

Yazar Hakkında

1951 Manisa doğumlu. 1976'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Öğretmen olarak Erzurum, Karabük, Afyon-Sandıklı, Manisa-Gördes, ve Amasya-Suluova'da görev yaptı. 2005'te emekliye ayrılan Abdulhalim Durma 'Evliyalar Şehri' adıyla bir kitap dizisi hazırlamaya başladı. Elinizdeki kitaptan önce **Amasya, Kastamonu, Afyonkarahisar, Isparta, Tokat, Samsun, Sivas, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Manisa ve İzmir**'i yayınlayan yazarın hazırlanmakta olan son kitabı Muğla ile ilgili.

Yazarın ayrıca, Din Psikolojisi ve Kişilik isimleriyle ebook formatında iki tercümesi ile Kadı Kızı adıyla bir roman çalışması vardır.

Evliyalar Şehri
Çorum

ISBN
978-9944-0466-7-2

Dizgi
Abdulhalim Durma

Kapak Tasarımı
Abdulhalim Durma

Baskı Yeri ve Yılı
Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Turgut Özal
Bulvarı No. 53/1 İskitler/ Ankara
Tel-: 0312 384 6183-84

Bu kitabın bütün hakları Abdulhalim Durma'ya aittir.
Hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve
yayımlanamaz. Kaynak gösterilmek şartı ile alıntı
yapılabilir.

1000 Adet basılmıştır
2013

İçindekiler

Çorum Evliyaları

14.Asır...1

15-16.Asır...9

17.Asır...11

18.Asır...13

19.Asır...16

20.Asır...30

Ve Diğerleri...56

Alaca Evliyaları...75

Bayat Evliyaları...87

Boğazkale Evliyaları...90

Dodurga Evliyaları...98

İskilip Evliyaları...124

Kargı Evliyaları...76

Laçın Evliyaları...130

Mecitözü Evliyalari...131

Oğuzlar Evliyalari...148

Osmancık Evliyalari...153

Sungurlu Evliyalari...165

Uğurludağ Evliyalari...180

Çorum'da Tarikatlar

Çorum'da Bektaşilik...185

Çorum'da Nakşibendilik...191

Çorum'da Mevlevilik...193

İsim ve Yer İndeksi...198

Kaynakça...204

XIV. Yüzyıl

1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra yöre Danişmendliler tarafından fethedilir ve Çorumlu adıyla bilinen bir Türkmen oymağı bölgeye yerleşerek burasını yurt ve otlak olarak kullanmaya başlar¹. Danişmendli hakimiyeti, toprakların Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından ilhakına kadar sürer. Daha sonra Baba İshak liderliğindeki Babaî isyanlarından oldukça etkilenen yöre, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan itibaren Anadolu'yu istila eden Moğollar'ın nüfuzu altına girer. Moğollar, Çorum ve çevresinde göçebe hayata elverişli bütün otlakları işgal eder. Daha sonra Sivas ve Kayseri'de hüküm süren Eretnaogulları'nın, ardından da 1360'larda Amasya'daki Emîr Hacı Şadgeldi Paşa'nın idaresine girer. Kadı Burhaneddin'in 1398'de Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'a yenilmesi ve beyliğinin ortadan kalkmasından sonra ona bağlı bütün yöreler ve bu arada Çorum Osmanlı idaresine geçer. Çelebi Mehmed, Timur'un Anadolu seferinden sonra Çorum'u ve çevresini Osmanlı idaresinde tutabilmek için birçok Türkmen beyi ile çarpışır. Çorum ve İskilip taraflarında yaşayan Kara Tatarlar Çelebi Mehmed tarafından Rumeli'ye geçirilerek Filibe ve çevresine yerleştirilir (1416). 1461'de Trabzon fethedilince Çorum'dan Trabzon'a nüfus nakli yapılır. XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Safevî

¹ İlhan Şahin. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 8

tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanların tesiri altına giren Çorum, 1509'daki Şahkulu İsyanı'nın önemli merkezlerinden biri olur².

XVI. yüzyıl ortalarından sonra şehirde bir bedesten, iki han, vakıflara ait en az 148 dükkân, ve haddad ve nalbantçılar çarşısı bulunmaktadır. Çorum Rum (Sivas) eyaletine bağlı bir sancaktır. Kale XVI. yüzyıl ortalarında mâmur bir haldedir ve içinde dört mahalle bulunmaktadır. Asrın son çeyreğinde şehirde yaşayan tahminî 10.000 kişinin tamamını müslümanlar teşkil etmektedir.

Çorum'daki tarihi eserlerin başında Selçuklu yapısı olduğu ileri sürülen Çorum Kalesi gelir. Az sayıdaki tarihi eserleri arasında, şehrin en meşhur camii olan 1306 tarihli minberiyle Ulucami'den başka 1302 tarihli minberiyle Hamîd Camii (XVI. yüzyıl), Han Camii (XVI. yüzyıl), Hıdırlık Camii, Kubbeli Cami (XIX. yüzyıl), Kulaksız Camii, Paşa Hamamı ve Güpür Hamamı sayılabilir.

Ulu Cami'nin Selçuklu Sultanı III. Alaeddin Keykubat'ın azatlı kölesi Hayrettin Hızır tarafından yaptırıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir³. Bununla

²Mezhep çatışmalarının başlangıcı olarak kabul edilen bu isyan daha sonraki zamanlarda da devam eder. Şehzade Selim Hareketi çok kanlı olur ve devlet kaynaklarında 40.000, gayri resmi rakamlara göre ise 100.000'den fazla Alevinin öldürülmüş olduğu nakledilir.

³ Tuğba Erzincan. Çorum Ulucamii. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 42

beraber ağaç işçiliği yönünden son derece önemli bir eser olan minberinin daha sonraki bir tarihte camiye getirildiği ileri sürülür. Cami ilk yapımında ağaç sütunların taşıdığı toprak damlı bir yapı olup dikdörtgen planlıdır.

Bina Sultan II. Beyazıd zamanında bir depremle hasara uğrar. Daha sonra Sultan III. Murad ve Sultan III. Selim zamanlarında değişiklik geçirir. III. Murat zamanında cami “Sultan Muradi Salis Cami“ diye anılmaya başlamıştır. Mimar Sinan tarafından onarıldığı, Mimar Sinan’ın Tezkiret-ül Ebniye isimli eserinde yazılıdır. Sultan IV. Murad zamanında yapılan onarımdan sonra ise, “Sultan Muradi Rabi Camisi” olarak isimlendirilir ve Evkaf Dairesi kayıt ve sicillerine bu adla kaydedilir.

IV. Murat, Erivan Seferine giderken Çorum–Boğacık köyünde konaklar ve cami bu dönemde tekrar tamir ettirilerek etrafına medreseler ve gelir getiren yapılar inşa edilir. Yapılan bu onarımla mimari planı tamamen değiştirilmiş ve Osmanlı mimarisindeki çok kubbeli ulu cami plan tipine dönüştürülmüştür. İbadet mekanının üzeri sütunların taşıdığı dokuz kubbe ile örtülür. 1790 yılındaki depremde tekrar harap olan cami, Çapanoğlu Abdülfettah Bey tarafından 1810 yılında ahşap, tek kubbeli olarak tamir edilir ve bugünkü görünümünü alır. Caminin son cemaat yeri ve üst katı II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılmış, doğu tarafa minare ilave edilmiştir.

Vaktiyle avlu içersinde bulunan hazine, medrese odaları ve Müşir Hacı Hasan Paşa’nın yaptırdığı

kütüphane günümüze ulaşmamıştır.

Şehir merkezinin batısında Hıdırlık mevkiinde yer alan Hıdırlık Camisi, Hz.Muhammed'in yakınlarından, aynı zamanda sancaktarı olan Süheyb-i Rumi'nin anısına Sultan II. Abdülhamid zamanında Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın isteği üzerine Hıdır oğlu Hayrettin tarafından 1889'da yaptırılır⁴. Daha önce burada bulunan caminin ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı ise

⁴ Yedi Sekiz Hasan Paşa (1831 -1905), Osmanlı Ordusu'nda erlikten paşalığa kadar yükselebilen nadir isimlerdendir. Okuma yazması zayıf olduğundan, imzası Arapça yedi ve sekiz rakamlarından oluştuğu için bu lakabı almıştır. 1831'de Çorum'un Kuşsaray köyünde doğdu. Askerliğine kadar demirci ustası olan babasının yanında çalışıp, askerlik vazifesiyle İstanbul'a geldi. Kırım Savaşı'na katılıp büyük yararlılıklar gösterdi. İstanbul'a dönüşünde çavuş oldu. Gözüpekliliğiyle, daha çok Arnavut ve Çerkeslerin tekelinde olan muhafız alaylarında kendine yer edindi. Muhafız olarak katıldığı bir hac seferi sonrası içinde bulunduğu gemiyi batmaktan kurtarınca, Abdülmecit tarafından mülazımlık payesiyle ödüllendirildi. Abdülaziz'in saltanatında Ağa payesiyle Beşiktaş karakol komutanı oldu. Ramazanda yemek yiyip, içki içenleri dövüp sonra, "Allah ıslah etsin!", diye bıraktığı rivayet edilir. II. Abdülhamit'i devirmek için Çırağan Baskını'nı gerçekleştiren Ali Suavi'yi bir sopayla kafasına vurarak öldüren Hasan Ağa'ya bu olaydan sonra paşalık unvanı verildi. Osmanlı-Rus Savaşında Kafkas cephesinde büyük yararlılıklar gösterdi. Çorum'da, 1894 yılında 27.5 metre yüksekliğindeki saat kulesini yaptırtır. Torunları bugün Başbüyük soyadıyla Çorum ilinde yaşamaktadırlar. İdari anlamda Çorum ve bölgesine etkisi günümüzde İskilip, Osmancık, Sungurlu gibi yerlerin Çorum Sancağına doğrudan bağlanmasını 1894 yılında sağlaması olmuştur.

bilinmemektedir. İlk yapı bir deprem sonucu yıkılmıştır. Gülabibey Mahallesi'nde yer alan cami, Gülabibey Camii, Han Camii, Ömer Neftçi Camii olarak üç farklı şekilde isimlendirilmektedir. Gülabi Beğ, Çorum sancakbeğleri arasında en bilinen şahsiyettir. Padişah fermanı üzerine Kefe Beğ'i Kasım Beğ'e yardım etmek üzere sipahilerini Kırım'a göndermiş olan Gülabi Beğ, üç yıl sonra, Osmanlı Devleti'nin denizde kaybettiği ilk büyük savaş olan İnebahtı savaşına katılır ve sipahileri ile beraber şehit düşer. Onun hatırası, bugün de var olan mahalle ile yaşamaktadır. 1576 tarihli defterde Gülabi Beğ Mescidi ve mahallesi bulunmaktadır. Bu mahalle Ahmed Fakih mahallesinden ayrılarak oluşturulmuştur. Mahallenin başındaki "cedid" tabirinden yeni kurulduğu anlaşılmaktadır⁵.

Erken Osmanlı Dönemine tarihlenen cami, Gülabibey tarafından XV. Yüzyıl ortalarında yaptırılmış, 1579 yılında onarım görmüştür⁶. Bu caminin eskiden kilise olduğu ileri sürülür. Çorum'da 1579 yılında meydana gelen depremde minaresiyle birlikte harabeye dönen Cami depremin ardından kapsamlı bir tadilat geçirir. Hacı Ömer Nehci adlı hayırsever bir vatandaş

⁵ Üçler Bulduk. XVI. Asırda Çorum Sancağı (Dirlikler)

⁶ Çorum Sancak Beyinin Kemah ve Erzincan'da da yaptırmış olduğu eserler vardır. Kemah'ta yakın zamanlarda restore edilen ve yine ismiyle anılan Cami, hamam, çeşmesi bulunmakta, maarif salnamesinde ismiyle anılan bir kütüphaneden söz edilmektedir. Ayrıca, Erzincan'da XVI. Yüzyıl kayıtlarında yer alan bir camii de bahis konusudur.

tarafından tamir ettirilen Gülabi Bey Camii'nin altından Çorum Kalesi'ne giden bir tünel olduğu söylenir.

Halk arasında, eskiden caminin yedi odalı bir medrese olduğu, caminin güneydoğusunda ise tarihi bir çeşmenin bulunduğu, hemen yanındaki türbenin Gülabi Bey'e ait olduğu ve bu zatın eskiden mahalleyi kurduğu anlatılır.

1899 yılında Ruusu Humayun Kisedarı Ömer Nehci Efendi'ye ait olan vakıftan tamir edilmiş olan medrese uzun yıllar Çorum'a hizmet verir. Banisi Nehci Efendi olarak gösterilen bu medresenin 1900'de 15 öğrencisi vardır.

İlk defa Sultan Alaaddin'in azâd edilmiş kölesi Hayreddin Paşa'nın inşa ettiği, daha sonra Sultan Murad'ın bu beldede onardığı Cami Kebir'in giderleri için vakfettiği Güpür hamamı, uzun zaman içerisinde harap bir halde olup kullanılamaz hale gelir⁷. Bu sebeple vergiden düşülür. Tamiri için hamam ile ilgili daha önceki vakıf imkanları da yeterli olmadığından Hacı Mehmed, bu yeri vakıftan devralıp kendi imkanlarıyla tamir etmek ister. Bu sebeple bu hamamın arsasını mütevellîsinden “hüccet-i şer'iyyeye” istinâden icareteyn usûlü ile kiralar, tamir ettirir sonra da Allah rızası için yeniden vakfeder.

Esved-i Yemeni diye meşhur **Arap Dede**, şehrin güneyine bitişik ahşap türbesinde medfundur. Eskiden

⁷ Ali İlca. Tarihi Mirasımızdan Bir Örnek: Çorum Güpür Hamamı ve Vakfıyesi. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/I, sh. 316-343

beri belde halkının adetine göre hac yolculuğuna karar verildiğinde halk, onun türbesinde toplanır, dualar yapılır, yola çıkan herkesin salimen dönmeleri için orada Allah'a niyazda bulunulur idi.

Arap Dede, XIV. yüzyılda yaşamış olduğu bilinen ve Zile'nin güneydoğusunda kendi ismiyle anılan köyde defn edilmiş olan Şeyh Nusret Hazretlerinin halifelerindendir⁸. Arkadaşlarıyla tarikata sülük edişlerinde şeyhleri, her biri değişik renkte bir taş bulup getirmelerini emreder. Onlar da birer taş getirip huzuruna arz ederler. Şeyh, o taşların her birini bir tarafa atarak onlara, “o taşları hangi şehirde bulursanız o şehre sizi halife nasb ve tayin eyledim. Orayı yurt edinip yerleşiniz”, diye ferman buyurur. Arap Dede de Çorum şehrinde o taşı bulur. Burayı yurt edinip yerleşir. Türbesinin olduğu yerde irşat görevine başlar.

Zile’de medfun bulunan Şeyh Nusret’in bir diğer halifesi olan **Ümit Halife** Çepni mahallesinde bugün Çorum’un en küçük mescidi olarak bilinen ve kendi ismiyle anılan mescid-i şerifin müezzinlik kısmında yatmaktadır. TBMM İdare Amiri Salim Uslu, Ümit Halife Camii’nin tek parti döneminde, buğday deposu yapıldığını ve satıldığını aktarır⁹.

⁸ Evliyalar Şehri Tokat. Sh. 236-240

⁹ Uslu, “..Çorum’da 20 tane cami ya da mescit ya kapatılmış, ya bar, pavyon yapılmış, ya CHP ilçe binası yapılmış ya da halkevine kiralanmış. Çakıllı Cami yıkılmış, yerine halk evi yapılmış. Ümit Halife Camii, buğday deposu yapıldı ve satıldı. Aynalı Camii satıldı. Yerinde bugün otel ve kahvehane var.

Emir Hasan oğlu Ahi Ahmet 1367 tarihli vakfiyesinde, babasının yaptırdığı Şeyh Zeyneddin tekkesine arazi vakfeder¹⁰. Bu arazi hâsılatının gelip gidenlere, orada oturup hizmet edenlere, geri kalanının da memleket fukarasına verilmesi şart koşulur. Şeyh Zeyneddin'in türbesi günümüzde Çorum şehir merkezinde yer alan ve eski mezarlık olarak bilinen ve halk arasında “Pir Baba” tekkesi diye anılan bugünkü “Pir Baba” çamlık alanındadır¹¹. Cumhuriyet devrinde türbelerin kapatılması ile birlikte yıkılır. 1892 tarihli Çorum Kasabası'nın planında dokuz mezarlık bulunmaktadır. Ne var ki bunlardan Dud Dede, Pîr Baba, Mürsel, Milönü, Kale, Azab Ahmet mezarlıkları günümüze ulaşamamıştır. Aynı haritaya göre türbe olduğu anlaşılan altı mekan bulunmaktadır. Bunların dördü Hıdırlık mevkiindedir. Süheyb-i Rûmî, Übeyd Gazi Türbesi, Kereb-i Gazi Türbesi ve Hoca Yusuf Bahri

Kırklar Camii ve medresesi milli eğitime verilmiş. Şu an ki yeri Tanyeri İlköğretimokulu. Tatar Camii satılmış, yerinde çilingir dükkanları var. Tahtalı Cami, Küreli Mescidi satıldı. Çakır Mahallesi'nde Yıldızlı Mescit, CHP Başkanına pek az parayla satılmış. Halk tekrar satın alıp tekrar cami yapılmış. Aynı şekilde Osmancık ve İskilip'te camilerin ibadethane dışında kullanılması söz konusu..” <http://www.yaylahaber.com/flas-haberler/delikanli-bir-muhalefete-ihitiyacimiz-var-h13038.html>

¹⁰ Ali Gökşen. Selçuklular ve Beylikler Döneminde Çorum. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 2007

¹¹ 2. Emine Nilüfer Sevin. Çorum Mezar Taşları. Master Tezi. Gazi Üni. Ankara. 2008

Efendi Türbesi ve Çerkez Şeyhi Türbesi ile Dud Mezarlığındaki Dud Dede Türbesi ve Pîr Baba Mezarlığındaki Pîr Baba Türbesidir. Tezkire-i Makamat'ta, türbede Veysel Karani evlatlarından Şeyh Zeynel Abidin ve Piri Baba'nın medfun bulunduğu, Tekke derununda musalla taşı ve Cuma namazı kılınması için müsaadesi olan es-Habıl Hayrat Camii şerifi olduğu kayıtlıdır. 1712 yılına ait mühimme kayıtlarında, Pîr Baba Tekyesi'nin evkâfı tevliyeti ile zâviyedârlığının Hazret-i Üveysi'l-Karanî evlâdından Şeyh Seyyid Ahmed'e verilmesi hakkında hüküm yer almaktadır¹². Burasının ziyaretgah olup çoğunlukla baş ağrısı çekenler tarafından 1980'li yıllara kadar ziyaret edilmiş olduğu nakledilir.

XVI. yüzyıl

XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Safevî tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanların tesiri altına giren Çorum 1509'daki Şahkulu İsyanı'nın önemli merkezlerinden biri olur. Yüzyılın ikinci yarısında da suhte ayaklanmalarının yoğun olarak ortaya çıktığı yerlerden biridir.

¹² Ali Rıza Yağlı. 75-127 Numaralı Mühimme Defterlerinde Çorum Sancağı. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üni. Kütahya. 2007

Çorum sancak beyine yollanan bir emirle eşkiyanın elinde çok sayıda tüfek ve harp aleti olduğunun duyulduğu bildirilerek, yeniçeri ve sipahi olmayanlardan silahlarının toplanması istenir.

1558-59'da bölgede çok sayıda asker, İran'a sığınmış olan Şehzade Beyazıt'ın dönebileceği kaygısıyla bekletildiği halde, suhte olayları ağır şekilde sürmektedir. Olaylar karşısında yöneticilerin merkeze gönderilen mektuplarında halkın içine düştüğü durumlar yansıtılmaktaydı. Bir Osmancık kadısının mektubunda şunlar yazılıdır. “..Öğrenciler, ok yay ve başka silahlarla gezmekte olup Hasan adlı bir sipahiyi yolda basıp eşyasını aldıktan başka, Hacı Hamza'da yollar kesip halka salgınlar salıyorlarmış. Mahkeme naibini bile hapsetmiş ve parasını almadan serbest bırakmamışlar, kovuşturmaya geçince de Kastamonu sancağına geçmişler. Bafra'da ve şurda burada içlerinden bazıları yakalanıp idam olunmuşlar. Samsun'un Kavak kadılığındaki öğrencilerle yapılan çarpışmada da iki asi yakalanmış ve hemen ipe çekilmişler.”

1582'de İskilip gündüz vakti asiler tarafından basılır. Yağma ve adam öldürme olaylarını çıkaran suhteler, halktan kasabaya sancakbeyini sokmama sözü alırlar. Ne var ki, bunun üzerine gelişen olaylarda kasaba halkının pek çok sıkıntı çektiği görülür. Korkuya kapılan İskilip ve çevresi halkından pek çok şikayetin merkeze duyurulduğu anlaşılmaktadır.

1595 yılında Canfedaoğlu işlediği suçlardan dolayı Çorum'da idam olunur. 17.yüzyılın başlarında Çorum

kadısının eşkıya ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. Halkın ürünü zorbalar tarafından atlarına yem yapılmış, dizdara zorla açtırılan kalede yığılı buğday, arpa ve diğer ürünler ve emanete konan mallar yağma edilmiş, kentteki müderris, eski kadı gibi zengin kişilerin paraları alınmıştır.

Şikayetler üzerine Vezir Mehmet Paşa kumandasında bir ordu Celalileri bastırmak üzere hareket geçer¹³. Ancak Şeyhülislam Sunullah Efendinin yeğeni olan Çorum kadısının (Naima Tarihinde Karayazıcı'dan rüşvet aldığı geçer) amcasına yazmış olduğu mektuplardan Mehmet Paşa'nın Celalilerden daha acımasız olduğu, sekbanlarının köylerdeki eziyet ve baskılarını arttırmaları, halktan kanunlu kanunsuz toplanan salmaların sıklaşması anlaşılmaktadır. Devlete sadık ümera ile resmen Celali olanlar arasında bir fark olmadığını gösteren olaylar yaşanır.

XVII.Yüzyıl

Çorum Sancağına ait 1602-1718 yıllarını kapsayan mühime defterlerindeki hükümlerin tasnifinde, en fazla hüküm eşkıyalık hakkındadır¹⁴. Eşkıyalık sadece sivil

¹³ Meryem Kaçan Erdoğan. Karayazıcı İsyanı

¹⁴ Ali Rıza Yağlı. 75-127 Numaralı Mühimme Defterlerinde Çorum Sancağı. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üni. Kütahya. 2007

halka karşı değil devlet memurlarına karşı da yapılmaktadır. Eşkîyalık olayları arasında mahkeme basma olayı da vardır. Mühimme defterlerinde Hacc'a gidenlerin eşkıyalara karşı korunması hakkında verilen hükümlere ilaveten, savaşlar ve ordu hakkında, devlet görevlilerinin görevlerini kötüye kullanması ile ilgili, kişiler arası anlaşmazlıklarla ilgili, görevden alınma, atama ve tasarruf değişimleri ile ilgili ve vakıflar ile ilgili hükümler yer almaktadır.

1601'de Karayazıcı Çorum Sancakbeyi olduğu sıralarda eşkıyalık olayları bütün hızıyla devam eder. Tarihte birçok eşkıyanın uğrağı olması sebebiyle Çorum'a "Celali yatağı" adı takılır.

Şehir merkezine 21 km. mesafedeki köyün adı **Teslim Abdal** ya da Teslim Baba olarak bilinen kişiden gelir¹⁵. Mezarı halen bu köyde olup ağaçlık bir alan içerisinde bir türbe haline getirilmiştir. Asıl adı Mehmed olan Teslim Abdal'ın, onyedinci yüzyılda yaşamış olduğu kabul edilir. Sultan IV. Murad döneminin bir Bektaşî büyüğüdür. Yeniçeri ocağıının Halife Babası, yani Büyük Baba Efendisi olduğu, Bağdat seferine katıldığı ileri sürülür. Teslim Abdal'ın,

"Teslim Dede Teslim Baba
Ey kahraman Türk Milleti"

¹⁵ Teslim Abdal'ın Elazığ bölgesindeki versiyonu için bkn. Evliyalar Şehri Elazığ. Sh.272-277

sözleriyle başlayan bir Mehter marşına konu olduğu iddia edilir. Türkiye’de Teslim Abdal’ın en az dört yerde türbesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Edirne’nin bir ilçesi olan Keşan’a bağlı Teslim Abdal köyünde, ikincisi Denizli dolaylarında, üçüncü türbesi Elazığ-Baskil’in Tabanbükü köyünde ve dördüncüsü ise, Çorum’un Teslim köyündedir. II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen Bektaşî tekkelerinin denetlenmesine ilişkin kayıtlarda, Mecitözü’nün Teslim köyünde Teslim Abdal Zaviyesinin varlığından söz edilir.

Alevilerce önemli kabul edilen “yedi ulu ozan”dan biridir¹⁶. Şiirleri Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam üzerinedir.

“Teslim Abdal daim yüksek uçar mı?

Erenlere teslim olan kaçır mı?

Dört kapudan kırk kapudan geçer mi?

Bir olup birliğe yeten ağlar mı?”

XVIII. Yüzyıl

18.yüzyıl sonlarında Çorum ve çevresi hala isyan ve ayaklanmalara sahne olmaktadır.

Çorum’da teninin esmerliğinden dolayı Kara Müftü diye bilinen ve Nakşibendîliğin temsilcisi olan **Kara Müftü**’nün asıl adı Ahmed Abdulkadir’dir. Kara

¹⁶ Bu kişiler Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Hatayi, Yemini, Virani, Teslim Abdal ve Nesimi’dir.

Mehmet Çorumî'nin oğlu olup Çorum'da yaklaşık kırk yıl müftülük yapar. 1762'de Çorum Müftülüğüne tekrar atanmasından hareketle 18. yüzyılın ortalarında Çorum'da bulunduğu anlaşılmaktadır. 1787'de vefat eden Abdulkadir Efendi'nin kabri Ulu Mezarlık'tadır. Mermerden yuvarlak başlı mezar taşı, 'Deli Müftü' diye tanınan Ahmed Feyzi Efendi (ö. 1909) tarafından yaptırılmıştır.

Emirler ya da Emir Ahmetler diye bilinen aileden gelen Abdulkadir Efendi, genç yaşta babasını kaybeder. Tahsil için İstanbul'a gider. Şeyhülislam Dürriyade Mustafa Efendi, Abdulkadir Efendi'yi yeterli liyakate sahip olmadığı anlaşılan Şeyh Mehmed Efendi'nin yerine 1763'de Çorum'a müftü tayin eder¹⁷.

Cami-i Kebir'de haftanın belirli günlerinde Hatm-ı Hâce yaptıran Abdulkadir Efendi'nin, Saçaklızade Muhammed b. Ebu Bekr el-Ma'raşî (ö. 1732)'nin *er-Risaletü'l-velediyye*'sine yaptığı *Haşiye-i Velediyye* isimli bir haşiyesi vardır. Abdulkadir Efendi'nin geniş kitaplığı Üçtutlar Mahallesi Emir Ahmet semtindeki hamam yakınında yer alan Feyziyye Kütüphanesi'ndeydi.

¹⁷ Mustafa Efendi tanınmış ilmiye ailesi Dürriyâdeler'e adını veren Şeyhülislâm Dürri Mehmed Efendinin oğludur. Şeyhülislâmlığı sırasında kadı tayinlerinde dürüst davrandığı belirtilen Mustafa Efendi (ö. 1775) üç defa göreve getirilir. Mustafa Efendi'nin beş oğlundan ikisi (Mehmed Atâullah ve Mehmed Arif) şeyhülislâm, biri Rumeli kazaskeri, biri kadı, biri de müderris olmuştur.

Camii Kebir'deki sakal-ı şerifin önünde her gece nakşibendi zikri ve hatm-ı sıddıkıyye icra ederlerdi. Anlatılır ki, Abdulkadir Efendi bir gece insanlık icabı, adetlerine muhalif olarak vaktinde gelemez. Arkadaşları gelip meşgul olmaya başlarlar. Bu sırada müezzin efendi, o gece tesadüfen ezan vaktinden önce gelir ve bir direğin arkasına gizlenerek oturur. Bu şekilde toplandıklarını daha önce hiç görmediğinden, “Bunlar kimlerdir ve toplanmalarının sebebi nedir?”, diye düşünürken sohbet ehlinen birisi, “Kara Müftü halen gelmedi”, der. “Şurada gizlenen müezzin efendi gitsin, onu çağırıp getirsin”, derler. Birisi gelip, “müezzin efendi git, müftü Abdulkadir Efendi'yi buraya çağır”, der. Bunun üzerine müezzin efendi derhal gidip kapısını çalar. Kara Müftü, “müezzin efendi, geliyorum”, der. Bir müddet sonra kapıyı açar. Beraberce caminin kapısına gelirler. Pabuçlarını eline almak bahanesiyle yüzünü müezzin efendiye çevirip ona hitaben, “bu sırrı bir kimseye söylersen zarar görürsün”, diye tenbih eder. Evde annesi müezzin efendiyi endişeli ve düşünceli vaziyette görünce sebebini sorması üzerine olayı anlatıp sırrı ifşa eder. O anda da vefat eder. Bu olay müezzinin annesi tarafından anlatıldığı için halk arasında çok yaygındır.

XIX. Yüzyıl

Çorum ve çevresinde bir takım isyancı Yeniçeri bakıyyesi faaliyetlerine karşı sarayın direktifleri doğrultusunda tedbirler alınır. Neticede, Vaka-i Hayriye'yi takiben iki yıl gibi bir sürede Çorum ve çevresindeki yeniçeri faaliyetleri sona erdirilir¹⁸.

XIX. yüzyılın sonlarında Samsun yolunun önem kazanması ve transit ticaretin gelişmesi, Çorum şehrinde ekonomik yaşamı yeniden canlandırmıştır¹⁹. Tarım ve hayvancılıktan sonra gön ve sahtiyan gibi deri ürünleri, her çeşit dokuma, bakırcılık ve demirden ziraat aletlerinin yapımı faaliyetleri şehir ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat teknolojinin değişmesi ve yenilenmesi sonucu buna ayak uydurulamaz ve böylece şehirdeki tabakhaneler önemlerini kaybederler.

1578 senesinde Çorum kadısına gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre, bu tarihlerde Çorum'da gayr-i Müslim nüfus bulunmuyordu²⁰. 1839 yılında Çorum hanlarında kalmakta olan 51 gayr-i Müslim tüccardan cizye vergisi alınmış olduğu görülür.

¹⁸ Ahmet Yaramış. Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansımaları

¹⁹ Mutlu Yılmaz. Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi

²⁰ Adem Kara. XIX. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda Ermeni Toplum Yaşantısı: Çorum ve Antakya Karşılaştırmalı Örnekleri

Bu yüzyıl içersinde 10'u Çorum'da, dokuzu İskilip'te, altısı Osmancık'ta, ve 11'i Sungurlu'da olmak üzere 36 medrese eğitim ve öğretim faaliyetinde bulunmaktadır²¹. Şehir merkezindeki medreseler şunlardı. Abdülbaki Paşa Medresesi, Deftardar Medresesi ismiyle de anılıyordu ve Eyüp Mahallesinde idi. Ahmed Hulusi Paşa Medresesi aynı mahallede bulunmakta olup 1895'te tamir görür. IV. Muradın yaptırmış olduğu Ulu Cami Medresesine 1845'te Ölçekzade, sekiz oda ilave eder. Han Medresesinin banisi Ömer Nehci Efendidir. Yüzyılın başında Gülabibey Camii avlusuna inşa edilir. Hacı Osman Efendi Medresesi Hacı Nasrullah Mahallesinde olup Alaybeyizade Medresesi ismiyle de anılır. Emir Ahmed Mahallesindeki Kırklar Medresesi banisi Şerife Hatun'un ismiyle de anılır. Aynı mahalledeki bir diğer medrese, banisi Kurtzade Zaim Hacı Süleyman Efendi'nin ismiyle anılmaktadır. Medrese Camisi avlusunda yine banisinin ismiyle anılan Muzafferiye Medresesi bulunmaktadır. Son olarak Ölçekzade el Hac Hasan Ağa tarafından yaptırılan ve banisinin ismiyle anılan medrese Çöplü Mahallesindedir.

Tanzimat'a kadar devletin bütün eğitim yükünü sırtlanan medreseler, bu dönemden sonra sosyal hayata yayılmaya başlayan batılılaşma ve yenileşme hareketlerinden olumsuz yönde etkilenirler. Devlet tarafından Batı tarzında açılan okulların itibarının

²¹ Şerife Korkmaz. Tanzimattan Cumhuriyete Çorum'da Eğitim ve Kültür Hayatı

yükselmesiyle medreseler kendi öğrencilerine bir gelecek vaad edemez hale gelmiştir. Çorum'da medreselere giden öğrenci sayısı modern okullara giden öğrencilere göre daha azdır.

1894'te Cuinet, 12-13 bin nüfusuyla Çorum'da on cami, on medrese ve bir Ermeni kilisesi olduğundan söz eder²².

Turhal Şeyhi Mustafa Efendi (ö.1794), Pembe Ömer diye meşhur **Şeyh Mehmed Baba**'yı Çorum'a halife tayin ettiğinde ona, "Oğlum, memleketine vardığında evini kazasın. Bu tarik-ı aliyyeden bir zat-ı ulyâ cesedi zuhur eder. Orasını mahall-i icrâ-yı âyin ittihaz idesin" der²³. Memleketine dönen Mehmet Baba kendisine verilen emir gereğince evini kazdığında, bahsedilen zatın mezarı ile karşılaşır. Merkadin üzerine türbe, kible yönüne de bir mescit inşa ettirerek burada irşat faaliyetlerine başlar.

Tezkire-i Makamat'a göre, günümüzde üç kabir yeri olan ve Cami'ye bitişik haldeki hazirede, Turhal Şeyhi'nin işaretiyle Mehmed Baba tarafından bulunan mezara ilaveten Şeyh Mehmet Baba'nın, altı halifesinin ve mescidin mihrap kısmında da Halvetilik ile Nakşbendilik'ten icazetli Yusuf-ı Bahrî'nin halifesi Hacı

²² Vital Cuinet. La Turquie d'asie. I. Cilt. Sh. 300

²³ Şeyh Mehmed Baba, Turhal Şeyhi'nin tespit edilen üç halifesinden sonucusudur. 'Turhal Şeyhi' hk. Evliyalar Şehri Tokat. bkn. Sh. 154-161.

Ali Baba'nın da mezarı bulunmaktadır²⁴. Ali İzzet Efendi, merkadin baş kısmında Nakşibendî alamet-i farikasının olduğunu, ancak sonradan Müftü Mehmed Hilmi Efendi burayı tamir ettirirken Mevlevî olan mimarının, alçıdan bir Mevlevî sikkesi yaptığını belirtir²⁵.

Pek muhtemelen XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Şeyh Mehmet Baba tarafından faaliyete geçirilen tekkeye o dönemde, 'Pembe Ömer Oğlu Tekkesi' denilmekte olup vakfiyeleri de bulunmaktadır. Nakşibendiliğin Üveysî kolu, Şeyh Mehmet Baba'dan sonra da devam eder ve temsilcilerinden biri de Ethem Baba'dır. Pembe Ömer'in gazelleri, kasideleri ve divanı olduğu nakledilir.

Amasya'ya bağlı Vezirköprü diye bilinen Gedegara kasabasında doğan **Yusuf Bahrî**, Taceddin Paşa Câmii imamı Vezirköprülü Sarı İmam Oğulları'ndan Yusuf oğlu Muhammed Efendi'nin oğludur²⁶.

Tahsil hayatına Samsun Sıbyan Mektebi'nde başlayan Yusuf Bahrî, Amasya'da Yörgüç Paşa medresesinde görev yapan ve 'Şehit Müftü' diye anılan

²⁴ HAKSEVER Ahmet Cahid, Çorum'da Nakşibendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri,

²⁵ Ali İzzet Efendi. Tezkire-i Makamat.

²⁶ Vezirköprü bugün Samsun'un bir ilçesidir. Taceddin Paşa Camii diye de anılan 1494 tarihli Kurşunlu Cami banisinin Tokat'ın Zile ilçesinde yaptırmış olduğu bedesten de aynı tarihi taşır. Zile'deki yapı günümüze camie dönüştürülmüş olarak gelmiş olup Bedesten Camii adıyla anılır.

Kaşifi'den akâid dersleri alır²⁷. Yusuf Bahrî aynı zamanda babasının da görev yeri olan camide bir dönem imamlık yapmıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek kendisinin, "Rum diyarı üstadlarının üstadı" diye nitelendirdiği Ebu Muhammed Ahmet b. Hasan el-Ürgübî'den beş yıl aklî ilimler ve hadis alanında ders görür. İlk defa 1780'de Nebevî Hadisleri okutma icazeti alır²⁸. Ayrıca, Harput'ta doğup Ankara'ya yerleşen es-Seyyid Süleyman b. Mustafa el-Harpûtî Ankaravî'den *Sahih-i Buhârî* icazeti, "Beldemizin müftüsü, diyarımızın muhaddisi" ifadesini kullandığı İmam es-Sa'îd eş-Şehid eş-Şeyh Mustafa b. Ahmed el-Köprüvî'den ulum-ı nafia olarak nitelendirdiği dini ilimler yanında Beydavî, Hâce Ahmet Kefevî'den naklen felekiyât, akâid, fıkıh usûlü, mantık, münazara ilmi gibi alanlarda da icazet alır.

Yusuf Bahrî, 1775'te Bafra'ya gitmiş, burada kaldığı süre içinde Şeyh Ahmet et-Trabzonî'nin halifesi ve, Muallimu's-Sıbyân diye de bilinen es-Seyyid Süleyman Bafravî'nin sohbetlerine katılmış, ondan *Hizbu'l-bahr* icazeti almıştır.

Bafra'dan sonra Kastamonu'ya geçen Yusuf Bahrî, bir yandan da ismini duyduğu alimlerle münakaşaya girmektedir. Rivayete göre, Kastamonu'da bulunduğu sürede Şeyh Şabân-ı Velî Dergâhı'nın on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdetî Efendi'yle (ö.

²⁷ Evliyalar Şehri Samsun'da 'Şehit Müftü' hakkında bilgi verilmektedir. Sh.53-56

²⁸ HAKSEVER Ahmet Cahid, Çorum'da Halvetiliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahrî

1800) görüşmek ister. Dergâha giderken bir taraftan da Mustafa Efendi'ye yönelteceği soruları düşünen Yusuf Bahrî, şeyhin odasına girdiğinde onu elinde kâğıt ve kalemle bir şeyler yazarken görür. Şeyhin elindeki kâğıtta kendisinin yolda gelirken sormayı düşündüğü soruların cevaplarını görünce Mustafa Efendinin müritleri arasına katılır²⁹.

İlim tahsiline devâm etmek için İstanbul'a gittiğinde, Erzincan Müftüsü ismiyle meşhûr bir hocadan ders alır. Bir gün ders esnâsında Yûsuf Bahri Efendi bir konuda hocasına îtirâzda bulunur. Dersten çıkınca hocası, Yûsuf Bahri Efendiyi yanına çağırarak, “Benden nasîbini aldın. Bundan sonra Mısır'da Şeyh Murtaza'dan ilim öğrenmeye devam edeceksin.”, diye buyurur.

Rivayete göre Yusuf Bahrî, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Hanefî el-Yemenî'nin Ezher'deki derslerine katılmak üzere Kahire'ye gittiğinde Şeyh Murtazâ'nın ders verdiği kalabalık dinleyicilerin arasına karışır ve Murtazâ Efendiyi dinlemeye başlar³⁰. O sırada içeriden biri gelip, “Şeyh Murtazâ Efendi 'kapıda duran Yusuf'a omzundaki heybeyi Nil'e atıp gelmesini

²⁹ Evliyalar Şehri Kastamonu. Sh. 87-89

³⁰ 1732 yılında Hindistan'ın Belgrâm beldesinde dünyaya gelir. Sonraları Yemen, Hicaz ve Mısır'da lûgat, hadis, fıkıh, kelâm ve tasavvuf sahasında sağlam bir tahsil gören Muhammed Murtazâ, sayıları üç yüze varan âlimlerden istifade ederek, nihayetinde Kahire'ye yerleşir ve klasik devirlerin te'lif, rivâyet, usûl ve ananelerini tekrar yaşatan bir ilim muhiti kurarak meşhur olur. Onun Hindistan'da başlayıp Mısır'da devam eden bu hareketli hayatı, 1791'de Kahire'de sona erer.

söyleyin’ diyor”, der. Yusuf Bahrî bu anî hitap ile şaşırır. Nil kenarına giderek bir kazık çakar, heybeyi iple kazığa bağlayıp Nil’e atarak geri döner. Biraz önce haber veren şahıs tekrar gelerek. “Hoca sana, kazığı çeksin de gelsin”,’ diyor hitabında bulunur. Bunun üzerine Yusuf Bahrî bağladığı ipi söker, geri döndüğünde talebeliğe kabul edilir. 1782-1788 yılları arasında altı yıl boyunca Muhammed Murtazâ’nın yanında kalan Yusuf Bahrî, ders gördüğü her bir hadis kitabı için ayrı ayrı icazet almıştır.

Yusuf Bahrî, Şeyh Murtazâ Efendinin derslerine devam ettiği süre içerisinde Hac farızasını da yerine getirmiş, ‘Bahrî’ mahlasını bu yolculuğunda edinmiştir.

Ziyaret maksadıyla Medine’ye uğrayan Yusuf Bahrî, iç kapının üstündeki hadîs-i şerîfte fazladan bir ‘vav’ harfinin yazılı olduğunu görür. Bunu ilgililere bildirince durumu görüşmek üzere ulema toplanır ve, “bunca senedir hiç kimsenin fazla demediğine, bir Türk hoca gelmiş de fazla diyor”, diyerek sert mukabelede bulunurlar. Yusuf Bahrî, “benim söylediğim hadîs-i şerîfi yazın, bir de kapının üstündeki hadîs-i şerîfi yazın. Her ikisini de kapının önüne koyalım” teklifinde bulunur. Denilen yapılır. Ertesi sabah kâğıtlara bakıldığında, Yusuf Bahrî’nin kâğıdının alt kısmına ince bir kalemlle, ‘Sadeka Yusuf Bahrî’ (Yusuf Bahrî doğru söyledi) yazılmış olduğu görülür. Yusuf b. Muhammed, bundan sonra Bahrî mahlasını da kullanmaya başlar.

İstanbul’da bulunduğu zaman zarfında Halet Efendi (1760-1823), Tevki’î Süleyman Paşa gibi sarayın ileri gelenleriyle de görüşür. İstanbul’da bir süre kalan

Yusuf Bahrî, kendisiyle bir dönem Mısır'da Şeyh Murtazâ Efendi'den ders alan ve padişahın kâtiplerinden olan Tevki'î Süleyman Feyzi Paşa'nın ricasıyla, 1786'da Çorum'da yaptırdığı ve zengin bir kütüphanesinin bulunduğu medresede ders vermek üzere Çorum'a gelir³¹. Çorum'da Seydimoğlu ailesine damat olan Yusuf Bahri'nin bu evliliğinden Ali, Hüseyin ve Mustafa isminde üç oğlu, Ayşe ve Hatice isminde iki kızı olur. Ali küçük yaşta iken, Hüseyin de evlendikten bir yıl sonra hastalanarak vefat eder. Yusuf Bahrî'nin, küçük oğlu Mustafa'dan Abdullah ve Yusuf adlı iki torunu dünyaya gelir.

Süleyman Fevzi Paşa Medresesi'nde 1786–1829 tarihleri arasında yaklaşık 43 yıl müderrislik yapan Yusuf Bahrî, bu görevi yanında Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetlerinde de bulunur. 1786 ve 1793'deki depremler sonrası kullanılamaz hale gelen ve yaklaşık yedi yıl kapalı kalan Ulu Cami, Yusuf Bahrî'nin girişimiyle, Yozgat'ta Çapanoğlu Süleyman, onun ölümü sonrası oğlu ve Yusuf Bahrî'nin öğrencisi Abdülfettah Efendi tarafından yeniden inşa ettirilir. Taş duvarları örüldükten sonra üstü, ahşap kubbeye örtülür ve 1819'da ibadete açılır.

³¹ Süleyman Fevzi Paşa Medresesine ait kargir bir kütüphane de bulunmaktaydı. Buradaki kitaplar daha sonra Hasan Paşa Kütüphanesi'ne aktarılmıştır. Kitapların kayıd defteri de hala Hasan Paşa Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Yapının banisi Tevki'î Süleyman Fevzi Paşa olup Çöplü Mahallesiindeki medresenin 1900'de 15 öğrencisi bulunmakta idi.

Yusuf Bahrî'nin Çapanoğlu Süleyman ile tanışıklığı, 1793'e kadar uzanmaktadır. Hatta Yusuf Bahrî'nin Çapanoğlu'nu zaman zaman ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Çorum Yozgat arasında ulaşım yaya olarak sağlandığı için Alaca yolu üzerindeki Arpaöz Köyü'ne bir köy odası yapılması yönünde girişimde de bulunmuştur. Dönemin önde gelen âlim ve sûfilerinden olan Yusuf Bahrî'yi evlerinde ağırlamak isteyen köylülere Yusuf Bahrî, hem diğer yolcuların da konaklaması hem de geldiğinde irşat faaliyetlerini rahatlıkla yapabilmesi için temelini bizzat kendisinin attığı köy odası inşa edilir. Bu mekân yakın zamanda yeniden tamir ettirilmiş olup halen aslî fonksiyonunu icra etmektedir. Çapanoğlu, Yozgat'ta yaptırdığı caminin açılış duasını yapmak üzere Yusuf Bahrî'yi davet etmiş, o da bu davete icabet etmiştir. Yusuf Bahri'nin Ulu Cami'nin yaptırılmasına vesile oluşuyla ilgili şöyle bir rivayet vardır. Bir Şubat günü Çapanoğlu Süleyman, Yusuf Bahri'yi Yozgat'a davet etmek üzere birkaç adamını gönderir. Mevsimin kış olması dolayısıyla Yusuf Bahri davete hemen icabet etmese de daha sonra Yozgat'a gider. Çorumluların gönlünü kazanma arzusundaki Çapanoğlu'na depremde yıkılan Ulu Cami'yi tamir ettirmesini teklif eder. Bu teklif, Çorumluları da memnun eder ve 1800'de caminin onarımına başlanır.

Ömrünün sonlarına doğru iltihaplı bir cilt rahatsızlığına yakalanan Yusuf Bahrî, 1829'da Çorum'da vefat eder. Kabri, Hıdırlık mevkiinde sahabeden Kereb-i Gazi'nin türbesinin yakınındadır. Vefatından yaklaşık bir

yıl sonra, talebesi Derviş Mehmet Paşa, bugünkü türbeyi yaptırmıştır. Türbenin duvarındaki mermer levhada “*Feyz-i Hak*”dan noksan ola mı *hâşâ Sahibü’l-hayrat Derviş Mehmet Paşa Sene hicri 1246*”, tarihi yer alır. Yusuf Bahrî’nin sandukasının bir yanında,

“*Yâ zâiren bi-kabrî hel igteberte hâlî?*

Bi’l-emsî küntü mislûke, ğaden tesîru mislî.”³²

Mısrası yazılıyken sandukanın kible tarafında, “*Dünya işlerinde şaşırıp, hayrete düştüğünüz zaman kabir ehlinden yardım isteyiniz*”, sözleri bulunmaktadır. Sandukanın kitabesinde Kehf Sûresi 18’deki, “..ve köpekleri de ön ayaklarını uzatmış vaziyettedir..” mealindeki, “Hüve’l-bâki/Ve kelbuhum bâsitun/Zirâ’ayhi bi’l-vaşîd/Merhum ve mağfurun leh/El-hac Yusuf Bahri/necâhullahu min azâbi’/l-bâri elkübrevî rûhiçün / El-fâtiha sene 1245”, yazılıdır³³.

Aynı zamanda hattat olan Yusuf Bahrî, medrese tahsiline devam ettiği dönemden itibaren eser istinsahına başlar ve tedrise başladığı Süleyman Fevzi Paşa Medresesi’nde de bu faaliyetini sürdürür.

Yusuf Bahrî’nin te’lif eserleri yanında, kozmografyadan mantığa, hadis ve tefsirden tasavvufa kadar çeşitli alanlarda istinsah ettiği bir hayli eser vardır. Halvetîlik ve Nakşbendîlik’ten icazeti olan Yusuf Bahrî,

³² “Ey kabrimi ziyaret eden, halimden ibret aldın mı? Dün ben senin gibiydim. Yarın sen de benim gibi olacaksın.”

³³ Emine Nilüfer Sevin. Çorum Mezar Taşları. Master Tezi. Gazi Üni. Ankara. 2008

hadisçi kimliğiyle ön plana çıkmakla birlikte te'lif eserleri akâid, kelam, fıkıh üzerinedir. Tasavvuf ve hadisle ilgili çalışmaları ise şerh ve istinsahlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. İstinsah faaliyetlerine öğrenciyken başlayan Yusuf Bahrî'nin, te'lif eserlerini Çorum'da kaleme aldığı görülmektedir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde elyazması kitaplar bölümünde kendi yazdığı ve istinsah ettiği 78 adet kitabı vardır³⁴. Bunların 53 tanesinin Yusuf Bahri'nin bizzat telif ettiği sanılmaktadır.

*“Bahriyâ bu sûzisin ol mihr-i enverden midir
Ol perîves tal'atı mâh-ı münevverden midir*

³⁴ Osmanlı İmparatorluğu zamanında vakıf şeklinde ilk kütüphane Hacı Ali Mahmut Efendi tarafından 1756 yılında tesis edilir. 1787 yılında Süleyman Fevzi Paşa İstiklal İlkokulu bahçesinde bir kütüphane yaptırır ve 600 kitap koyar. 1878 yılında müftü Ahmet Feyzi Efendi Emir Ahmet Mahallesindeki Kurdoğlu Medresesine 3000 eserlik bir vakıf kütüphanesi kurar. Daha sonra 1895 yılında Hacı Hasan Paşa Ulu Camii avlusunda müstakil bir kütüphane binası inşa ettirir. Bütün bu kütüphaneler 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince birleştirilerek Devlet Kütüphanesi haline getirilmiştir.

Bahçelievler semtinde hizmet veren Çorum Merkez Hasan Paşa Halk Kütüphanesinde 3692 adet Yazma Eser bulunmaktadır. Ayrıca Kütüphanede 5927 adet Eski Harfli Basma Eser bulunmaktadır. Kütüphanemizde bulunan Yazma Eserlerimizin tamamı CD ortamında kayıtlı olup, araştırmacılara CD ortamında sunulmaktadır. Alt katta depolar, üstte ise okuyucu salonları, idare büroları, Yazma Eserler Bölümü ve Bilgisayar Bölümü bulunmaktadır.

*Bilmezem yardan mı agyardan mı kemterden midir
Kem nedir kemter nedir kim rehber-i Mevlâ nedir”³⁵*

Sefer Baba’nın asıl isminin Mehmed olduğu, Nakşibendi tarikatı terbiyesi gördüğü ve hayatı boyunca dünyaya değer vermeyen bir şahıs olduğu nakledilir. 1840 tarihinde vefat etmiş ve Hıdırlık’ta bulunan Suheyb-i Rumi Hazretlerinin türbesinin batı tarafında medfun bulunmakta olup, vefatından tahminen 60 sene kadar sonra kabri tamir edilirken, kaza ile naşının baş tarafına kazma isabet edince, canlı kimselerdeki gibi kan aktığının görülmüş olduğu rivayet edilir.

Anlatılır ki, Sefer Baba Hazretleri kardeşi ile sohbet ettiği sırada Hızır Aleyhisselam tarafından ziyaret edilir. Hızır Aleyhisselamın onların geçimlerini genişletmek için geldiğini söylemesi üzerine, Sefer Baba ‘geçimlerinin yeterli olduğunu’ belirterek kabul etmez.

Ethem Baba, *Tezkire-i Makamât* yazarı İzzet Efendi’nin babasıdır. Ahıska göçmenlerinden olan Ethem Baba (ö. 1853)’nın Çorum’a ne zaman geldiği bilinmemektedir. Faaliyet gösterdiği Pembe Ömer Oğlu Tekkesi’ne ait vakfiyeler, onun halk nezdindeki itibarını göstermesi açısından önemlidir. Ethem Baba’nın, Çorum

³⁵ Ebru Çelebi. Çorum’da Tekke Tarzı Şiir Gelenekleri ve Temsilcileri Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2010

halkı kadar idarecilerinin de takdirini kazandığı anlaşılmaktadır. Mütessellim Abdülatif Efendi'nin yaptırdığı ahşap türbesinde medfundur. Çorum Sancağı mütessellimi Memiş Ağa, Ethem Baba'nın vefatı sonrası türbenin bulunduğu yere dergâh yaptırır ve bu yer daha sonra, 'Ethem Baba Tekkesi' olarak anılır. Dolayısıyla Çorum'a Üveysiliği getiren Mehmet Baba'nın vefatından sonra tarikat, Ethem Baba'nın vefatına kadar faaliyetlerine Mevlevihanenin bulunduğu yerde, sonra da Ethem Baba Tekkesi'nde devam etmiştir.

Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamât*'ında babası Ethem Baba'yla birlikte Nakşibendî-Üveysî temsilcisi olarak **Şevki Efendi** isminde bir zata da değinir ki onun da mezarı, Çorum Kaymakamı Abdullatif Efendi'nin yaptırdığı Kale Mahallesi'ndeki ahşap türbede, Ethem Baba'nın kabri yanındadır.

Müftü Hacı **Mehmet Hilmi Efendi** bir Nakşibendî halifesi olan Keyyalî Veli Dede'nin neslinden gelmektedir. Çiftlik Mezarlığı'nda medfun olan Veli Dede, zincir ustasıdır. Öşür hasılatını bizzat ölçüp Miri İdaresi'ne teslim etmesinden ötürü, Keyyali (dürüst ölçen) lakabıyla anılır. Büyük Hacı Hasan Ağa, onun hayrına han, dükkân ve değirmen vakfetmiştir.

Mehmet Hilmi Efendinin babası Mustafa Efendidir. Kendisinin üç oğlu olup adları Mehmed Said, Ahmet Münib ve Mustafa Lebib'dir.

Hilmi Efendi Çorum müftülüğü yapmış, vefatına kadar bu görevini îfâ etmiştir. Kendisi 1825'de istifa edince yerine Ahmed Feyzi Efendi tayin olunur. Ancak

Ahmet Feyzi Efendi de aynı yıl istifa edince, Çorum Müftülüğüne yeniden Mehmet Hilmi Efendi tayin olunmuştur.

Mehmet Hilmi Efendi Yusuf-ı Bahrî'nin öğrencileri arasında da yer almaktadır. Kendisi, hayatının son dönemlerinde hocasının hastalığıyla ilgilenmiş, ona hizmet etmiştir. Talebesinin bu özverili halinden dolayı Yusuf-ı Bahrî'nin, “evladım bolluk ve bereket içinde olasin. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmesin. Namın Şam’a kadar ulaşsın”, diye dua ettiği, sonrasında, “velâkin ahir ömründe şehit olacaksın” dediği nakledilmektedir. Vefatı hocasının dediği gibi olmuş, dönemin isyancıları tarafından Madan sokaktaki evinde vurularak şehit edilmiştir.

Ali İzzet Efendi, *Tezkire*'de Mehmet Hilmi Efendi'nin irşat icazeti olduğunu belirtir, ancak silsilesi hakkında malumat vermez. Döneminin varlıklı kişilerinden olan Mehmet Hilmi Efendi'nin, Hacı Ali Baba'nın türbesiyle Nakşî-Üveysilere ait zaviyenin onarımını üstlenmesi ve dergâh üzerindeki salahiyetin kendisinden sonra oğullarına geçmesi Üveysîliğe mensup olduğu yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmektedir.

Mehmet Hilmi Dede'nin tamir ettirdiği dergâhın metruk hale gelmesinin sebebi, Nakşî-Üveysilerin faaliyetlerine, Ethem Baba'nın 1853'de vefatından sonra inşa edilen Ethem Baba Tekkesi'nde devam etmeleridir. Burası sonradan Mevlevihaneye dönüştürülmüştür.

Keyyal Veli Dede, Nakşibendiyye tarikatının halifesidir. Zincircilik mesleği ile uğraşmakla

beraber devletin öşürünü ölçmekden dolayı ücret aldığından Keyyal lakabı ile tanınır Sülalesinden birkaç vali ve müftü çıkmıştır. Valilerden Büyük Hacı Hasan Ağa onun adına han, dükkan ve değirmen yaptırtmış, müftülerden Hacı Mehmed Efendi medrese kurdurmuş, vakfın mülklerinden gelen kiralari ve gelirleri medresenin ve Ulu Cami'nin minaresinden Ramazan ayında fişek atılması ve Ulu Caminin tuvaletinin geceleri aydınlatılması için ışık ihtiyacını karşılaması için vakf etmiştir. Ölçekzade hanı ve Ölçekzade medresesi denilmekte olan medrese ve han bu vakfın mallarıdır. Veli Dede'nin hırka ve tacı evlatları tarafından saklanmaktadır. Kabri Çiftlik mezar denilen kabristandadır³⁶.

XX. yüzyıl

1902 tarihli Salnamede, Çorum'da altı sıbyan mektebi, bir Ermeni ve bir Rum mektebi bulunduğu yazılıdır. 1907 tarihli Ankara vilayet salnamesi kayıtlarına göre, Çorum kentinde yaklaşık 2000 adet dokuma tezgahı bulunmaktadır. 1914 yılında hizmete giren Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi binasında Çorum Hapishanesi hastanesi hariç diğer hastanelerin de

³⁶ Çorum'da Ulu Mezarlık, Hıdırlık Mezarlığı ve Çiftlik Mezarlığı olmak üzere vakıf arazisi üzerine kurulu üç adet mezarlık bulunuyor.

bulunduğu görülmektedir³⁷. Bina Sıhhat Mektebi olarak yapılmış, daha sonra Ziraat Mektebi, Sanat Okulu, Ticaret Lisesi, Makine Meslek Yüksek Okulu ve Atatürk Lisesi olarak kullanılmış, 1986 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir³⁸. 1988 yılında geçirdiği bir yangın sonucu hasar görmüş, bunun üzerine restore edilmiş ve müze olarak 11.03.2003 tarihinde ziyarete açılmıştır.

1920 yılı içerisinde bölgede Çapanoğlu isyanından başka Aynacıoğlu ayaklanması da Kuvâ-yı Milliye karşıtı bir ayaklanma olarak karşımıza çıkmaktadır³⁹. Başlangıçta 6-7 bin silahlı kuvvetlerle başlayan Rum çetelerinin sayısı da, 1920 yılı içerisinde 25 binlere ulaşmıştır. Bu çeteler, Çorum ve bağlı köylerine, kuracakları devletin sınırları içerisinde olduğu gerekçesiyle sürekli saldırmışlardır.

T.B.M.M.'nin İcra Vekâleti Celilesince ibraz olunan Büyük Taarruz Savaşının başladığı ve bütün memurin ve fedakâr halkımızın maddeten ve manen yardımlarına devam eylemeleri rica haberi üzerine Çorum halkı ulema, meşayih, eşraf ve esnaf hükümet havlisinde bil-içtima tekbir ve tehlil-huvan olduğu halde Suheyb-i Rumi hazretleri türbesine giderek kurbanlar kesmiş ve ordumuzun muzafferiyeti için dualar

³⁷ Ahmet Öğreten. Osmanlı Döneminde Çorum Hastaneleri

³⁸ www.kenthaber.com/

³⁹ Ahmet Halaçoğlu. I.Dünya Savaşı sonrasında Çorum'da Bazı Polisiye Olaylar Ve Eşkiryalık (1919)

etmişlerdir⁴⁰.

Leblebicioğlu Ahmed Feyzi Efendi veya **Ahmed Feyzi Çorumî** diye de tanınan son dönem Osmanlı din alimi ve müellifi Ahmed Feyzi Efendi Hazretleri (1839-1909), Çorum'un Azap Ahmed mahallesinde doğdu⁴¹. İlmiyeye mensup bir ailedendir. Babası Ali Arif Efendi ve dedesi Osman Râif Efendi müftülük yapmışlardır. Ahmed Feyzi Efendi tahsilini memleketindeki çeşitli âlimlerden okuyarak tamamlar. İskilipli Arapzâde Mehmed Emin Efendi'den (ö. 1888) icazet alır. Nakşibendi tarikatının Halidiyye koluna mensuptur. Çorum'da Kurtzâde ve Alaybeyoğlu medreselerinde müderrislik ve muhtelif yıllarda aralıklarla müftülük görevlerini yürütür⁴². Aynı yerde Şer'iyye Mahkemesinde Başkâtiplik ve Kadılık vazifelerinde de bulunur. Çorum'da vefat eder.

Ahmed Feyzi Efendi'nin müderrisliği sırasında pek çok talebeye icazet verdiği, Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan icazetnamelerden anlaşılmaktadır. Dedesi ve babasından kalanlarla kendisinin edindiği

⁴⁰ Ayfer Ertan. Milli Mücadele Döneminde Çorum. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2008

⁴¹ Kamil Şahin, Ahmed Feyzi, TDV İslam Ansiklopedisi. C. 2

⁴² Emir Ahmed mahallesindeki medresenin kurucusu, Kurtzade Zaim Hacı Süleyman'dır. Medrese vakfının hamam, bağ, değirmen gibi gelir getiren akarları bulunuyordu. Hacı Nasrullah Mahallesindeki medrese Alaybeyizade Hacı Osman Efendi tarafından yapılmıştır. Sicillerde Alaybeyizade Medresesi olarak da geçmektedir.

kıymetli eserlerden oluşan 6112 ciltlik bir kitap koleksiyonu ile Çorum'un ilk müstakil kitaplığını tesis eder. Bu kitaplık daha sonra kurulan Çorum İl Halk Kütüphanesi'nin çekirdeğini teşkil edecektir.

Ahmed Feyzi Efendi birçok eser telif etmiş olup bunlardan başlıcaları şunlardır: el-Feyzü'l-'alî fî şerhi Hizbi'n-Nevevî, el-Fevd'idü'l-Feyziyye şerhu Risâleti'l-Emîniyye, Risale fî (teklifi) mâ lâ yutak, Tahkikat calâ Mukaddimeti't-Telvîh, el-Fevâ'idü'l-Feyziyye fî ahvâlî'z-zevcâtî'n-nebeviyye, Feyz-i Rabbani Redd-i Bâtıl-ı îrânî. Sonuncusu dışındaki eserlerinin hepsi Arapça'dır. Türkçe olan Feyz-i Rabbani Şîlîğe reddiye olarak yazılmış olup 471 varaktır. Ahmed Feyzi Efendi'nin, Ebussuud Efendi'den sonraki Şeyhülislâm Hâmid Mahmud Efendi'nin (1574-77) el-Fetâva'l-Hâmidiyye adlı eserindeki fetvaların dayanağı olan fıkhi kaynakların tespiti konusunda bir eser kaleme aldığı da kaydedilmektedir.

Nakşibendi meşayihından Şiranlı Mustafa Efendi'nin halifesi **Hacı Salih Efendi**, 1894–1913 yılları arasında Çorum'da bulunmuş, 80 yaşlarında ölmüştür. Çorum Belediye Başkanlığı da yapmış olan Hacı Zarif Ağa, kendisi için Hıdırlık'ta bir türbe yaptırmıştır⁴³.

⁴³ Şecaettin Oğlu Hacı Zarif Ağa, çok günler kürk giyer, halim selim kişilik yapısına sahip bir kişidir. Sahip olduğu manifatura mağazasını, belediye başkanlığı döneminde kardeşi ve ortağı idare eder, kendisi de belediye başkanlığı yapardı. Mezarı, Hıdırlık'ta Kereb-i Gazi Türbesi güneyinde Şeyhi Hacı Salih Efendi yanındadır.

Ömer Lütü Efendi'nin babası, Abisal Bey'dir. Ömer Lütü Hazretleri Çerkez Şeyhi adıyla meşhur olmuştur. 1849 yılında Kafkasya'da dünyaya gelir. Yedi yaşında ailesi ile birlikte Trabzon'a yerleşir. Sonra Tokat'ın Batmantaş köyüne taşınırlar⁴⁴. Akrabalarından Kundukluzâde Musa Paşa, tahsilini tamamlaması için onu İstanbul'a götürür. Çerkez Şeyhi, daha yedi yaşında iken rüyasında gördüğü bir zat ona devamlı olarak, "İlim öğrenmek için İstanbul'a gel", demektedir. İstanbul'a geldikten sonra rüyasına giren bu kişiye rastlar. Bu zat Edirneli Şeyh Seyyid Mehmed Nuri Efendi'dir⁴⁵. Çerkez Şeyhi Mehmed Nuri Efendi'ye talebe olur. On bir yıllık bir tahsil hayatından sonra icazet alan Çerkez Şeyhi, hocası tarafından Sivas'ın Aziziye kasabasına bağlı Kazancı köyüne gönderilir. Burada iki yıl süre ile insanlara ilim ve irfan yaymaya çalışır. Sonra Çorum'un Bakırboğazı köyüne yerleşerek, bir tekke inşa ettirir⁴⁶. Dört yıl kadar da bu köyde kaldıktan sonra 1891 yılında

⁴⁴ Batmantaş köyü il merkezine 30 km. mesafede bulunmaktadır.

⁴⁵ Edirneli Seyyid Mehmed Nuri Efendi, Nakşibendiyye Tarikatının "*Halidiyye*" kolunun önemli şeyhlerindendir. Sirkeci, Salkım Söğüt'te bulunan Hacı Beşir Ağa Dergâhı Şerifinde irşad ile meşgul olmuş ve bu dergâhı canlandırarak, bir "*Halidi*" merkezi olmasını sağlamıştır. Seyyid Mehmed Nuri el-Edirnevi Hazretleri, 1884 yılında İstanbul'da Hakk'ın rahmetine kavuşmuş ve Eyüp Mezarlığında Kaşgari Dergâhı'na yakın bir yerde defnedilmiştir.

⁴⁶ Bakırboğazı bugün Yozgat'ın bir köyü olup Çorum Yozgat arasında yer almaktadır. Yozgat'a 70, Çorum'a 85 km. mesafededir.

Çorum'a yerleşir. Çorum'da da taliplerini ikaz ve irşad ile meşgul olur. Sakarya Meydan Savaşı'nın başladığı gün, Çerkez Şeyhi bazı talebeleri ile sohbet ederken birdenbire ayağa kalkarak, kibleye döner ve ezan okumaya başlar. Yanında bulunanların hepsi ayağa kalkarak, şaşkın vaziyette birbirlerine bakarlar. Ezanı bitiren Çerkez Şeyhi, mütebessim bir yüz ile, "Çok şükür, müjdeler olsun, Yunan kâfirleri Sakarya'da bozguna uğradı, kaçıyor. Fakat çok da şehidimiz var", der.

Çerkez Şeyhi'ni çok seven Kürevî Hafız Mustafa Efendi adında bir zat vardır. Çerkez Şeyhi ona, kısa boylu ve çok şişman olduğu için "Kürevî" lakabını takmıştır. Bu zat her hafta hocasını ziyarete gelir, evinde yapılan yoğurttan da bir tas getirir. Bir hafta yine hanımına, "Bu gün yoğurt çal da hocamızı ziyarete gideyim" der. O gün çamaşır hazırlığında olan hanımı, "Yarın da süt götürüver, ölmezsin ya" der. Hafız Efendi sütü alıp hocasının evine gider. Sıkıntı ile içeri girer ve sütü hizmetçilere verir. Biraz üzüntülü olarak hocasının yanına girer. Çerkez Şeyhi onu kucaklayarak, "Küfevî mesele süt, yoğurt değil, dostluktur, dostluk" diyerek gönlünü alır.

Çerkez Şeyhi, Çorum Ulu Camii'nde, verdiği son Cuma vaazında, "Ey cemaat! Artık ihtiyarladım. Sanırım bu son Cuma'mızdır. Hakkınızı helal edin", der. Vefatından elli gün kadar önce evde çocukları ile sohbet ederken, rahatsızlanır ve sol tarafına felç gelir. Bir ara iyileştikten sonra 1924 yılı Ramazan ayının on altıncı akşamı iftardan sonra vefat eder. Vasiyeti üzerine Çorum

Mevlevihanesinin son şeyhi Çelebi Hüsameddin Efendi'nin yanına defnedilir.

Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi Hazretleri (ö.1929), Gürcistan'ın Ahıska vilayetinde dünyaya gelir⁴⁷. Küçük yaşta Kur-an'ı Kerim'i hıfz eder. Hem hafız, hem de sesinin güzel olmasından dolayı, kendisini yetiştiren hoca efendinin tavsiyesi ile önce Samsun'a sonra da İstanbul'a gider. İstanbul'da Aziz Mahmud Hüdai Dergâhına giderek dergâhın o dönemdeki Mürşid-i Kâmilî Mehmet Ruşen Hilmi Hazretlerine intisap eder⁴⁸. Mehmet Ruşen Hilmi Hazretleri, Ebubekir-i Sıddıkî Çorumî Hazretlerine,

— Evladım, sen tavlacılık yapacaksın, der. O zamanlarda tavlacı, atları besleyen, tımarlayan ve bakımını yapan kişilere denilirdi. Yedi yıl üstadının vermiş olduğu bu hizmeti sürdürür. Bunun yanı sıra günlük derslerini çeker, haftalık sohbetlerine devam eder, büyük bir ihlas ve samimiyetle bu yola olan bağlılığını gösterir. Sonunda, üstadı kendisine,

⁴⁷ Osmanlı yönetimi sırasında Ahıska olarak adlandırılan şehir, Gürcistan'da Türkiye sınırına 15 km. mesafede bulunmaktadır. Posof Çayının iki yakasında yer alan şehir, karayolu ile Tiflis, Batum ve Türkiye'ye bağlıdır.

⁴⁸ Mehmed Rüşen Efendi (1810-1891), Celvetiliğin yanı sıra Nakşibendî Şeyhi Abdülganî Nablusî Efendi'nin (v. 1731) de halifesiydi. Hanımı, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin ahfâdından Şerife Hanım'dır. Mehmed Rüşen Tevfikî Efendi Üsküdarlıdır. Mehmed Şihâbeddin Efendi'nin torunu, Abdurrahmân Nesib Efendi'nin oğludur. Babasının vefâtı üzerine elli yıla yaklaşan bir süre Aziz Mahmud Hüdai dergahı şeyhliği yapar.

— Gel evladım Ebubekir, sana seyahat göründü, der. Yanına yol arkadaşı olarak Sanemerli Hacı Ahmet Baba ismindeki zatı verir⁴⁹. Onunla beraber seyahat edeceklerini söyler. Üstadı Mehmet Ruşen Hilmi Hazretleri, Ebubekir-i Siddiki Çorum-i Hazretlerine elindeki postu göstererek,

—Evladım üzerindeki gömleği çıkart. Bundan sonra senin gömleğin bu posttur, der. Postu ortasından deler ve gömlek gibi başından geçirir. Ardından sözlerine şöyle devam eder;

—Bu post senin hem yatacak yerin hem de seccadendir. Bununla seyahat edeceksin. Zekât almayacaksın, sadaka kabul etmeyeceksin, fitre almayacaksın. Allah'ı seven bunları almaz. Çünkü bunlar fakirlerin hakkıdır. Sen hafızsın, manen zenginsin. Yiyecek hiçbir şey bulmazsan, üç gün aç duracaksın. Ondan sonra “Şeyhenlillah, benim karnımı doyurun”, diyeceksin. Seyahatini yaya olarak yapacaksın. Yoldan vasıta ile geçenler, vasıtalarına

⁴⁹ Sanemerli Hacı Ahmet Baba (1792/1912), Peygamberimiz'in (sav) Hüseyini nesebinden olup Van'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı, Yusuf-u Naili'dir. Annesinin adı bilinmemektedir. Anne ve babası Berzenci seyyidlerindendir. Zamanın meşayihü Seyyid Hacı Ahmed Baba için (Keramet-i Bahire) “Keramet denizi” demişlerdir. Vefatından 25 yıl sonra kurulan, Seyyid Hacı Ahmed Baba Türbesi'ni Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından tamirat için Erzurum Horasan'da bulunan Sanamer'deki (bugünkü ismi Hacıahmet köyü) kabri açıldığında cesedinin hiç bozulmadığı ve etrafa çok güzel bir koku yayıldığı evlatları ve dernek yetkilileri tarafından anlatılmaktadır.

“buyur ederlerse” bineceksin. Kimsede kusur ve kabahat ararsan, kendi nefsine bak. Nefsini sigaya çek evladım. Allah işini rast getirsin, der ve gönderir.

Şeyhi ile helalleşen Ebubekir-i Sıddıki Çorumi Hazretleri arkadaşı Sanemerli Hacı Ahmet Baba ile birlikte uzun ve yorucu yolculuğuna başlar ve çeşitli şehirleri gezerler. Seyahatleri esnasında vardıkları bir şehirde üç gün ikamet ederler. Fakat ne hikmettir ki, üç gün boyunca onlara, “Kimsiniz? Necisiniz?”, diye soran olmaz. Bir lokma ekmek dahi vermezler. Onlar da seyahat adabından olduğu için isteyemezler. Üçüncü günün sonunda, tam şehirden çıkarlarken, bir fırının önüne gelirler. Kendi aralarında konuşurlar. —Şu fırıncıya durumumuzu söyleyelim. Bize bir tane ekmek versin, der ve içeri girerler. Fırıncıya durumlarını izah ederler. Fırıncı da kendilerine,

—Sapasağlam adamlarsınız, isteyeceğinize çalışsanıza. Bakın, ben sabahtan akşama kadar ateşin karşısında yanıyorum, çalışıyorum. Siz de gelmişsiniz benden bedava ekmek istiyorsunuz. Olmaz öyle şey! Diye öfkelenir.

Ebubekir-i Sıddıki Çorum-i Hazretleri, fırıncıya,

—Efendi! Biz senden bir tane ekmek istedik, sen bize bin tane laf saydın. Sadece “vermem” diyebilirdin. Ayrıca “sabahtan akşama kadar ateşin kendisi bile olmayıp, yalnız sana çarpan sıcaklığının yaktığını söylüyorsun. O ateş nardır ve nuru yakmaz. Allah’ın (cc) izni ile şu gördüğün ateş bize hiçbir şey yapmaz, der. Fırıncı dinler ve ardından, alaylı bir şekilde,

—Demek ateş size bir şey yapamaz, öyle mi? Şu fırına girin de görelim o zaman, diye cevap verir. Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi Hazretleri ve yol arkadaşı birbirlerine bakar. Ardından Besmele-i Şerife çekip, fırının içine girer ve otururlar. Fırıncı neye uğradığını şaşırır, panik halinde kendini dışarı atar ve bağırmaya başlar.

—Yetişin, fırının içinde adamlar var, yanıyorlar!

Bu arada, Ebubekir-i Sıddıkî Çorum-i Hazretleri ve Hacı Ahmet Baba fırının içine oturmuş, pişen ekmekleri dışarıya çıkarmaktadırlar. Halk, dehşetle bunu izlemekte, bir yandan da yalvarıp yakarmaktadır.

—Ne olur, fırının içinden çıkın, yanacaksınız, ne olur çıkın.

Ancak, ne yapıp etseler de fayda etmez, onları çıkaramazlar. En sonunda şehrin kadısı çağrılır. Kadı Efendi, feraset sahibi, alim bir zâttır. Fırının içerisindeki kişilerin boş birileri olmadığını fark edip onlara,

—Şeriat hakkı için dışarı çıkın! deyince, fırının içinden çıkarlar. Çıktıklarında, elbiselerinde ne bir ateş vardır, ne de vücutlarında yanma izi... Sadece üstleri fırının külleri ile kirlenmiştir.

Kadı Efendi, onları alır ve kendi evine götürür. Neden böyle bir şey yaptıklarını sorar. Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi Hazretleri ve arkadaşı, durumlarını Kadı Efendiye izah ederler.

Bunun üzerine Kadı Efendi, onların elbiselerini yıkattırır ve onları bırakmak istemez. Onlara güzel bir sofrta hazırlattırır. Yemekten sonra yatak hazırlatıp gece

ağırlar. Sabah ezanı okunduğunda, kalkarlar. Namazlarını kıldıktan sonra kadiya hitaben,

—Efendim! Artık biz burada durmayalım. Zira halk bizi görürse, büyük bir teveccüh gösterebilir. Bu da nefsimize hoş gelir. Onun için biz gidiyoruz, deyip o şehri terk ederler.

Ebubekir-i Sıddıki Çorumi Hazretleri ve Sanemerli Hacı Ahmet Baba, bu ve buna benzer pek çok hadiseler yaşamış, pek çok şehirler gezmiş, nihayetinde Irak’a geçmişlerdir. Bir müddet Bağdat’ta Abdülkadir Geylani Hazretlerinin türbesinin yanında kalırlar. Daha sonra Irak’ın Basra şehrine gelirler. Seyyit Ahmed-el Kebir-i Rufai Hazretleri’nin kabrini ziyarete gitmek istediklerini, oraya nasıl gideceklerini, oradaki halka sorarlar. Orada bulunanlar da, kendilerine,

—Efendim, siz çok yanlış zamanda gelmişsiniz. Buradan o mübareğin kabrine altı ay aralıklarla kervan gider. İlk kervan yeni gitti. Diğer kervanın gidişini beklemeniz gerek. Ancak, “biz yürüyerek gideceğiz dersiniz”, o da çok tehlikeli ve zordur. Orası çok sık ormanlık bir arazidir. O’nun kabrini aslanlar bekler. Sizi parçalarlar, ölürsünüz, derler.

Ebubekir-i Sıddıki Çorumi Hazretleri,

— Ölürssek, onun yolunda ölelim. Ne olursa olsun gideceğiz. Hasbinalallah veniğmel vekil. Benim vekilim o’dur. O’ndan güzel vekil yok. Mülkün sahibi O’dur, der ve yola koyulurlar.

Sıcak bir bölge olduğu için, yolculuk çok zor ve meşakkatli geçmektedir. Buna rağmen, Ebubekir-i

Sıddık-i Çorumi Hazretleri ve yol arkadaşı o mübareğin aşkı ile yanmakta ve hiç durmadan yollarına devam etmektedirler. Epeyce bir zaman gittikten sonra artık takatleri kalmaz. Sıcak bir yandan, açlık bir yandan bastırmıştır. Bir ara yorulur ve dinlenmek için otururlar. Bir müddet dinlendikten sonra, bakarlar ki, bir ağacın kenarında, daha yeni pişmiş sıcacık bir ekmek. Hemen ekmeği alır ve yürümeye devam ederlerken bir anda karşılarında yırtıcı hayvanları görünce içlerine bir korku hâsıl olur ve hemen,

“Hıfzıhuma Vehüvel Aliyyül Aziym” deyip, gözlerini yumup otururlar. Kendilerini parçalayacaklar diye beklerken, hayvanlar kuyrukları ile yön gösterir gibi hareketler yaparlar. Ebubekir-i Sıddık Çorumi Hazretleri, —Hasbünallah Veniğmelvekil! Sen ne güzel vekilsin. Mahlûkatı emrime verdin. Mahlûkat bana selam verdi, der. Ayağa kalkarlar, aslanlar da ayağa kalkar. Ebubekir-i Sıddık Çorumi Hazretlerini ve arkadaşını, Ahmed-i Kebir-i Rufai (ks) Hazretleri’nin türbesine kadar getirirler⁵⁰.

⁵⁰ Anlatılır ki, Ahmed-i Kebir-i Rufai (ks) Hazretleri, yaratılan her canlıya şefkat ve merhametle yaklaşırdı. Hayvanlara çok merhamet eden, onlara yardım eden bir zât idi. Öyle ki, bir gün bir ağacın kenarında Ahmed-i Kebir-i Rufai Hazretleri istirahat ederken, cübbesinin kenarına bir kedi uzanır. Bu arada da ezan okunmuştur. Mübarek; o kediyi rahatsız etmemek için cübbesinin kenarını keser ve namazını kılmaya gider. Kıldıktan sonra döndüğün de, o kestiği parçayı tekrar cübbesine diker. Bu ve bunun gibi pek çok hadiseleri cereyan etmiştir. Bu

Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi (ks) Hazretleri ve arkadaşı türbede üç gün kalırlar. Üç gün sürece, kendilerine tanımadıkları nur yüzlü bir kişi tarafından süt getirilir. Vakitlerini zikir, tefekkür ve ibadet ile geçirirler. Üç gün olduğu halde, halen Ahmed-i Kebir-i Rufai Hazretlerini görememişlerdir. Bundan dolayı gayet üzüntü duymuşlardır. Gidecekleri gün Hazreti Pire, manen rabıta ederler ve kendisine,

—Efendim, üç gündür buradayız. Bir “Hoş geldiniz” bile demediniz. Bir edepsizliğimiz mi oldu?” diye sorarlar.

O anda Ahmed-i Kebir-i Rufai Hazretleri manen, tebessüm ederek,

—Evladım, siz bizim misafirimizsiniz. Üç gündür size süt getiren kim zannediyordunuz?..

Üç gün boyunca onlara yemek getirenin Ahmed-i Kebir-i Rufai Hazretleri olduğunu anlayan Ebubekir-i Sıddık-i Çorumi Hazretleri ağlaya ağlaya, mahcubiyetini ifade eder. Bir müddet daha orada kaldıktan sonra, büyük bir üzüntü ve gözyaşları içinde, mübareğin türbesinden ayrılırlar.

Oradan ayrıldıktan sonra Mekke’ye giderler. Beş yıl boyunca Mekke ve Medine de mücavir olarak hizmete devam ederler. Mübarek Hafız-ı Kurra olması hasebi ile altı saatte bir hatim etmektedir. Beş yılın sonunda Fahr-i Kâinat (sav) Efendimiz mana aleminde, ***“Evladım Ebubekir! Senin seyr-i sulukunu yapacağın yer***

büyük zatın vefatından sonra kabri şerifini biri dişi, biri erkek olmak üzere iki aslan bekledi.

Mısır'da Abdurrahim Tantavi'dir. O'nun dergâhına gideceksin icazetini oradan alacaksın" buyururlar.

Yedi yıl gibi uzun ve meşakkatli ve bir o kadar da tehlikeli olan seyahatin sonunda, Mısır'ın Tanta vilayetine gelirler. Orada bulunan, Abdurrahim-i Tantavi Hazretleri'nin dergâhında üç gün misafir olurlar. Üç gün boyunca kendilerine, ne bir "hoş geldin" diyen çıkar, ne de yemek saatinde, "buyur, sen de yemek ye" diyen. Buna rağmen üç gün boyunca ibadet ve taât ile uğraşırlar. Üçüncü günün sonunda, kendi kendilerine, "Herhalde bizim bu dergâhta nasibimiz yok, artık gidelim." derler ve çarşıda bulunan eski bir ahababı ziyaret etmek için dergâhtan ayrılırlar. Nihayet ahabablarının yanına varırlar. Onunla sohbet ederler iken, şehrin ortasında büyük bir gürültü kopar. Bir anda herkes sağa sola kaçışmaya başlar. Dükkân sahipleri kapılarını kilitler. Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi Hazretleri de, arkadaşına sorar: —Neler oluyor? İnsanlardaki bu telaş niye? O da, —Sorma Ebubekir Efendi! Bu gelen meczubun biridir. Arada bir gelir. Böyle bağırır. Dükkânı açık olan olursa, elindeki sopa ile vurur. İnsanlar ondan korktuğu için, o, çarşıdan çıkana kadar kimse dükkânından dışarı çıkmaz, der. Bu arada, o meczup, Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi Hazretlerinin olduğu dükkânın kapısının önüne gelince, elindeki sopa ile bir defa vurur ve şöyle seslenir. —Ey! Ebubekir Sıddıkî Çorumi! Sen kimden izin aldın da, burayı terk ediyorsun? Çabuk çık dışarı! Ebubekir-i Sıddıkî Çorumi Hazretleri, bu gelen zatın bir Hak aşığı olduğunu anlar ve dışarıya çıkar. O meczup zat

önde, Ebubekir-i Sıddık-i Çorumi Hazretleri arkada, şehrin dışına doğru yürümeye başlarlar. Mağara gibi bir yere gelirler. O meczup, bir nöbetçi gibi mağaranın önünde bekler ve Ebubekir-i Sıddık Hazretleri içeri girer. Orada uzun boylu, sarışın, seyrek sakallı, gayet zayıf bir zat olan Abdurrahim Tantavi Hazretleri bulunmaktadır. Başka kimse yoktur. Mübarek Tantavi Hazretleri şunları söyler.

—Derviş acıkmaz, derviş susamaz, derviş yorulmaz, derviş kızmaz, derviş küsmez. Derviş güneş gibi olur, herkese sıcaklığını verir. Derviş rahmet gibi olur, herkese dua eder. Derviş su gibi olur, cömerttir. Derviş toprak gibi olur, herkes ezer yine bin bir meyvesini verir. Derviş demek Allah’a dost demek. Dergâha eşik demek. Herkes çiğner de sesini çıkarmaz!

Hacı Ebubekir Baba sağa sola bakınır, kimsecikler yoktur. Söylenenlerin kendisine olduğunu anlar. “Ya Rabbi O söylediği ile amel ediyor. Bana da duyduğum ile amel etmeyi nasip eyle” der ve ağlamaya başlar.

Onun menkıbevi hayatının bu bölümünde, Mısır’dan dönünce doğruca İstanbul’a gittiği, Sultan Abdülhamit Han’ın huzuruna çıktığı, halifelik icazetini göstererek,

—Padişahım! Benim icazetim budur. Eğer yer gösterirseniz, ben de bir dergâh açmak istiyorum, deyince, kendisine Çorum’da dergâh açması ve derviş yetiştirmesi için mühürlü bir kâğıt verildiği nakledilir.

O zamana kadar Çorum'da sekiz tane dergâh bulunmaktadır. Dokuzuncu dergâhı da Ebubekir Baba açar. Mübarek günlerde dokuz tarikatın mensupları bir yerde toplanır zikrullah yaparlardı. Hacı Ebubekir Baba geçimini değirmencilik yaparak kazanmış, Allah için harcamış, dünyalık hiçbir şey biriktirmemiştir. Bu aşk ve muhabbet ile Çorum'da, Ümmet-i Muhammedi irşada başlayan Ebubekir-i Sıddık Çorumi Hazretlerinin, manevî görevi süresince, pek çok kerametleri cereyan eder. Hacı Ebubekir Baba Hazretleri Çorum'un üst tarafında "solak değirmen" diye tarif edilen değirmenin sahibidir. Değirmencilik yaparak geçimini sağlamaktadır. Sürekli değirmenin etrafında zikrullah yapar, çok aşklı ve coşkulu zikrullah yaptırır. Yeryüzündeki bütün şeyhleri manen çağırır. Bir gün Ebubekir Baba zikrullah başlağığı zaman, değirmenin yakınındaki suda bulunan kurbağaların dahi Allah'ı zikrettiğine, orada bulunan herkes şahit olmuşlardır. Lafza-i Celale gelindiğinde yerin Allah'ı zikrettiğini, sallandığını dahi herkes gözleri ile görmüşlerdir. Hay esmasına gelindiğinde büyükçe bir ateş yakar. Oradaki diğer şeyhleri davet eder. —Buyurun ateşe girin, der. Diğer şeyh Efendiler: —Aman Ebubekir Baba! Bizde bu kabiliyet yok, diye cevap verirler. Mübarek, tek başına o alevlerin içerisinde kendini bırakır, Allah'ı zikreder.

Ebubekir-i Sıddık Hazretlerine halk pek itibar etmez, pek teveccüh göstermez. Bir gün Çorum'da büyük bir yangın meydana gelir. Bir Rum kadının evi alevler

içerisinde kalmış, dumandan göz gözü görmemekte, kadın feryadı figan etmektedir.

—Aman Müslüman kardeşler! Evim yanıyor, ne olur söndürün. Bana yardım edin! diye yalvarır. Müslüman halk ise,

— Yansın bu gâvurun evi yansın, der ve kadına yardım etmeden sadece seyrederek. O anda büyük bir rüzgâr hasıl olur. Kısa bir zaman sonra alevler diğer evlere de yayılır. Yangını söndürmek için su kifayet etmez, alevler gittikçe büyür. Bunun üzerine, Ebubekir Hazretlerinin müridi olan itfaiye amiri, dergâha gelerek,

—Efendim! Çorum yanıyor, ne olursunuz yardım edin, deyince, müridini kıramaz ve yangının olduğu yere gelir. Ebubekir Baba bir bardak su ister. Besmele çekerek, sudan bir yudum ağzına alır. Ağzındaki suyu yangının olduğu yere doğru “Huu” diyerek üfler ve Allah’ın izni ile o bir avuç su yangını söndürmeye yeter. Orada bulunan halk, bu kerameti görünce bir anda galeyana gelir,

—Sen ne mübareksin, ver elini öpelim, yaşa! diye bağırmaya başlarlar. Ebubekir Baba,

— Bunlar hep el öpendir, kerameti gördüler ama ondan sonra her gün keramet isterler daha sonra dağılırlar, der.

O zamandan sonra artık Ebubekir Baba, Ebubekir-i Sıddık-i Çorumi Hazretleri diye anılır. Seyahat ederken, güneşin yakmasından dolayı, kararmış bir teni olduğu için kendisine “Kara Şeyh” de denilmektedir.

Dergâhta Hacı Ali Efendi ve Hacı Mustafa Efendi Hazretlerine ayrı bir alaka göstermiş ve bu iki zâtı kendisi

hayatta iken yetiştirmiştir. Ebubekir Baba, orumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretleri'nin henüz on sekiz yaşında iken, ileride Mürşidi Kamil olacağını, işaret buyurmuşlardır.

Hacı Ebubekir Baba Hazretleri kendisinden sonra bir halife yetişmemesinin üzüntüsünü yaşar ve bazen bundan dolayı hüznlenmektedir. Ancak ömrünün son beş senesinde Ali Efendi gelir. Ali Efendi orum'a geldiği zaman onu Nakşibendî üstadı Çerkez şeyhi Hacı Ömer Efendi (1849-1924) diye bilinen zâtın sohbetine götürürler. Şeyh Ömer Efendinin kapısına gitmeden önce Ali Efendi eşkıyadır. Çok haşarı, gözüpek ve biraz tehlikeli birisidir. İlk olarak Şeyh Ömer Efendinin dergâhına gider fakat manevi dosyası Ebubekir Baba'dadır. Çerkez şeyhi Hacı Ömer Efendi, Ali Efendiye,

—Oğlum! Kara Şeyh beni de rahatsız ediyor. Sen oraya gideceksin. Nasibin orada, dosyan Ebubekir Baba'da, diyerek Ebubekir Baba Hazretlerinin kapısına gönderir.

Neticede Ebubekir Baba Hazretleri, bir akşam Bostancı Hacı Ali Efendinin mana âleminde ayağına zinciri takar, tespilh çeker gibi Çerkez Şeyhinin kapısından sürükleye, sürükleye kapısının önüne getirir ve Ali Efendiye latife ederek şöyle der,

—Evladım Ali Efendi! En sonunda kendini sürüklete, sürüklete kapımıza geldin.

Ebubekir Baba Hazretleri bu mübarek zâtı beş sene içerisinde yetiştirir. Ali Efendi'ye bütün makamları açtırır

ve halifelik makamına kadar getirir. Bostancı Hacı Ali Efendi Hazretleri vazifeyi aldıktan sonra, Ebubekir Baba Hz.leri bir gün,

—Gel oğlum Ali, sana bir sırrımı açıklayacağım, der ve otuz sene önce yaşadığı tecelliyi anlatır.

—Oğlum! Ben tarih atmıştım. Herhalde bu gece emaneti teslim edeceğiz. Dervişleri topla da helalleşelim, buyurur. Dervişler haberi alır almaz dergâha toplanırlar. Aradan birkaç saat geçer. Ebubekir Baba Hz.leri, gecenin bir vaktinde gözünü açar.

—Oğlum Ali, dervişler nerde, diye sorar.

Bostancı Ali Efendi Hazretleri,

—Efendim bir kısmı gitti, bir kısmı kaldı, der. Ebubekir Baba Hazretleri,

—Ne yapalım evladım nasipleri bu kadarmış. Allahaismarladık, der ve o anda,

—Aleykümüsselam melekül mevt, diyerek Azrail (as) ı karşılar ve ardından,

—Ben ihtiyar adamım. Benim canımı acıtma, der ve “hu” esmasıyla ruhunu teslim eder. Kabri Çorum Mezarlığında sahabeden Maruf Yayan Dede’nin yanındadır.

Hacı Faik Efendi (1886-1950), Şiranlı Mustafa Efendi’nin oğludur. Babasının vefatından sonra Ahmed Niksari’nin yanında sülûkunu tamamlamış ve hilafet icazeti almıştır. İskilip’e yerleşen Hacı Faik Efendi’nin İskilip’te irşat faaliyetlerinde bulunduğu, bazen Çorum’daki evinde bazen de İskilip’te kaldığı nakledilmektedir. Ara sıra Şiran’a da giden Faik Efendi’nin halifeleri arasında Tokatlı Hacı Ahmed

Efendi, Sivaslı Hacı İsmail Efendi ve İskilip'te Hacı Karanî mezarlığında medfun aynı zamanda oğlu Hacı Zeynelabidin Efendi (ö. 1982) gibi isimler bulunmaktadır. Faik Efendi'nin kabri Ulumezar'dadır.

Hacı Ali Efendi Hazretleri, dergâhlar kapandığı için görevini çok zor şartlarda devam ettirmiştir. Kendisini satıcı gibi gösterir ve eline birkaç tane ceket alır, köy köy, kasaba kasaba dolaşır. İnsanlara Hakkı anlatır, Allah'ı zikrettirirdi. İnsanlar satın almasın diye de, yanında getirdiği ceketlere yüksek fiyat biçerdi. Hacı Ali Efendi Hazretleri, Çorum'da vazifeyi yürütebilmek için bostan tarlasında durur, gelen kişiler mübareği orada ziyaret ederlerdi. Böylece dikkat çekmezdi. Onu, bağ belliyor zannederlerdi. Bu şekilde zor ve meşakkatli olduğu halde, insanları irşat etmeye çalışır, onlara tasavvufu anlatırdı. Bostan tarlasında sohbet ettiği için kendisine, Bostancı Hacı Ali Efendi denilirdi.

Bir gün Hacı Ali Efendi Hazretleri, çarşıda esnafı dolaşırken; karşısına çıkan zamanın müftüsü, olur olmadık laflar söyler. Hakaretlerde bulunur, kötü sözler sarf eder. Buna karşılık Hacı Ali Efendi Hazretleri; müftüye bir tek kelime dahi söylemez. Müftü Efendi, o kadar lafı saydıktan sonra yanından ayrılır ve çarşıda yürümeye devam eder. Bir müddet yürüdükten sonra çarşının diğer köşesinde iki kişinin kavga ettiğini gören müftü onları ayırmak ister. Tam bu esnada kavga edenlerden bir tanesi bıçağını çıkararak müftüye saplar ve müftü oracıkta ölür. Bu hadiseyi hayretle izleyen bazı feraset sahibi esnaf, Hacı Ali Efendi Hazretlerine;

Efendim, keşke adam size hakaret ederken; siz de ona birkaç söz söyleseydiniz. Ama siz sükût ettiniz. Siz razı olsanız da, Kudretullah'ın gücüne gitti ve dostunun intikamını aldı", derler.

Hacı Ali Efendi Hazretleri, insanlara bir yandan vaaz ve nasihatlerde bulunur, diğer yandan üstadı Hacı Bekir Babanın emaneti olan Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretlerinin seyri sülûku ile yakından ilgilenir.

Hacı Ali Efendi 1950 yılında Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretlerine hilafet vermesine rağmen, Hacı Mustafa Efendi Hazretleri bu görevin çok zor olduğunu bildiği için, vefat edeceği zamana kadar kimseye söyleyememişti. Bu mübarek vefat etmesine yakın, Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretlerini yanına çağırır ve Ona; Evladım, birkaç kişiyi çağır, şahit olarak burada bulunsunlar" der. Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretleri o söylediği kişileri çağırmaya gidip geldikten sonra bir bakar ki; mübareğin yanında 80-90 kişi kadar insan toplanmış. Hacı Ali Efendi, Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretlerine dönerek: Oğlum, ben sana bu kadar adam çağır demedim" diye söyler. Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretleri de, üstadına: Efendim, ben sadece sizin söylediklerinizi çağırdım. Bu insanlara gelmesini ben söylemedim" der. Bostancı Hacı Ali Efendi Hazretleri, ağlamaya başlar ve: Evladım Mustafa! Keşke bu görevi sana vermeseydim. Seni çok seviyorum. Sevdüğimden ağlıyorum. Senin işin çok zor"deyip, arkasından şöyle devam eder: Evladım Mustafa Efendi! Bakır leblebi hiç yutulur mu? Yutulmaz ama yutacaksın. Dervişlerde hata

aramayacaksın. Zira dervişlik yolu çok ince, çok zor. Ahir zamanda şartların zorluğu da eklenirse bu devlete ermek pek mümkün değildir.

1957’de vefat eden Bostancı Ali Haydar Efendi Hazretlerinin kabri Sahabeden Maruf Yayan hazretleri ve Üstadı Hacı Bekir Baba’nın yanlarındadır.

Abbas Külâhi Hazretleri’ (1873-1963) nin babası Süleyman Efendi, Darendе’nin Hıdırlık mahallesi sakinlerindendir ve orada türbesi mevcuttur. Annesi Yıldızeli kazasındandır⁵¹. Abbas Efendi ilk tahsilini Sivas’ta Gök Medrese’de yapmıştır. Amcası Hasan Ömer Efendi’nin İstanbul seyahatinden dönerken Çorum’da ikameti arzu edilmiş ve Ulu Cami’de İlm-i kıraat ve İlm-i vücûh okutmak üzere görevlendirilmiştir. Aynı zamanda Hacı Ömer Efendi’ye Hıdırlığın imamlık ve hatipliği görevi de verilmiştir. Abbas Efendi o dönemde Çorum’un bilinen hocalarından Hacı Recep Hoca, Enbiya Hoca, Seydim Hoca gibi zatlardan, arada bir de İstanbul’a giderek Hafız Reşit Efendi’den dersler almıştır. Amcası Hacı Ömer Efendi’nin 1888’de vefat etmesi üzerine İmam Hatiplik ve zâviyedarlık görevini üstlenmiştir. Abbas Külâhî Efendi 1899 yılında Mecîdî Nişanı, 1900’de de Osmânî nişanı ile ödüllendirilmiş. Ayrıca Nakibü’l- Eşraflık rütbesi de kendisine tevcih edilmiştir.

Çapanoğlu’na karşı 20 Temmuz 1920’de bütün şehirli, Çorumu savunmak için çalışmaktadır. Hıdırlık

⁵¹ Ubeydullah Sezikli. Çorum’da Bir Musikişinas: Hafız Recep Camcı

Şeyhi Abbas Efendi de, Hıdırlık tepesinin batı yamaçlarında siperler kazdırır, gözcüleri şaşırtmak için mezar taşlarını donatarak korkuluk haline getirir⁵².

Çorum'daki Hıdırlık Şeyhi'nin kurtuluş savaşı için faal bir taşıma örgütü kurduğu anlaşılmaktadır. Hıdırlık şeyhi taşımacılığa Refet Paşa'nın teşvikiyle başlamıştır. Başlangıçta 35 devesi ve dört çift atlı arabasıyla Samsun'dan Çorum'a ve Çorum'dan Sungurlu yoluyla Yahşihan'a ve yine Çorum'dan Yozgat yoluyla Ankara'ya kadar cephane ve askeri malzeme naklettirir⁵³. Sakarya Harbi sırasında kullandığı deve adedi 68'e ve araba adedi 40'a çıkar. Hem ücretli hem ücretsiz taşıma işlerinin örgütlenmesiyle uğraşan Şeyh Abbas, karşılaştığı soyguncu eşkıyalardan Şeyhliğinin prestijini de kullanarak sakınmak yolunu bulur. Kabri, Kereb Gazi türbesinin girişinde yer alır.

*Zikri Huda Aşk ile
Ben ettim ihlas ile
Kabrim içinde bile
Çağırırım Mevlam Mevlam
Zikri Huda bana pes
Başkaya etmem heves
Ben dedim her nefes
Allah Allah Allah*

Hıdırlık şeyhi Abbas Külahi Ruhuna Fatiha (1873-1963)

⁵² www.corum.bel.tr/

⁵³ Ayfer Ertan. Milli Mücadele Döneminde Çorum. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2008

Çorumlu Hacı Mustafa Efendi (1884-1984)'nin babası Çorum eşrafından olup imam, mutasavvıf Hacı Mehmet Efendi'dir. Annesi o daha küçük yaşta iken vefat etmiştir. Sultan ikinci Abdülhamit zamanında askerlik vazifesini yapmış, I. Dünya Harbine katılmıştır. Hacı Mustafa Efendi Hazretleri, başlangıçta İstanbul'da çalışarak para kazanır ve anlatılır ki, kazandığı bu paraları fakir mahallelerde bulunan muhtaçlara dağıtır. İstanbul'da bulunduğu dönem içerisinde, Nakşibendî üstadı Hacı Ali Haydar Efendi Hazretleri ile tanışır, sohbetlerinde bulunur. Bir müddet sonra, Çorum'a döner. Zaman, zaman ticaretle uğraşır, esnafılık yapar ve devrin büyük mürşidi Kâmili Ebubekir-i Sıddık-i Çorumi Hazretleri ile tanışıp arzu ettiği yola girer.

Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Ebubekir-i Sıddık-i Çorumi Hazretlerine bağlandığı ilk dönemlerdeki bir kaç anısını şöyle anlatır. Gençliğimde çay ocağı çalıştırdım. Bir gün kapıda üstadım Ebubekir Baba'nın beni çağırdığını gördüm. İşi bırakıp koştum. Üstadımın önünde ihtiyar ama dinç, üzeri eski giyimli, sarışın bir meczup var idi. Biz de birkaç kişi geriden üstadımızla birlikte meczubu takip ediyorduk. Ebubekir Baba'nın evinin önüne geldiğimizde, meczup zât geri döndü ve bize doğru bakıp beni göstererek, "Şu gençte kemalat kokusu var. Şu ise fasık ve şunda da münafıklık alameti var" dedi. Arkadaşlardan birisi müdahale edecekti ki, Hacı Ebubekir Baba, "Sakin cevap verme. O Allah dostudur, sana zarar gelir", dedi.

Hacı Mustafa Efendi Hazretleri şöyle anlatır; "Çorum da on iki tarikata ait, birçok dergâh vardı. Ulu Cami'de sabah namazından sonra zikir devranı yapılırdı. Bütün şeyhler müritleri ile katılırlardı. Bu tarikatlar arasında o kadar sıkı bir münasebet ve muhabbet vardı ki; hangi müridin, hangi şeyh efendiye tabi olduğu bilinmezdi. Şeyh efendiler, yaş sırasına göre halakayı yönetirlerdi. Zikrin sonunda en yaşlı olan şeyh efendi, dua ile merasim hatmi ettirir ve her bir şeyh ile tek tek kucaklaşırdı. Zikrullah bitip de ayrılma saati geldiğinde, her mürit kendi şeyhini takip ederdi. İşte o zaman hangi mürit hangi şeyhe tâbi imiş anlaşıldı."

Çorumlu Hacı Mustafa Efendi Hazretleri Muharrem ayında, 29 Eylül 1984 tarihinde, kendi fakirhanesinde, Abdullah Baba (ks). Hazretleri ile birlikte Nevşehir'den gelen bir grup ihvanın oluşturduğu zikir halkasında, ism-i celal zikri esnasında çok sevdiği Rabbine kavuşmuştur Hayatı boyunca anlaşılamayan zât-ı şerif, vefatı esnasında kalabalık bir topluluğun omzunda, ebedi aleme uğurlanır. Çorum'da Maruf Yayan Dede ismiyle bilinen, Sahabeden bir zâtın ayakucuna defnedilir.

Hakkı Bilal Efendi (1908-1994), Kafkasya'dan göç eden (1876) Bilalzade Abdullah Efendinin torunu Ahmet Efendinin küçük oğludur⁵⁴. Hakkı Bilal Efendi, küçük yaşlarda Çorum'da Yetik Hafız Efendi'den hıfzını tamamlar. 15 yaşlarında İstanbul'da tüccar olan amcası

⁵⁴ İsmet Altıkardeş, Çorum'da bir Gönül İnsanı - Hakkı Bilal

Mustafa Bilal'in yanına gider. On yıl (1925-1935) amcasının yanında ticareti öğrenir ve bu arada İstanbul'da bazı hocalardan ders alır. Çorum'a döner ve 1936 yılında Bayraktarlardan Nazmiye Hanımla evlenir. İki oğlu ve iki kızı dünyaya gelir. Bu yıllarda Çorum Ulu Camii imam ve hatibi Urİu Hafız adıyla bilinen Arif Gevenci Hoca Efendi ile tanışır (1939). Arif Hoca Efendi'den ders okumaya başlar. Kıraat ilmi olan ilm-i Vücuu, Hadis, Tefsir ve bunlara benzer ilimleri derinlemesine anlamaya çalışır. Diğer taraftan, 1939-1947 yılları arasında hocasının teşviki ile Çorum'da Dokumacılar Kooperatifi'ni kurar. Kendisi de kooperatifin başkanıdır. El tezgahları yaptırılır ve evlere dağıtılır. Herkese örnek teşkil eden yaşayışıyla Çorum'da bir gönül insanıdır. Kabri Hıdırlık'ta, Yusuf Bahri Hazretlerinin kabrinin güney tarafında ve hocası Arif Gevenci Efendi'nin (v. 1951) mezarının yanındadır.

Anlatılır ki, Emsileyi bitirmiş biri, “Kur'an'ın neresinden sorarsanız sorun, terceme edebilirim”, der. Hakkı Efendi bu sözü duyunca kızarak şunları söyler. “Eşek topuklarına kadar suya girer. Gökyüzünün sudaki aksini görür ve “amma da derine dalmışım”, der. İşte bu sözü söyleyenin hali budur. Emsileyi bitirince ilmin sonuna ulaştığını iddia eden adam, sadece cahilliğini ortaya koymuş olur.”

Ve diğlerleri

Suheyb b. Sinan, Hicretten otuz yıl kadar önce Irak'ın Musul şehri yakınlarında bir köyde doğdu⁵⁵. Asıl adı Umeyre iken sonradan Rumlar tarafından Suheyb diye değiştirilmiş, Hz. Peygamber de ona Yahya isminde bir oğlu bulunmadığı halde Ebu Yahya künyesini vermiştir. Çok küçük yaşta Bizanslıların bölgeye yaptıkları bir saldırıda esir edilmesi ve Bizans topraklarında büyümesi sebebiyle daha çok Suheyb er-Rumi olarak tanınır. Rum kültürüyle yetişen Suheyb gençlik çağında Kelb kabilesi tüccarlarına köle olarak satılır ve onlar tarafından Mekke'ye götürülür. Burada Abdullah b. Cüdan onu satın alır ve sonra da azat eder. Hür kaldığı halde memleketine dönmeyen Suheyb bundan sonraki hayatını Abdullah b. Cud'an'ın müttefiki olarak Mekke'de sürdürür.

Resul-i Ekrem ile henüz peygamber olmadan önce arkadaşlık kuran Suheyb zaman zaman onunla sohbet ederdi. Gizli davet sürecinde İslam'dan haberdar olunca İslamiyet'i kabul eder. Müslüman olduğunu açıktan söyleyen ilk yedi kişi arasında yer aldığı ve Mekke'de kendisini koruyacak kabilesi ve nüfuzlu çevresi bulunmadığı için müşriklerin saldırılarına maruz kalır. Aşırı derecede dövölür ve çıplak vücuduna demirden zırh giydirilerek güneşin altında bırakılır. İnançları uğrunda eziyete uğrayan, bundan dolayı hicret eden, sonra savaşp

⁵⁵ Mehmet Efendioğlu. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 37

sabredenleri Allah'ın bağışlayacağını müjdeleyen ayetin (en-Nahl 16/110) Suheyb-i Rumi, Bilal Habeşi ve Ammar b. Yasir hakkında indiği nakledilir. Bir defasında Suheyb, Habbab b. Eret ve Ammar b. Yasir gibi korumasız kimselerle Mekke sokaklarında yürürken, “Muhammed’in arkadaşları bunlar mı?” diye kendileriyle alay eden müşriklere hitaben Suheyb bir müslümanın zayıf olması sebebiyle zelil sayılamayacağını, müşrik olan kimsenin de aziz olamayacağını belirtir. Müşrikler de, “Allah’ın aramızdan seçip lütfuna layık gördüğü kimseler bunlar mıymış”, diyerek onları hırpalayıp döverler. En’am süresinin 53. Ayetinin bu olay üzerine nazil olduğu belirtilir. Aynı surenin 52. Ayeti de müşriklerin Hz. Peygamber’e haber göndererek Suheyb’i ve onun gibi zayıf Müslümanları yanından uzaklaştırdığı takdirde kendisiyle görüşebileceklerini söylemeleri üzerine inmiştir.

Mekke’de çileli bir hayat yaşamasına rağmen Suheyb en son hicret edenlerden biri olur. Kaynaklarda, Resul-i Ekrem’in hicret için yola çıkmasından önce Hz. Ebu Bekir’e yanlarına Suheyb’i de almasını söylediği, ancak yolculuk aceleye geldiği için bunun mümkün olmadığı, durumu sabahleyin öğrenen Suheyb’in yol hazırlığını tamamlayarak Hz. Ali ile birlikte yola çıktığı ve Resulullah’la Kuba’da buluştuğu belirtilmektedir. Mekke’den ayrılacağı sırada müşrikler yolunu keserek Mekke’ye gelirken hiçbir şeyi bulunmadığını, sahip olduğu serveti burada kazandığını söyleyerek Mekke’den bir şey çıkarmasına izin vermezler. O da bütün mal

varlığını bırakarak hicret eder. Bunu duyan Hz. Peygamber üç defa, “Suheyb karlı bir alışveriş yapmıştır”, der. “Bazı kimseler de Allah’ın rızasını kazanmak için canını bile verir” ayeti bu olay üzerine inmiştir. Resulullah onu ensardan Haris b. Sımme ile kardeş ilan eder. Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere bütün savaşlara katılır. Medine’de bulunduğu ve sefere çıktığı zamanlarda hep Resulullah’ın yanında olur. Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde onlardan itibar görür.⁵⁶ Bir gün Hz. Ömer kendisine takılır.

- Yâ Süheyb! Oğlunun adı Hamza olduğu hâlde, Ebû Yahyâ ya'nî Yahyâ'nın Babası diye tanınırsın. Rûmî olduğun hâlde, Arabım dersin. Bir de çok harcıyorsun. Niçin?

Hz. Süheyb gülerek, şu cevabı verir.

- Ebû Yahya künyesini, bizzat Resûlullah efendimiz verdiler. Soyum Nemr neslindendir ama, Rumların eline esir düşmüşüz. Çok harcamama gelince, çok harcıyorum ama, hep Allah yolunda sarf ediyorum. Zîrâ sevgili Peygamberimizden duydum, buyurdu ki, "Sizin hayırlınız, selâmı güzelce alıp veren. Bir de, çokça ikrâm eden kimsedir."

Hz. Ömer onun sözüne değer verir, kendisine güvenirdi. Saldırıya uğrayıp yaralandığı ve üzüntüsünden dolayı yüksek sesle ağladığı sırada kendisini Suheyb teskin etmiştir. Hz. Ömer, vefat etmeden önce devlet işlerini yürütmek ve mescitte namaz kıldırmak için onu

⁵⁶ Yusuf Kandehlevi. Hayat us Sahabe

vekil bırakır. Vefat edince cenaze namazını Suheyb kıldırır. Üç gün süren halifelik seçimi ve yeni halifeye biat sürecinde mescide imamlık görevini ifa eder. Hz. Osman devrinde ortaya çıkan ve Hz. Ali döneminde devam eden fitne olaylarında tarafsız kalmaya ve yatıştırıcı bir rol üstlenmeye çalışır. Suheyb 659'da Medine'de vefat eder ve Cennetü'-baki'da defnedilir. Geç dönemde kaleme alınan bazı eserlerde Suheyb'in 669'da gerçekleşen İstanbul seferine katıldığı, dönüşte Çorum'a uğradığı, burada hastalanarak vefat ettiği, Hıdırlık'a defnedildiği, bugün burada cami ve türbesinin bulunduğu belirtilmekteyse de, Medine'de öldüğünün kesin olarak bilinmesi, ziyaret edilen bu yerin sadece bir makam olabileceğini göstermektedir.

Suheyb b. Sinan fazilet, takva ve güzel ahlak sahibi olmasının yanında cömert, hoşgörülü ve şakacı bir insandır. Hicret sırasında geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle gözlerinden biri ağrımaya başlamıştır. Bu ağrıya Kuba'ya Hz. Peygamber'in yanına gelmiştir. Burada kendisiyle birlikte aralarında Resul-i Ekrem, Ebu Bekir ve Ömer gibi sahabelerin de bulunduğu bir topluluğa hurma ikram edilmiş, çok aç olan Suheyb hurmaları iştahla yemeye başlayınca Peygamber efendimiz de Hz. Süheyb'e lâtife ile buyurur ki:

- Gözlerinde rahatsızlık var, yine de hurma yiyorsun.

Hz. Süheyb de cevaben, “Yâ Resûlallah! Gözümün birisi sağlamdır. Onun hakkını yiyorum.”, diyerek onu güldürmüştür. Bizans topraklarından gelip Müslüman olanların öncüsü kabul edilen Suheyb hata etme endişesi

ve rivayetdeki titizliği sebebiyle hadis nakletmemiştir. Hadis rivayet etmesini isteyenlere Hz. Peygamber'in savaşları konusunda, gördüğü ve yaşadığı olaylar hakkında bilgi verebileceğini, ancak Resulullah'ın sözü olarak bir şey nakletmeyeceğini söyler. Bununla birlikte kendisinden Abdullah b. Ömer ve Cabir b. Abdullah gibi sahabilerle bir kısım tabiiler mükerrer 30 hadis rivayet etmiştir. Bunlardan  Sahih Müslim'de yer almıştır. Hz. Peygamber'in eşi mm Seleme'nin kız kardeşi Reyta bint Ebu Ümeyye ile evlendiği bilinen Suheyb'in Habib, Hamza, Sa'd, Salih, Sayfi, Abbad, Osman ve Muhammed adlarında oğulları olmuş, bunlar da kendisinden rivayette bulunmuştur.

Hıdırlık'taki türbe ve yanında bulunan caminin, Selçuklu sultanları tarafından inşa ettirilmış olduğu nakledilir. Ayrıca ziyarete gelenlere yemek verilebilmesi için vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. Zamanla cami, türbe ve zaviye harap olur. Bu durum Sultan Abdülhamit Han'a bir mazbata ile arz edildiğinde yeniden bina inşa olunmak üzere 150.000 kuruş tahsis eder. Bununla cami, zaviye ve türbe, yeni bir tarzda ve yeni baştan bina ve inşa edilir. Burası her zaman sürekli ziyaret edilen bir ziyaretgah olmuştur.

Suheyb b. Sinan'ın kabri yanında medfun bulunan diğer sahabe **Ubeyd Gazi**'nin aslen Yemenli olup hicretin 40. yılında İstanbul'un fethi için giden İslam ordusu içerisinde yer alırken orum civarında Bizanslılarla yapılan bir çarpışmada şehit olduğu nakledilir

Şehrin sahiplendiği bir sahabe de **Kerep Gazi** hazretleri olup, Yemen'in Zübeyd vilayetinden olduğu nakledilir. Mekke'nin fethinden sonra Zübeyd elçisi ile Medine'ye gelip iman etmiştir. Hz. Muaviye zamanında Ankara yolu ile İstanbul'u fethe giden orduya katılır⁵⁷. Oraya giderken veya dönerken kabrinin bulunduğu yerde şehit olur. Amr b. Ma'dikerîb (r.a.), künyesi Ebû Sevr olup Cahiliyye devrinde Yemen'de doğmuştur. Babası Abdillâh ez-Zübeydî, eşi Ca'feriyye'dir. Kabilesi, Yemen'in Mezhic kabilesi, Zübeyd kolundandı. H. 10. Yılında İslama girer. Ancak yalancı peygamber Esved'e uyarak bir ara İslâm'dan çıkar. Hz. Ebu Bekir zamanında ise tekrar İslâm'a geri döner. Kabile reisliği, ve komutanlık yapmıştır. Suriye fethi, Yermük, Kadisiyye, Nihavend savaşlarına katılmıştır. Çok zeki, yiğit ve cesurdu. "Arap cengâveri" unvanıyla anılmaktaydı. Aynı zamanda şair olup yüzlerce beyitten oluşan Divan'ı basılmıştır. 120 yıl yaşadığı ve 642'de Rey'in Rüze Kasabasında vefat ettiği ve Kirmanşah'a defnedildiği nakledilir. Ölüm sebebi olarak Nihavend Savaşında yaralandığı, iyileşemediği ve şehit düştüğü söylenmektedir. Kâdisiye Savaşı öncesinde Hz. Ömer Sa'd'e yazdığı mektupta, 2000 kişiye bedel iki kişi gönderdiğini belirtmişti. İstişare etmesini tavsiye ettiği bu iki kişiden biri de Amr b. Ma'dikerib'di⁵⁸.

⁵⁷ Ali İzzet Efendi. Tezkire-i Makamat

⁵⁸ H.Ahmet Serzikli. Amr b. Ma'dikerib. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 3

Mekke’de dünyaya gelen **Sa’d b. Ebu Vakkas**, (592-675)’ın nesebi, annesi vasıtasıyla Hz. Peygamberin nesebiyle birleşir⁵⁹. Dedesi Vüheyb b. Abdümenaf b. Zühre, Resul-i Ekrem’in annesinin amcası olduğu için Resulullah Sad’a “dayı” diye hitap ederdi. Onyediy yaşındayken İslamiyeti kabul ettiği için annesi dininden dönmediği sürece onunla konuşmamaya ve yemek yememeye ant içer. Fakat Sa’d dininden dönmeyeceğini söyler. Onun kararlılığını gören annesi yemininden vazgeçer. Sa’d İslâmı üçüncü kabul eden kimsedir⁶⁰. Hz. Peygamber’den önce Medine’ye hicret eder. Harra seriyyesinde kumandan olarak görev yapar. Daha sonra Hz. Peygamber ile bütün gazvelere katılır. Birçok savaşta ve Medine’de düşman baskınından korkulduğu zamanlarda Resulullah’ın yanından ayrılmaz.

Hiz. Ömer döneminde aktif görevler üstlenir. Irak cephesi başkumandanlığına getirilir ve Kadisiye Savaşında (636) Sasanileri ağır bir yenilgiye uğratır. Sasanilerin başşehri Medain’i fethettikten sonra Celula Savaşını kazanır. Bölgede gerçekleştirdiği fetihlerle Sasani İmparatorluğundan gelecek tehlikeleri ortadan kaldırır. Ardından Hiz. Ömer’in emriyle Kufe şehrini kurar ve Kufe valiliğini yürütür. Hiz. Osman devrinde 645 yılında Hiz. Ömer’in vasiyeti üzerine tekrar Kufe valiliğine getirilirse de hazineden aldığı borcu zamanında ödeyemediğinden Abdullah b. Mesud ile aralarında geçen

⁵⁹ İbrahim Hatiboğlu-TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 35

⁶⁰ Yusuf Kandehevi. Hayatüs Sahabe

tartışmanın Müslümanlar nezdinde ihtilafa dönüşmesi sebebiyle bir yıl kadar sonra görevinden alınır. Onun bu son görevi sırasında Rey isyanını bastırdığı kaydedilmektedir. Daha sonra Akik vadisinde çorak bir araziye satın alarak ihya eder ve oraya yerleşip çiftçilikle meşgul olur. Hz. Osman'ın şehit edilmesi olayında, Cemel ve Sıffin savaşlarında tarafsız kalır. Hayatının son yıllarında gözlerini kaybeden Sa'd 675'te Akik'te vefat eder. Cenazesi Medine'ye getirilerek vasiyeti üzerine Bedir gazvesinde giydiği yıpranmış cübbesiyle kefenlenir ve Medine valisi Mervan b. Hakem'in kıldırıldığı cenaze namazının ardından Cennetü'l Baki'a defnedilir.

Ashab arasında seçkin bir yere sahip olan Sa'd b. Ebu Vakkas sağlığında Resul-i Ekrem tarafından cennetle müjdelenen on sahabiden biridir. Hadis nakli konusunda titiz davranan Sa'd b. Ebu Vakkas emin olmadıkça ve gerekmedikçe hadis rivayet etmezdi.

Tezkire-i Makamat'ta, şehir merkezinde Çiriş Mahallesinde Bozacıoğlu evinin avlusunda bulunan türbesinde yatmaktadır⁶¹, denilse de kitaba eklenen notta, adres Kunduzhan Cad. Zarif Hoca Sokak No;3 'te bulunan evin avlusu' şeklinde verilir.

Bu türbeyi tabur katibi Mustafa Efendi, ahşap olarak güzelce yaptırmıştır. Amasya ve Canik sancaklarından zaviyesine ait vakfiyesi olduğu nakledilir. Ama her nasılsa zamanla bazı zorbalar tarafından ele geçirilmiş olduğundan hiçbir istifade sağlanamamış,

⁶¹ Tezkire-i Makamat

hiçbir gelir elde edilememiştir. Bu nedenle türbe ve zaviyesi, ziyaretçilerin ve hayır sahiplerinin yardımı ile idare olunur. Denilir ki, felç illetine uğrayan kişinin gömleklerini bir gece türbeye koyup, sabahleyin gömlekleri alıp giydiklerinde iyileşmiş oldukları denenmiştir.

Maruf Yayan Dede ismiyle bilinen, sahabeden bir zâtin kabri Çorum Mezarlığındadır.

Tabiinin kahraman gönül erlerinden, Muhammed Hanefî hazretlerinin de arkadaşlarından **Lenduha Sultan**'ın, ahşap türbesinde medfun bulunduğu, vakfı olmadığından hayır sahipleri tarafından yapılan yardım ve bağışlarla idare olduğu nakledilir. Türbesinde özellikle Ramazan aylarında öğleden sonra hafızlar tarafından Kur'an-ı Kerim okunur. Kabri ziyaretgahdır. Kunduzhan Mahallesinde bulunan Lenduha Sultan Türbesi, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından düzenlenen 'Çorum Ulucamii Restorasyonu' ihalesi çerçevesinde bakım ve onarımdan geçirilerek yenilenen iç ve dış yapısı ile ziyaretçilerin istifadesine sunulmuştur.

Tezkire-i Makamat'da **Erzurum Sultan** denilmekle meşhur ve Abdulkadir Geylânî evlatlarından olduğu kayıtlardan anlaşılan Abdülcebbar Efendi'den söz edilir. Mimar Sinan Mahallesi Erzurum Dede Sokaktaki türbesinde yatmaktadır. Vakfı yoktur.

1805 yılında seksen senedir harap durumda olan bu türbeyi meşayihden Şeyh El-Hac Mehmet Efendi yeniden

tamir ettirir ve türbedarı olur⁶². 1812’de vefatı üzerine yerine Şeyh Mehmet Mustafa geçer. 1845 tarihli temettuat defterinde Takke-i Erzurum şeklinde ifade edilen bu köyde vergi veren sadece iki kişi görülmektedir. Çiftçi Hoca Salih, hiçbir ücret talep etmeksizin tekkenişin görevini ifa etmektedir. 1890 tarihli bir terekede Tekkenişin oğlu Ali b. Osman b. İbrahim’in türbe tamiri için iki yüz kuruş bıraktığı kayıtlıdır. Burasının en çok bahar ve yaz mevsimlerinde ziyaret edildiği nakledilir.

Ziyaretçiler tarafından verilen iane ve şükür kurbanları ile idare edilir. Yılanlık, göz ağrısı ve diğer çıbanlar için türbeye süt götürülür. Türbede bulunan çanaklara süt dökülür. Bu süt kuşluk vakti sürüldüğünde şifa bulunduğu denenmiştir. İnaniş’a göre “Erzurum Dede”nin emrinde yılanlar varmış. Dilekte bulunan kişi türbeye süt döküyor. Eğer yılanlar gece çıkıp bu sütü içerse, dilek kabul oluyor.”

Ecir Dede’nin Kale kapısının karşısındaki evlerin bitişiğindeki ahşaptan türbesi, 1996’da betonarme olarak yaptırılır. Bugün bulunduğu sokağa ismi verilmiştir. Anlatılır ki, göz ağrısı için ziyaret edenlerin kurtuldukları görülmüştür.

“Şehrin batı tarafında yaya üç saat mesafede Ovacık, diğer adıyla Seyit Murat’tan kısaltılarak Seydim Köyü’nün Cami-i şerifinin bitişiğinde taştan yapılma

⁶² Ethem ERKOÇ- Çorum Hâkimiyet Gazetesi.(25.08.2011)

kargir kubbe altında eşi ve küçük oğluyla birlikte yatmaktadır. Büyük oğlu Hasan Çelebi de kible tarafında bulunan kargir türbesinde medfundur. Bu iki zat, büyük velilerdendir.⁶³” Anlatılır ki, **Seyyid Murad**, Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden sonra bölgede hizmet vermiş Allah dostu, maneviyat mimarlarından birisidir. Günümüzde il merkezine 21 km. mesafede bulunan *Seydim* adını taşıyan beldeye yaşamıştır⁶⁴. 1367 tarihli vakfiyesinde belirtildiğine göre Seyyid Murad, Ovacık'a (Seydim) gelerek Çöplüoğullarından Hacı Sanceddin adında bir kişiden beş bin dirhem ödeyerek bir arazi satın alır. Seyyid Murad Hasan Çelebi, buraya bir zaviye inşa ederek irşad faaliyetlerine başlar. Kendi parasıyla satın aldığı bu arazinin gelirlerini öncelikle Ovacık olmak üzere civar köyler ve bölge halkının hizmetine vakfeder. Buraya kurduğu tekke ve imareti ile Ovacıklılara hizmet verir, yol üzerinden gelip geçenlerin karnını doyurur, ihtiyaçlarını karşılar. Gelirden artan kısmını da Osmancık fakirlerine verir. Ovacık bu özellikleri sebebiyle halk arasında 'Dar'ül Fukara' olarak anılır. Buranın ismi Osmanlı'nın son dönemlerine kadar 'Ovacık' iken halkın Seyyid Murad'ın hatırasına duyduğu saygıdan dolayı ismi halk dilinde 'Seyyidim' söyleyişinden kısaltma ile 'Seydim' olarak değişmiş, daha sonra da resmîyette bu isim kullanılmaya başlamıştır. Seydim, Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren

⁶³ Tezkire-i Makamat

⁶⁴ <http://www.seydim.bel.tr/>

bucak merkezidir. Çorum'un on kilometre batısında yer alan bu zaviyede, XVII. yüzyılda yalın ayak, çehar darb Bektaşilerin bulunduğu nakledilir. Zaviyedar Seyyid Murad, Çorum'da döneminin en fazla müride sahip şeyhi olup rivayete göre bağlılarının sayısı hükümeti düşündürecek boyuttadır. Seyyid Murad, eşi ve küçük oğlu Hüseyin ile Seydim köyü Camii yanında bulunan taştan türbede medfundur⁶⁵. Ayrı bir türbede Seyyid Murad Hazretlerinin büyük oğlu Hasan Çelebi medfun bulunur.

Köyün adı, Abdalata zaviyesinin kuruluşundan önceki kayıtlarda Yakacık veya Yanacık şeklindedir. Şehir merkezine 21 km. mesafede bulunan *Abdalata* köyü, on altıncı yüzyıl sonlarına kadar böyle anılmıştır⁶⁶. Kalenderi dervişlerinden **Abdal Ata**'nın babası Hamdullah'tır. Çorum kazasının Emlak Divanına bağlı Anbarcı köyünden zaviyesine vakıf tahsis edilmiştir. Vakıf kayıtlarından Abdal Ata'nın basit bir Kalenderi dervişi olmadığı anlaşılmaktadır. Zaviye devlet

⁶⁵ Daha önce eski ve ahşap olan cami yıkılarak aynı yere yeniden yapılmış ve 1968 yılında ibadete açılmıştır. Duvarları taş olan caminin üzeri beton tabla ve kiremitle örtülü ahşap çatı ile kaplıdır. Caminin iki şerefeli bir de minaresi bulunmaktadır. Seyid Murat Türbesine istinaden Seyid Murat Camii adıyla anılır. Bahçesinde Türbe, Aşevi, Şadırvan, Lojman, ve Kuran Kursu bulunmaktadır. Caminin yapımı, onarımı v.b ihtiyaçlarını Seydim Köyü Camii Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından karşılanmaktadır.

⁶⁶ Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Yesevilik Bilgisi. MEB. Ankara. 2000

tarafından büyük ölçüde desteklenmektedir. Zaviyenin vakıfnamesi olmadığı, padişah emri ile yolculara hizmet verdiği görülmektedir. Yine vakıf kayıtlarından İbrahim Abdal Ata'nın Seydi İbrahim isminde bir çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Abdalata'nın vefatından çok sonra torunu Seyyid Mehmet b. Recep tarafından bu zaviye yeni vakıflarla güçlendirilir.

"Güneyde yaya üç saat mesafede Yakacık, diğer adıyla Abdalata köyünde diğer iki kişi ile birlikte taştan kargir olarak yapılmış caminin bitişiğinde gayet muntazam bir türbede yatmaktadır. Abdalata hazretleri, evliya-ı kiramdan olduğu için padişahlar arafından pek çok gelir getiren vakfiyesi vardır. Mütevellisi ve tekkeşinleri marifetiyle idare olunur. Şehirden ve civar köylerden pek çok ziyaretçi gelmektedir."⁶⁷. 1862 tarihli teftişten tekke ve zaviyenin çalışır olduğu ortaya çıkmaktadır⁶⁸. Günümüzde ise tekke ve zaviyeden eser kalmamıştır. Caminin doğusundaki mezarlık sınırları içinde sadece temel izleri bulunabilmektedir. Buna rağmen tarihi cami ve bitişiğindeki türbe korunabilmiştir. Taştan yapılmış kargir cami ile türbe kısmı, sekizer metre çapında iki kubbe ile örtülmüştür. Caminin kuzey batı köşesindeki ahşap minare, tarihi kimliğini korumaktadır. Camiye sonradan eklendiği belli olan son cemaat kısmı, 1965'lerde yapılmıştır. Avluda sekiz köşeli, üstü ahşap kubbeli güzel bir şadırvan yer almaktadır.

⁶⁷ Ali İzzet Efendi. Tezkire-i Makamat

⁶⁸ <http://www.corumhakimiyet.net/>

Ancak Abdalata Zaviyesine ait vakıfların büyük bir kısmı, özel mülkiyete geçmiştir. Şehir merkezine 17 km. mesafede bulunan *Ayaz köyü* adını, Kıpçak Türklerinin Ayaz soyundan gelen Ayaz Paşa'dan alır. Harem-i hümayundan yetişmiş, yeniçeri ağalığıyla saraydan çıkmış, Kastamonu ve çevresinde görev almış olduğu anlatılır. Köyün içinde bulunan **Ayaz Dede** türbesinde Ayaz Paşa'nın üçüncü oğlu Hamza beyin oğlu Ayaz Dede yatmaktadır.

Baba Mehmet Efendi'nin kabri merkeze 30 km. mesafede bulunan *Babaoğlu köyü*ndedir. Tezkire-i Makamat adlı eserde Baba Mehmet'in evliyadan büyük bir zat olduğu ve Çorum'un Hatip (Babaoğlu) köyünde yatmakta olduğu kaydedilir. Baba Mehmet'in büyük bir vakfı olup kendisinin ölümü ile bu vakfın idaresinin oğulları, torunları ve diğer yakınlarınca yürütüldüğü nakledilir.

Kendi adıyla anılan zaviyesinde medfun **Balım Sultan II.** Beyazıt döneminde Bektaşî Tekkesi'ne atanan Balım Sultanla aynı kişi değildir. Balım Sultan Zaviyesi'nin bulunduğu köyün adı Kızılgeçit iken, zaviyeye ve cami bahçesinde bulunan Balımsultan türbesine nispeten 1785'de *Balumsultan* olur. İl merkezine 34 km. mesafede bulunan Balım Sultan türbesi için Tezkire-i Makamat'da Mecitözü ilçesinin Kargı köyü de gösterilmektedir.

Merkeze 38 km. mesafede bulunan *Büyükdivan köyü*nün kuruluşu 800-850 yıl öncesine dayanmaktadır. Köyün eski adı Divan-ı Kebir'dir. Bu isim 1970 yılında

değiştirilerek Büyükdivan olmuştur. Köyün Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridlerinden olan **Divan Baba** tarafından kurulduğu söylenmektedir. Köy halkı bu bölgeye yerleştğinde köye bu türbenin adını vermiştir. Divan Baba'nın türbesi köy içerisinde.

Balıkli Dede türbesi, il merkezine 17 km. mesafede bulunan *Çukurören* köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Başlangıçta eski bir mezar görünümündeki türbe, yakın zamanlarda Almanya'daki gurbetçilerden Cevale Hanım tarafından mermer döşetilerek bu günkü şeklini almıştır. Anlatıldığına göre, türbe 1920'lerde de mevcutmuş. Türbeye genellikle çocukları olmayan hanımlar gelir, ziyaret ederlermiş. Türbenin hemen yanındaki çayın kenarında kendiliğinden biten incir ağaçlarının sütünün vücuttaki yaralara merhem olduğu söylenir. Bu çayda ise, ufak siyah renkli balıklar bulunmaktadır. Köy ve bölge halkı tarafından Balıklı Dede'ye ait olduğu sanılan bu balıklara ihtimam gösterilir. Balıklı Dede'nin ziyaretçileri, genelde kalabalık gruplar halinde geldikleri ve yeşillik alanda bütün gün piknik yaptıkları için Çukurören köylüleri tarafından, hayır amaçlı bir de ev yapılmış. Evin içerisinde tabak, çanak, masa, sandalye gibi piknik için gerekli olan malzemeler mevcuttur.

Malatya'nın Hekimhan İlçesine bağlı Mezirme Köyü'nde yaşayan Büyük Başağa'nın torunu **Musa Halife**'nin 1880'de Çorum'un Çağşak Köyünü terk ederek Çorum'a 40 km. mesafede bulunan yere gelmesi

ile *Evciiyenikişla* köyü kurulur⁶⁹. Köyün kurucusu olarak Musa Halife bilinmektedir. Musa Halife 63 yıl yaşamış olup yeni köy mezarlığında yatmaktadır. Ölüm tarihi 1903'tür. Köyün çevresindeki diğer kutsal ziyaret yerleri, Kavuk Dede'nin çocuklarından olan **Abidin Dede** ve **Ahras** (dilsiz) **Ana**'nın türbesidir ve ziyaret edilen yerler arasında yer almaktadır. Burada bir cem töreni yapılan yeri ile kurban kesim yeri bulunmaktadır. Ayrıca, köyde **Akı Baba** (Ahi) türbesi vardır. Köyde yaygın inanca göre, Akı Baba'nın Ebu Müslim Horosani'nin kılıcını yapan demirci olduğu kabul edilir.

Merkeze 28 km. mesafede bulunan *Hızır dede* köyü adını, yaklaşık 1700'lü yıllarda yaşamış **Hızır Baba** adında bir ermiş kişiden alır. Hızır Baba türbesi de köyün mezarlığında bulunmaktadır.

Merkeze 20 km. mesafede bulunan *Sırlıklı* köyü ismini **Sultan Sırlıklı**'dan almaktadır. Anlatılır ki, Sultan Sırlıklı köye bir savaş sırasında gelmiştir. Kardeşi ve eşi orada şehit olmuştur. Türbesi Seydim beldesinde olan Seyit Murat'ın kardeşi olduğu ileri sürülür.

Horasan Baba'nın türbesinin, il merkezine 20 km. mesafede bulunan *Tarhan* köyünde olduğu nakledilir.

Ali Baba yatırı, il merkezine 38 km. mesafede bulunan *Üçköy*'ün girişinde, İğdepinarı mevkiindedir⁷⁰. Burada Ardıç ağaçlarının altında mezar taşını andıran bir

⁶⁹ Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz. Şah İbrahim Ocağı Üzerine Yeni Bilgiler

⁷⁰ Nazife Özdemir. Çorum İl Merkezine bağlı Üçköy'deki Bazı Türbe ve Yatırlar Üzerine Derleme ve Değerlendirmeler

taş bulunmaktadış. Türbeye ziyareteler gelenler, dileklerinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için taş çiftleme yapmaktadırlar. İnanışa göre, bu türbeden hiç kimse bir p bile alamaz. Türbede yatan Ali Baba'nın ister ağaçtan olsun, isterse taştan olsun, yatıra ait hiçbir şeyi vermeye yanaşmadığına inanılmaktadır. Dedeye inanmayıp da türbenin yanında bulunan ardı ağaçlarının dallarından bir p koparanın çok geçmeden bir zarara uğrayacağına inanılmaktadır. Anlatılır ki, "Eski dönemlerde bu ardıçların altında köy babaları toplanırmış. Aşıkırlar burada saz alarlarmış. Ali Baba, köyün bereketini sağlayan ulu bir erenmiş. Ali Baba'ya Bereket Dede de derlermiş. Gz ayları gelip de ekin ekileceği zaman köy halkı buğdaylarını Bereket Dede'ye dualatırlarmış. Cem yapıp kurban keserlermiş. Daha sonra da dualı buğdaylar tarlalara ekilirmiş. Böylece mahsul bol olur, insanlar yokluk grmezlermiş. Bir gün, köy halkı bir araya gelip de Bereket Dede'ye buğdaylarını dualatmamışlar. Cem yapıp kurban kesmemişler. Bereket Dede'nin hakkını vermemişler. Dede, köylüye çok kızmış. Bu olaydan sonra köyde bereket kalmamış, kuraklık baş göstermiş, köyün suları kurumuş. Bereket Dede, köy halkını cezalandırmış."

Ali Dervış'in *ky*'n aşağı mahallesinin mezarlığında türbesi vardır. Türbe kapısının hemen girişinde bulunan am ağacına dilek tutup çaput bağlanmaktadır. Türbenin sol tarafında Osmanlı döneminde dikildiği varsayılan iki parça halinde üzeri yazılı taş bulunmaktadış. Ayrıca, yatırın tam karşısında,

adak kurbanlarının kesilip pişirilmesi için yapılmış bir yemekhane vardır. Anlatılır ki, bu zat, kardeşiyle birlikte Merzifon'dan göç etmiş olup Hubyar Ocağı'na mensuptur⁷¹. Anlatılan rivayetlere göre, Ali Derviş, şişman, kısa boylu, insanlara karşı çok çabuk sinirlenen, sinirlendiği zaman da insanlara tüküren bir zatmış. Ali Derviş, bir gün, komşu köye ceme gitmiş. Cem bittikten sonra hastalanmış ve kağııyla Üçköy'e getirilmiş. İyileşemeyen Derviş baba, köyde vefat etmiş. Vefat ettikten sonra dul bir kadının rüyasına girmiş ve kadına: “Senin komşunun çocuğu olmuyor, benim mezarımı kazın, kefenimi alıp kadına verin de bir oğlu olsun. Köyünüze de bereket gelsin!” demiş. Bu rüya üzerine köy halkı, Derviş Ali'nin mezarını kazmış, kefenin mezarda katlanmış bir şekilde durduğunu, mezarda kimsenin olmadığını görmüş. Bu olay üzerine, Derviş Ali'nin ermiş olduğuna inanmışlar. Köyde çocuğu olmayan kadınlar Ali Derviş'e satılırlar. Çocuk doğup da yedi yaşına bastıktan sonra buraya kurban getirilir. Kurbanın kanı, türbe kapısının girişinde bulunan çam ağacının altına akıtılır. Kurban eti, bütün köy halkına dağıtılır.

Üçköy'deki **Çörek Dede**'nin kabri etrafında bol miktarda çam ağacı vardır. Bu ağaçların Dede'nin çocukları olduğuna inanılmaktadır. Kabir yakınlarında bir de akarsu vardır ve bu akarsuyun çevresinde bulunan taşlara mum yakılmaktadır. Çörek Dede'yle ilgili

⁷¹ Hubyar Sultan'ın türbesi, Tokat'ın Almus İlçesi, Hubyar köyünde bulunmaktadır. Evliyalar Şehri Tokat bkn. Sh.76-80

anlatılan rivayetler şöyledir. Burada geceleri on iki kişi toplanırmış. Bu kişilere birer görev verilir ve görevlerini yerine getirmek üzere oradan dağılırlarmış. Çörek Dede, burada çörek pişirir ve bu görevlilere yedirirmiş ve bu sebeple Çörek Dede ismini almıştır. Çörek Dede'nin etrafındaki çamlar onun çocuklarıymış. Köyden bazı inançsız kişiler ev yapıyoruz diye bu çamları kesmişler. Çamları sürükleyip evlerine götürürlerken arkalarından sıcak bir rüzgâr esmiş. Aşağıdan da ağzı dualı bir kul geliyormuş. Kadınlar elemende çamaşır yıkıyorlarmış (Burada da yatır olduğu rivayet edilmektedir.). Ağzı dualı derviş, çamaşır yıkayan kadınlara “Kazanlarınızı yıkın, evlerinize kaçın, sel geliyor!” demiş. Kadınlardan bir tanesi, dervişe, “Sen de kimsin bunak adam, şu sıcakta sel olur mu, senin demenle mi yağmur yağacak!”, diye kızmış. Derviş, Çörek Dede'ye doğru bakıp “Pirim, senin dallar gözükmeyen evlatlarındı, evlatlarını kesiyorlar, sen buna müsaade ediyorsun!” diye seslenince yukarıdan bir sel, bir kıyamet, bir dolu kopmuş. O ağaçları sel almış, adamlar ağaçları evlerine götürememişler. Sel, dervişe küfreden kadını da almış, aşağı mahallede bir dalın tepesine takmış. Sel köyün yarısını yok etmiş. Anlatıldığına göre, tarlalar tamamen kum altında kalmış. İnanışa göre, Çörek Dede, havale geçiren çocukları iyileştirmektedir. Havale geçiren çocuklar buraya getirilir, uyutulur; çörek pişirilir ve halka yedirilir. Bu uygulamalar sonrasında çocuk sağlığına kavuşur.

Oyuk Dede, *Üçköy*'ün yukarı mahallesinde, Çörek Dede'nin tam batısında, köyün doğusundadır.

Anlatıldığına göre, Oyuk Dede, eskiden köye bir zarar gelmesin diye köyü gözetleyen akli başında bir ermiş. Çörek Dede, Oyuk Dede'ye görev vermiş ve “Burada bekleyeceksin, bu köye zarar gelmeyecek. Sen bu köyden gidersen bu köy su altında kalır, batar.” demiş. Oyuk Dede'nin hâlâ köyü koruduğuna inanılmaktadır. Bu evliyanın da belirli bir mezarı yoktur. Yattığı yer, taşlarla belirlenmiştir.

Alaca Evliyalari

Ankara ilinin Yozgat Sancağı'na bağı küçük bir kasaba olarak tanımlanırken, Hüseyinabad ismiyle 1919'da ilçe yapılır. Belediyesi 1920'de kurulur. XIV.yüzyıla ait bir belgede, Hüseyinova'da aynı adı taşıyan bir köyden söz edilmektedir. Alaca adı 1932'de resmîyet kazanır.

Çorumlu Süleyman Fevzi Paşa'nın merkeze gönderdiği maruzatında zikredilen eşkiya sayısı ve olayları hayli kabarıktır. “Osmancık kadısının Karaören köyü yakınlarında beş nefer tarafından soyulması, İskilip'te Hacı Bekir'in zorbalığa başlaması ve Çorum'a sürgün edilmesi, yine İskilip çevresinde Topçuoğlu Ahmet ile Kürt Mustafa'nın yeniçerilik iddiaları, 1826'da Osmancık Voyvodası'nın oğlu İbrahim'in bir takım eşkiyayı başına toplaması, köyleri yağma ve talan etmesi,” çevreye büyük zarar verir.

İlçe merkezinde 1763 yılında Kubbealtı vezirlerinden Ömer Osman Paşa tarafından yaptırılan Eski Cami ile 1893 yılında Ardahan göçmeni Şeyh Efendi tarafından ahşap olarak yaptırılan Yeni Cami ve Hüseyin Gazi Türbesi tarihi değeri olan yapılardır.

İlçe ve yöre bugünkü ismini almadan önce asırlarca külliyedeki türbesinde medfun bulunan zatın ismine binaen Hüseyinabad ve Hüseyinova diye anılır⁷². Şehir merkezinin üç km. güneyinde yer alan **Hüseyin Gazi** Külliyesi medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme ve havuzdan oluşmaktadır⁷³. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait iken önceki yıllarda şahsa satılan yapı kompleksi 13.yüzyıla tarihlendirilir. Külliye medrese, medresenin girişindeki aşevi, medresenin doğusunda türbe, medresenin kuzeyinde havuz, avlunun kuzeyinde çeşme ve kompleksin kuzeydoğusunda bugün depo olarak kullanılan misafirhane bölümlerinden oluşmaktadır.

Medrese pek az tanınan fakat orijinal bir mimari düzen göstermesi bakımından son derece ilgi çekici bir yapıdır. Kitabesi olmadığı için yapım tarihi belli olmayan, ancak mimari özellikleri göz önüne alınarak 13.yüzyıla tarihlenen yapı, çevresindeki diğer yapılarla birlikte bir külliye görünümü vermektedir. Birbirine geçmeli iki bölüm halinde düzenlenmiş olan yapı kompleksine doğudaki beyaz ve siyah mermerden

⁷² Hüseyin Gazi ve Şemmas Pir hakkında 'Evliyalar Şehri Sivas'a bkn. Sh.157, 171-175

⁷³ <http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/>

yapılmış portalle giriş sağlanmaktadır. Sanat tarihi açısından oldukça önemli olan ve basit bir bordürün çerçevelediği portalin kapı nişi derin ve kemeri altı sıra stalaktit dolguludur. Altta üzerinde yazı bulunmayan levha ile levhanın iki yanında iki oymalı kabara yer almaktadır. 13.yüzyıl ortalarına tarihlenen bu Selçuklu portalinden giriş holüne geçilmektedir. Dikdörtgen planlı holün kuzeyinde iki kademeli olarak dışarıya çıkıntı yapan bir kanat mevcuttur. Kuzey duvarında bulunan ocak yeri bu mekanın yapı kompleksine ait aşevi olduğunu göstermektedir. Giriş holünün batı duvarında kesme taştan örülmüş, kemerli basit bir kapı ile avluya geçilmektedir. Giriş kapısıyla avlu arasında bir eyvan ve avlu ile eyvanın yanlarında odaların bulunduğu mevcut olan duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Avlunun güneyinde ise ana eyvan ile eyvanın batısında bir oda, doğusunda türbe yer almaktadır. Sonradan yapılan tadilatlarla ana eyvanın güney duvarına kapı açılarak, bu bölüme geçiş sağlanmıştır. Hüseyin Gazi yapı kompleksi içinde bugün iyi durumda bulunan türbe, avlunun güneydoğusunda yer almakta olup, türbenin kapısı avlu tarafında avluya 45 derecelik bir açı yapar şekilde tertiplenmiştir. Türbe dikdörtgen planlı, çapraz tonoz örtülüdür. Dışardan görülen kubbe yalancı olup, sonradan yapılmış olması muhtemeldir. İnşa malzemesi olarak alt kısımlarda taş, üst kısımlara doğru az da olsa tuğla kullanılmıştır. Tuğla ve taş araları horasan harçlıdır. Türbeye yuvarlak kemerli, taş çerçeveli üzeri işlemeli ahşap bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kapı kemeri

üzerinde renkli mermerden yapılmış 12 köşeli yıldız motifi ile kapı üzerinde yine mermerden dört sıra yazı bulunan kitabe bulunmaktadır. Türbenin duvarlarının iç yüzeyleri tatlı kireç sıvalı olup, üzerinde Allah, Muhammed ve halifelerin isimleri yazılıdır. Duvarların üst kısmında her duvarda bir adet olmak üzere toplam dört pencere yer alır. Pencereleler içten dışa doğru daralarak dikdörtgen çerçeveli küçük birer mazgal pencereyle dışa açılmaktadır. Pencerelelerin ikisi üzerinde içinde beş köşeli yıldız motifi bulunan niş kısmı yer almaktadır. Çapraz tonoz ile örtülü olan türbenin tonozunda iç içe dairevi çizgilerden meydana gelen koyu mavi zemin üzerine beyaz çiçek motifli bir göbek kısmı bulunmaktadır. Türbenin içinde bir adet mezar yer almakta olup, mezarın baş kısmında 12 dilimli sarıklı mermerden bir mezar taşı mevcuttur. Baş taşının ön yüzünde sekiz sıra araları cetvelli eski yazı kitabe, arka tarafında ise taban üzerinde kalp şeklinde mermer bir kurna bulunmaktadır.

1896 yılında Hüseyin Gazi türbedarı Hurşid Baba olduğunu bir mahkeme kaydından anlıyoruz⁷⁴. Bugün türbe girişinin üzerinde yer alan 1905 yılına ait kitabeden ise türbedarın Ali Said Baba olduğu anlaşılmaktadır.

Pir Mehmet Dede, evladı Resulden Zeynel Abidin Hazretleri'nin yedinci batından torunudur. Mehmet Dede'nin Diyar-ı Rum'a irşat için geldiği sanılmaktadır.

⁷⁴ Esra Doğan. 13 Numaralı (H.1314/1896) Çorum Şerhiye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üni. Kayseri. 2009

“Ondan Allah’ın izniyle şifa dileyen birçok hasta sağlığına kavuşmuştur” diyenlerin sayısı az değildir. Vaktiyle güzel bir bahçesi, aş evi, türbesiyle beraber bir manzumenin geniş bir arazi üzerinde bulunduğu bilinmektedir.

1850 yıllarında Ahıska’da doğan **Hacı Süleyman Efendi**, 1880’li yıllarda Alaca’ya gelir. Niyetleri Samsun’a yerleşmektir. Ancak Alaca’yı görür görmez burada kalmayı kararlaştırır. Alaca’da ev kurar, arazi alır, kısa sürede zengin olur. Cami yaptırır. 1893 tarihini taşıyan Yeni Cami, Hacı Süleyman Efendi’nin eseridir. Minarenin caddeye bakan kısmında şu satırlar yazılıdır⁷⁵:

*“Edip gayretler erbab-ı hamiyet
Yapıldı avni hakla bu minare
Sedayı hoş seda ile müezzin
Çağırır mümini Gird-i Gare”*

Caminin temeline konan büyük taşları getirenlerin gördüğü haller, minareyi yapan ustanın düşmesi esnasında tutulması, minare ustalarının paralarının meçhul bir atlı tarafından getirilip Hacı Süleyman Efendi’ye teslim edilmesi hep onun kerametleriyle açıklanır.

Osman Efendi (1861-1924), Tutaş köyünde dünyaya gelir. Babası Hasan Ağa, köyün ileri

⁷⁵ “Hamiyet sahipleri gayretler etti. Halıkın yardımıyla bu minare yapıldı. Müezzin hoş sedası ve güzel edasıyla. Müminleri Allah’a çağırır.”

gelenlerindendir. Zamanındaki ilimleri tahsil eder. Bazlamaç Medresesi'ni birincilikle bitirir. Onun çok zeki, kıymetbilir, ileri görüşlü, benliği atmış, başkasını kendisinden değerli görebilecek olgunlukta olan büyük bir zat olduğu nakledilir. Çok okuyan bir insandır. Az tohumu çok araziye ekerdi. Ekim zamanı yine de sıkı olduğunu görürlerdi. Herkes bunun onun kerameti olduğunu düşünür. Çorum'a buğday götürdüğü bir günde, sokakta yürürken bir kadının “Kocam ölüyor yetişin!” çığlıklarıyla ırkılır. Hemen oraya gidip ölmek üzere olan adama şehadet getirtirir. “O adam gayri müslimdi. Niçin yardımcı oldun”, diyenlere “Kıyamet günü Hz.Muhammed'in ümmeti bir tane daha fazla olsun”, diye cevap verir.

Mustafa Kuran Efendi (1878-1966), Kemah'ın Beşikdağ köyünde dünyaya gelir. Baba adı Hüseyin, anne adı Hafize olup aile lakapları “Keleşoğulları” idi. İlk tahsilinden sonra birçok yer dolaşır. Hocaları arasında Arapkirli Hüseyin Avni, Gedikhasanlı Şakir Suntay, Konyalı Mehmet Vehbi meşhurlarıdır. Mustafa Efendi, Çorum'daki Alaybey Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunur. Daha sonraki yıllarda müftü olarak tayini Alaca'ya çıkar. “Erzincanlı”, “Büyük Müftü”, “Sofii Kebir” ve “Koca Müftü” gibi ünvanlarla anılır.

Anlatılır ki, Müftü Efendi, “Ben ölünce bir şey olur, amma bilmem ne olur” dermiş. Cenazesinin defnini mütakip çevrede büyük hasarlar yapan, Alaca merkez ve köylerdeki mahsule benzeri o zamana kadar görülmemiş

bir şekilde zararı dokunan şiddetli bir dolu felaketi ile, Müftü Efendi'nin meşhur sözü arasında bağ kurulmaktadır.

İlçeye 13 km. mesafede bulunan ve daha önceki adı Dedekargın olan *Büyükcamili* köyünde **Kara Baba**, Karaalıc,veya Karakılıç isimli bir türbe bulunmakta olup burada Dede Garkın ocağının tariki bulunmaktadır⁷⁶. Bu tarik diğerlerinden farklı olarak ağaç çubuk değil kılıçtır ve Dede Garkınlılar arasında “Kara Kılıç” olarak anılmaktadır. Bu kılıç, adı geçen köyde bir türbede muhafaza edilmekte olup ikrar cemlerinde “erkân altından geçme” ritüelinde kullanılmaktadır. Kara Kılıç'la ilgili muhtelif kerametlerin görüldüğü anlatılmaktadır.

İlçenin güney batısında yüksekliği 1.425 m. olan Hırkababa (Hırababa) Dağları ve tepesi bulunmaktadır. Bu dağların eteklerinde meşe ormanları vardır. Buradaki Hırkababa Dağı, ismini zirvesinde yattığı bilinen Hırababa yatırından almıştır. İlçeye 17 km. mesafede bulunan *Büyükhırka* (Hırka-i Büzürg) köyünde Yahya Paşa zaviyesi bulunmaktaydı. Köyün adının "Hırka-i Kebir " olduğu ve "Hırka Baba" tepesi eteğinde kurulmasından aldığı bilinmektedir⁷⁷. Anlatıldığına göre, "Hüseyin" adında bir velinin hırkası bu bölgededir ve

⁷⁶ Rıza Yıldırım. Kışım Marı: Dersim yöresi kızılbaş ocaklarını Hacı Bektaş evlâdına bağlama girişimi ve sonuçları

⁷⁷ Murat Haniççe. Vatan Topraklarındaki İmza: Türk Yer Adları, Zile Kazası Örneği (1455-1575)

"Hırka Baba " tepesine bu isim verilmiştir. Ayrıca, beldede 3 adet **Güllü Baba** ismiyle anılan mezar mevcuttur. Bunlardan bir tanesi mezarlık içinde, bir tanesi halk eğitim binası yanında, bir tanesi de Oğuzhan Mahallesiindeki bahçeler mevkiinde bulunmaktadır.

Bir Alevi köyü olan ve ilçeye 22 km. mesafede bulunan *Büyükkeşlik*, aynı zamanda Nesimi Keşlik olarak da bilinir⁷⁸. Bu isim buraya ilk göçen ve çoğu semah parçalarında adı geçen Nesimi soyundan gelmiştir⁷⁹. Çoğunluğu Kürt olan bu köy bir dede ocağıdır. **Nesimi Dede** türbesi herkes tarafından ziyaret edilir ve vurularak öldürülen Nesimi Dede'nin mezar taşının onun her ölüm yıl dönümünde kurşun yarası gibi kanadığı söylenir. Nesimi Dede türbesinde her yıl kurban kesip, orada bulunan dilek ağacına kumaş bağlamak köyün adetlerinden biridir. Eğer bağlanan kumaş düşmeyerek ağaçta kalırsa tutulan dileğin gerçekleşeceğine inanılır. Ayrıca köy merkezinde bulunan ve dışarıdan gelen birçok kişi tarafından ziyaret edilen Cem Evi'nde adak adamak da köyün geleneklerinden biridir

Amasya köylerinden Mehti oğlu **Hüseyin Efendi**,

⁷⁸ <http://www.buyukkeslikkoyu.tr.gg/>

⁷⁹ Şeyh Çoban Ocağı'nın merkezi Tunceli, Mazgirt olup türbesi oradadır. Şeyh Çoban soyundan dedelerin bir bölümü Elazığ'ın içinde Fevzi Çakmak Mahallesi'nde diğer bir bölümü ise Çorum, Alaca ilçesi Büyükkeşlik köyünde ikamet ederler. Şeyh Çoban Ocağı talimleri Çorum, Sivas, Tunceli ve Elazığ bölgelerinde bulunmaktadır. Pilvenk ve Kavli aşiretinin bir bölümü de bu ocağın talibidir.

1834 yılında dünyaya gelir. İlçeye 20 km. mesafede bulunan *Çopraşık* beldesine yerleşir ve 110 yılı aşkın uzun bir ömür yaşar. Babasının maddi durumu yerinde olan Hüseyin Efendi, iyi bir tahsil görür. Tutaşlı Osman Efendi ile Bazlamaç köyünde başlayan arkadaşlıkları ölünceye kadar sürer. Hanesi açık, kendisi cömert bir alimdir. Anlatılır ki, uzaklardan ziyaretine gelenlerle günlerce oturup hoş sohbetle bulunmaktadır. Hüseyin Efendi Bazlamaç köyünde okurken gidiş-geliş yaparmış. 33 km.lik bir yolu sabah gider, akşam gelirmiş. Bazlamaç Medresesi Müderrisi Bekir Efendi bir gece düşünde Hüseyin Efendi'yi yanına çağırır. Hüseyin Efendi de sabahın erken saatlerinde gidip “Hocam! Düşümde çağırdınız. İşte geldim.” der. Hocası, “Düşümde seni çağırdığım doğrudur. Senin duyman ise kerametime ermen demektir. Seni kutlarım.” diyerek sevincini belirtir.

Ayrıca beldede medfun bulunan **Çopur Şih**'in, köye ilk yerleşen insan olduğu ve köyün adını ondan aldığı sanılır. Yüzünde bulunan çopurluklardan dolayı bu lakabı aldığı kanaati yaygındır. Etrafı duvarla çevrili bulunan türbe köy içersinde bulunmaktadır.

İlçeye 18 km. mesafede bulunan *Dereyazıcı* köyünde **Halil Dede**'nin kabri bulunmaktadır. 12. Yüzyılda yaşamış Horasan erenlerinden olan **Şeyh Çoban**, oğulları **Nesimi** ve **Halil**'i, yaşadıkları çağda halkının çoğu müslüman olmayan Çorum'a, Türk kültürünü ve Türk İslam anlayışını yaymak için aile

efradıyla birlikte gönderir. Evladı olmayan **Halil Dede** ise, Dereyazıcı köyü'ne yerleşir.

İlçeye beş km. mesafede çeşitli medeniyetlere ait arkeolojik kalıntıların bulunduğu *Eskiyapar* köyünde, Tunç çağı kazılarının yapıldığı alanda Hüseyin Dede adlı bir şahsın bir türbesi bulunur. Kazıların devam edebilmesi için türbe biraz öteye kaydırılır ve bu arada onun inşasında kullanılan tahtanın 1781 yılına ait olduğu tespit edilir. **Hüseyin Dede**'nin kim olduğu bilinmemektedir. Eskiyapar köyü, Merzifon'daki Pîrî Baba Ocağına bağlıdır⁸⁰. Ayrıca Eskiyapar'da Garipçe Baba ismiyle anılan bir türbe daha bulunmaktadır.

*“Eskiyapar köyü Karipce yatar
Bu bir evliyadır cana can katar”*⁸¹

İlçeye 25 km. mesafede bulunan köyde buraya ismini veren **Miyane Sultan**'ın türbesi bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şunları kaydeder. “Hüseyinova Kazası: Cihanın kutbu Şeyh Çin Osman Hazretleri, burada bir köyde yatmaktadır. Bu zat, Türk Türkan Hoca Ahmed Yesevî atamızın yedinci halifesidir. Çin diyarında tahta kılıçla yedi başlı ejder öldürdüğünden Emir Çin Osman diye nam olmuştur. Allah sırrını mukaddes eylesin.”

⁸⁰ Harun Yıldız. Amasya Yöresi Alevi Ocakları

⁸¹ Çorumlu Aşık Halil Erdoğan

İlçeye 17 km. mesafede bulunan *Akpınar* köyünde Valide Sultan zaviyesi (Sultan Ahmed validesi) bulunmaktaydı.

Alaca'nın 18 km. kuzeybatısında Kalehisar-Demirli'de (Mahmudiye köyü) Behramşah Külliyesi ve bir Bektaşî dergâhı yapılır. Mahmudiye Köyü'nün 2-3 km. güneyinde Kaletepe Mevkiinde bulunan bu medresenin bir külliyeeye ait bölümlerden olduğu sanılmaktadır. Yapım tarihi belli olmamakla beraber, mimari üslubundan XIII.yüzyıl Selçuklu yapısı olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı olan medresenin uzun giriş eyvanından sonra üstü açık bir avluya geçilmektedir. Bu giriş eyvanının her iki yanında birer derslane odası, giriş ekseninde ise medresenin ana eyvanı, onun yanında da birer odası yer almaktadır. Ayrıca avlunun iki tarafında üçer odalı medrese hücreleri bulunmaktadır. Bu hücrelerin önündeki revaklara ait kalıntılar görülmektedir.

Günümüze harap bir durumda gelebilen medresenin portalline ait herhangi bir iz bulunmamaktadır. Evvelinde Kervansaray olarak da bilinen yapı XIII. yüzyıl itibariyle Kalehisar veya Hüsamiye Medresesi olarak zikredilmektedir. Prof. Dr. Oktay Aslanapa sanat tarihi açısından şu değerlendirmeyi yapar. “Alacahöyük yakınında Kalehisar Medresesi terkedilmiş eski bir Selçuklu merkezine işaret etmektedir. İki eyvanlı medresenin planı çarpık olup simetrisi yoktur.

Uzun giriş eyvanından, dar, dikdörtgen bir avluya geçilmektedir. Karşıda güneyde mihrap nişli ana eyvan, avlunun iki tarafında revaklı üçer medrese hücresi vardır. Eyvanın sağında yatay ve bitişiğinde küçük bir oda kapısı olan derslane, solunda dikey tonozlu bir derslane, giriş eyvanı sağında büyük tonozlu derslane, solunda biri avlu revaklarından diğeri daha büyük ve giriş eyvanına açılan kapıdan girilen yatay tonozlu iki oda vardır. Moloz taşlardan yapılmış, süslemesiz, sade medrese intizamsız plan ile on üçüncü yüzyıl başlarına girmektedir. Çevresinde bulunan keramikler de bunu kanıtlamaktadır.”

Seyitnizam köyü ilçe merkezine 22 km. mesafede bulunan türbeden ismini alır. **Seyyid Nizamoğlu** Seyyitnizam Barajı ile Dağın Dağı’nın kesişim noktasında, Bahçeli Köyü ile Güllük Mahallesi arasında uzanan bir tepe üzerinde kubbeli, tek odalı küçük bir türbe içinde yatmaktadır⁸². Civardaki yaygın kanaate

⁸² Bu isimdeki şair, çağının tanınmış ve büyük saygı görmüş ozanlarından biri olan Seyyid Seyfullah Kasım Efendi (Nizam Oğlu) XVI. yüzyılın başında İstanbul’da doğdu. Babası, İmam Zeynel Abidin soyundan ve büyük şeyhlerden Seyyid Nizamüddin hazretleridir ki İstanbul’da Silivrikapısı dışında bulunan ve kendi adıyla anılan camiin içinde gömülüdür. Şiirlerinde Seyyid Seyfullah, Seyyid Seyfi, Seyyid Nizamoğlu, Seyfi adlarını kullanır. Seyyid Seyfullah, Osmanlı hükümdarlarından III. Murad Han devrinde (1574-1595) ününü duyurmaya başlar. Devamlı savaşlar yüzünden ekonomik durumun bozulduğu, rüşvet karşılığı memuriyetlerin satılmaya başlandığı, reaya’nın fazla vergiler yüzünden köylerini

göre, Seyyid Nizamoğlu, harp esnasında şehit düşmüştür. Bir komutan olan Seyyid Nizamoğlu aynı zamanda da büyük bir alimdir.

Bayat Evliyaları

Birinci Dünya Savaşı sonrası Çorum Sancağına, bugün ise Çankırı'ya bağlı olan Alagöz'e nahiye (bucak) teşkilatını kurmakla görevlendirilen bir heyet yolları üzerinde Bayat eşrafınca misafir edilir. Bucak Teşkilatının Bayat'a kurulmasını ısrarla isterler ise de görevliler Alagöz'e giderler. Ancak bir süre sonra nahiye teşkilatı Alagöz'den Bayat'a taşınır. Cumhuriyet döneminde 40 yıl kadar Çorum'un İskilip İlçesi Alagöz Nahiyesi olarak anılan Bayat 1958 tarihinde ilçe merkezi olur.

Hacı Bektaş Veli'nin yanında yetiştikten sonra Çorum'un Bayat ilçesinde bulunan halkı aydınlatmakla görevlendirildiği anlatılan **Hasan Çelebi**'nin türbesi, ilçe halkı tarafından asırlardır korunur. Dere Mahallesi ile Bayat Çayı arasında mezarı bulunan ve bu gün adına mescit yapılmış olan Hasan Çelebi'nin mezar taşında

terkettiği, bunun kötü sonuçlar doğurduğu, bilgisizlik ve taassubun arttığı, Nizamoğlu'nun şiirlerinde işlenir.

ölüm tarihinin 1494 yılı olduğu görülmektedir. Soyunun Karaosmanoğulları'ndan olduğu belirtilen Hasan Çelebi'nin türbesi, ilçede bulunan Tekke Camii'nde muhafaza edilmektedir. İlçe halkı tarafından sık sık ziyaret edilen türbeye başka şehirlerden de ziyaretçiler gelir. Kalaycılık yaptığı, çok sayıda çocuk sahibi olduğu, 50-55 yaşlarında iken vefât ettiği, çocukları ile aynı yerde yattığı, uzuna yakın orta boylu ve siyah sakallı ve oldukça celâlli bir şahsiyet olduğu nakledilir. Anlatıldığına göre. 1930'lu yıllarda Bayat ve Belören çevresine yağan yoğun sağnak yağış sonucu Dere Mahalleden akan dereden çok büyük bir sel gelir, Mahalleye taşar, Emir Bey Camiine girer. Bu sırada Mahalle büyükleri arasında şöyle bir konuşma geçer. Biri,

-“Eyvah bu sel, bu defa Hasan Çelebi’yi de götürür.”, der. Bir başka büyük ise; -Merak etme, kendisine güvenmeyen iki derenin arasına yatmaz.”, der. Sel Hasan Çelebi’nin mezarına yaklaşınca ikiye ayrılır ve mezara dokunmadan geçer ileride tekrar birleşir ve Bayat Çayına ulaşır.

Ali Efendi bugün Bayat’ın bir mahallesi olan Yatukçu köyünün yerlilerinden olup 1800’lü yılların sonu ile 1900’lü yılların başında yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber 1920’li yıllarda vefat ettiği sanılmaktadır. Kurtuluş savaşından çıkan ülkede yoksulluğun yanı sıra cahillik de baş göstermeye başlamıştır. Özellikle dini açıdan halkın bilinçsiz

davrandığı, hurafelere inanır hale geldiği görülmektedir. Yatukçu köyünün yaşlıları halkın dini eğitimi için Çorum'dan Hacı Memiş Efendi isimli alimi köye getirmişlerdir. Zamanında Yatukçu köyünün merkezi sayılan şimdiki adıyla Tekke (Bu isim o zamandan kalmıştır) mevkiinde bir evde Hacı Memiş Efendi Yatukçu köyü ahalisine ders vermeye başlar. Hacı Memiş Efendi Yatukcu köyüne geldiğinde Ali Efendi bu mübarek şahsın hizmetine girer. Çocuğu olmayan Ali Efendi uzun yıllar tekkede hizmet eder. Ali Efendi aynı zamanda kendisini de geliştirmiş icazet makamı haline gelmiştir. Ali Efendi vasiyeti üzerine vefat ettiğinde 'kaş' olarak adlandırılan ve Yatukçu'yu aşağı ve yukarı mahalle olarak ikiye bölen hakim tepeye defnedilir. Ali Efendi için halk tarafından mezar yapılmış ve bugünlere kadar gelmiş olup tepeye de çevre sakinleri tarafından Türk bayrağı dikilmiştir. Yatukçu Mahallesinde ayrıca **Kurt Dede** ismiyle anılan bir türbe daha bulunmaktadır.

İlçe merkezinde ayrıca Tepebayat Mahallesinde Asma Tepesinde bir türbe daha bulunmaktadır.

Çerkeş Türbesi, ilçeye 12 km. mesafede bulunan Çerkeş köyünde bulunmaktadır. İlçeye sekiz km. mesafede bulunan *İleği* köyünde İleği Türbesi, ve Kabak Tepe Türbesi, ilçeye 26 km. mesafede bulunan *Kubbedin* köyünde Kubbedin Türbesi, ilçeye 26 km. mesafede bulunan *Kuruçay* köyünde Kuruçay Türbesi bulunmaktadır.

İlçeye 20 km. mesafede bulunan *Yenişihlar* köyünde bir türbe bulunmaktadır.

Boğazkale Evliyaları

Boğazkale Sungurlu ilçesine bağlı bir bucak merkezi durumunda iken 1987’de ilçe haline dönüştürülür. İdari teşkilat kuruluş çalışmalarından sonra 1988 tarihinde resmen faaliyete geçer. Köy iken ismi Boğazköy olan bu ilçe coğrafi açıdan boğaz addedilen bir yerde olması ve Hattuşa Örenyeri içerisinde bulunan Büyük Kale’den esinlenerek Boğazkale olarak isimlendirilir.

İlçe merkezine 12 km. mesafede bulunan Evcî Beldesi halkı Dulkadirli Yörüklerinden olup Maraş-Elbistan dolaylarından gelmiştir. Köyü Sarı Ali ve Sarı Bekir adlı iki kardeşin kurduğu rivayet olunur.

Evcî, adını çevrede daha önce de Evcî Medresesi ile de duyurmuştur. Medrese, Türkçe ve Arapça kitaplar yazmış olan Müderris Hacı Hasan Efendi tarafından 1882 yılında açılmış, Birinci Dünya Harbi’nin başladığı 1914 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Medreseden 300 kadar din adamı icazetname almıştır. 1882 yılından sonra basılan Ankara yıllıklarında ve Çorum müftülük kayıtlarında Evcî Medresesi, köylerdeki medreseler arasında öğrencisi en fazla olarak görünmektedir.

Evcîli **Hacı Hasan Efendi**, namı diğer Köse Pehlivan, 1857 yılında Çorum ili, Sungurlu ilçesinin Evcî

köyünde doğdu⁸³ . Boğazkale nüfus idaresinin 1967 yılında yanan nüfus kütüklerinde baba adı “İbrahim ağa” olarak kayıtlı idi. Hasan Efendi, çok küçük yaşta Kur’an okumayı öğrendi. Sonra kendi gayretiyle okumayı yazmayı söktürdü. İlim adamı olmayı kafasına koymuştu. On altı yaşına kadar yakın çevredeki din adamlarından özellikle Boğazkaleli kendi öğrencisi olan Şakir Hocanın babası Ali Hoca’dan dersler aldı. Ders aldığı hocalardan birinin de 1845-1910 yılları arasında Sungurlu’ya bağlı Mehmetbeyli köyünde yaşamış Hoca Eşref Efendi olduğu ileri sürülür⁸⁴ .

Hasan Efendi, öğrendiklerinin de, öğretenlerin de yeterli olmadığını çok erken yaşta anlar. “İlmin kapısı İstanbul’dur. Oraya gitmelidir.” Düşüncesiyle önce Samsun’a, sonra da bir fındık takasıyla İstanbul’a ulaşır. Günlerce, haftalarca medrese medrese dolaşır durur. Sonunda Çemberlitaş’taki Atik Ali Medrese’sinde

⁸³ <http://www.evcilihacıhasanefendi.com/>

⁸⁴ İfşai mahlasıyla halk tarzı şiirler de yazan Eşref Efendi, 1877-78 Osmanlı Rus harbi sonunda Kars’tan göçerek Mehmetbeyli’ye yerleşmiş bulunuyordu. Medresede tahsil gören ve hayatını Mehmetbeyli’de imamlık yaparak geçiren İfşai aynı zamanda çevresinde iyi bir hattat olarak tanınır. Hasan Efendi tarafından Arap diliyle yazılan Meclis isimli bin sayfalık ansiklopedik kitabın bazı bölümlerini Eşref Efendi temize çekmiştir. Onun bir koşmasından.

“Geçer bu baharın ay yüzü ey yar
Bu nazik edalar sana da kalmaz
Aşıka lazım mı her leyi ü nehar
Zulümle cefalar sana da kalmaz.”

barınacak bir hücre, ders alacak bir dersiâm bulur⁸⁵. Hücresinde yalnız değildir. Kendi yaşında, ince, uzun boylu Tortum'dan gelmiş, Musa Kâzım adında bir arkadaşı vardır⁸⁶. Her ikisi de çok çalışkandır. Yıllar

⁸⁵ Medreseyi yaptıran Atik Ali Paşa II. Bayezit'in sadrazamlarından ve Bosnalı. Fethettiği kalelerin sayısıyla ün yaparak kısa zamanda devlet kademelerinde yükselip önce Beylerbeyi, tarih 1501'i gösterdiğinde de sadrazam olur. Atik Ali Paşa'nın adı kimi kaynaklarda Hadım Ali Paşa, kimi kaynaklarda da Şehit Ali Paşa diye geçiyor. Çünkü Ali Paşa hadım olup da sadrazam olan ilk paşa ve savaş alanında şehit olan ilk sadrazamdır. Atik Ali Paşa külliyesini 1498'de Beylerbeyi iken yaptırır. Medresesi de bu külliyenin bir parçasıdır. Medrese yapıldığında 16 odadan ve bir dersaneden oluşuyor. Bu odalar ve dersane bir avlunun çevresinde sıralanmış bir şekilde bulunur. Medrese öğrencileri bu odaları hem ders çalışma odaları olarak hem de yatakhane olarak kullanırlar. Onun için her odada ocak ve kubbe var. Dersaneyi ise toplu bir şekilde ders gördükleri sınıf ve mescit olarak kullanırlar. Çemberlitaş'ta tramvay yolu genişletme çalışmaları yaparken medresenin kapısının yanında bulunan dört oda yıkılır. Ve bu odalar arkadaki odaların üstüne eklenir. Böylece medrese iki katlı olur ve avlu epey daralır. Medresenin kapısı da yıkıldığından yeni bir kapı yapılır.

⁸⁶ Musa Kazım Efendi (1858 - 1920) Osmanlı Devleti'nin son yıllarında dört kez şeyhülislamlık görevini üstlenmiş din adamıdır. Mason ve Nakşibendi olduğu ileri sürülür. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir. Musa Kazım Efendi, 1858 yılında Erzurum'un Tortum ilçesi Pehlivanlı köyünde doğdu. Balıkesir'de Selahaddin Ali Şuuri ve Lutfi Efendilerden, İstanbul'da da Kazasker Eşref ve Hoca Şakir Efendilerden ders aldı. Müderrisliği döneminde Hukuk Mektebinde, Mektebi Sultani, Dar-ül Fünun ve Dar-ül Muallimin'de hocalık yaptı. 1907'de Bab-ı Fetha Tetkik-i Müellefat Başkatipliğine ve daha

ilerlemiştir. Her iki genç molla Arapça'yı ana dilleri gibi öğrenmişlerdir. Ramazan aylarında izinlidirler. Yakın köylerde bulabilirlerse imamlık yaparlar. Ne var ki bir ayda kazandıkları ile ancak bir iki ay geçinebilirler. Hasan oldukça ataktır, hocasını hiç rahat bırakmaz. Sık sık 'meseleler' sorar. Hoca oldukça yaşlıdır. Bir gün medreseye çarşafı bir hanım gelir. Molla Hasan'ı sorar. "İşte budur," diye giysileri düzgün olmayan molla'yı gösterirler. Hanım bir bohça dolusu eski, yeni çamaşır getirmiştir. "Güle güle giy evladım," der. "Senden bir ricam var. Hocanın üstüne fazla varma. O yaşlı bir insandır. Senin sorduğun sorulara cevap verebilmek için sabahlara kadar kitap okumak zorunda kalıyor."

Mezuniyet günü yaklaşmıştır. Bir yıl sonra icazet alacaktır. Sağ bacağına bir dert peyda olur. Yürümesi, adım atması zorlaşır. Sarayda Hafız Mehmet Efendi'yi görmeye gider. Hafız saray hekimlerinden birine muayene ettirir. Hekim telâşlandırır molla'yı:

"Bacağına yılanlık çıkmış. Hastalık ilerlerse bacağın kesilebilir. Sen yayla çocuğu imişsin, İstanbul havası sana yaramamış. Memleketine git."

sonra da kurul üyeliğine getirildi. İttihat ve Terakki'nin bilim kuruluşunda yer aldı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) İbrahim Hakkı Paşa, Mehmed Said Paşa, Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinde dört kez şeyhülislam olarak görev aldı. I. Dünya Savaşından sonra, İttihat ve Terakkinin önde gelen öteki üyeleriyle birlikte tutuklanarak 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Sürgüne gönderildiği Edirne'de 1920 yılında öldü.

Genç mollayı bir korkudur alır. Orta Anadolu’da hangi şehirde öğretimine devam edebilir? Hocaları:

“Kayseri’ye git derler. “Orada da çok değerli âlimler var.”

Molla Hasan, kaydını alarak İstanbul’dan ayrılır, Kayseri’ye gider. Hasan Efendi, son sınıfı Kayseri’de okurken camilerde kürsüye çıkıp vaaz eder. Çok etkili bir vaaz üslubu vardır. Öğrenci vaizin yaptığı vaazlar Kayseri’de uzun zaman unutulmaz.

Sonunda icazetnamesi cebinde köyüne döner. Köyünde imamlık yaptığı gibi çevre köy ve kasabalarda vaazlar eder. Köyün ileri gelenlerinden biri olan Osman Çavuş akrabasından bir kızla evlenmesine ön ayak olur. Kısa zamanda çevrede büyük bir şöhret kazanır. Boğazköylü (Boğazkale) Aslan Bey, kendisini himaye eder. Aslan Bey sık sık selâmlığında yaptığı sohbet toplantılarına çağırdığı gibi hocanın Evcî’deki toprak damlı evine de uğrar. “Eşin pek görgülü görünmüyor. Pişirdiği yemekleri beğenmedim. Sen daha görgülü ikinci bir kadınla evlenmelisin,” der. Aslan Bey, yeğenlerinden bir hanımla evli bulunan ve o zaman Sungurlu’ya bağlı Kayadibi’li (Salmanlı bucağı) Hacı Emin Ağanın kızı Nazik Hatunla evlendirir. Hacca giderken masrafının bir kısmını, Maraş Dulkadirli Vakıflarından geliri de bulunan Aslan Bey karşılar.

Hacc’dan deniz yoluyla İstanbul’a uğrayarak döner. Köye bunca sıkıntıya katlanarak Arabistan’dan, Mısır’dan, İstanbul’dan satın aldığı sandıklar dolusu kitaplar getirmiştir. Zaman içinde kitapları çoğalmış,

büyük bir kütüphaneye dönüşmüştür. Kitap sayısının sekiz bin civarında olduğu anlatılır. Hasan Efendi, başta Yozgat olmak üzere, Çorum, Sungurlu, Alaca, Merzifon, Havza, Keskin dolaylarında çok popüler olduğu için vasiyet yoluyla çok sayıda kitabın da sahibi olabilmektedir. Ayrıca İstanbul'a bir ya da daha fazla gidip geldiği bilinmektedir. Esasen, bir kitap kurdu olan hocanın oradan eli boş döndüğü düşünülemez.

Çevredeki gençlerin ders almak için kendisine başvuruları çoğalınca devletten izin alarak bir medrese açar. Dışarıdan gelen öğrencilerden köyde barınacak yer bulamayanlar için köy halkının katkısıyla cami önüne bir oda (yurt) yaptırır. Kendisi derslerini içinde yatıp kalktığı odasında (kütüphanesinde) ya da camide vermektedir. Mezun ettiği öğrencilerin sınavına mümeyyizler önce Yozgat'tan, Sungurlu 1897 yılında Çorum'a bağlanınca da Çorum'dan gelmektedir.

Otuz yıl boyunca, üç yüze yakın öğrenci Evcî Medresesi'nden feyz alır. Seferberlik ilân edilmiş, ilk defa medrese öğrencileri de askere çağırılmıştır. Hoca da yaşlanmıştır. Medreseyi kapatmak zorunda kalır. Okutup yetiştirdiği, medresede kendisine asistanlık yapan iki oğlu askere alınır. Ahmet Efendi adlı oğlu Çanakale'de, öbür oğlu Hayri Efendi Kut'ül Amare'de şehit düşer. Kendisi de hastadır. Prostat rahatsızlığı vardır. Bununla beraber gençliğinde başlattığı 'Nöbeti Dağı Yağmur Duası Buluşması'na vefat edinceye kadar önderlik etmekten geri kalmaz. Nöbeti tepesi, Sungurlu ile Yozgat arasında uzanan Aygar dağının en yüksek noktasıdır. Üstünde

Nöbeti Baba türbesi vardır. Her mayıs ayı içinde bir gün bu türbe çevresinde civar il, ilçe ve köylerin halkları buluşup dua ederler. Küs olanlar birbirleriyle barışırlar. 2013'te 123'ncüsü düzenlenecek olan bu gelenek bugün de 'Nöbeti Baba Yağmur Duası ve Kaynaşma ve Barışma Etkinlikleri' adıyla devam edip gitmekte olup Kültür ve Turizm Bakanlığınca tescil edilmiştir. Nöbeti dağında yağmur duasını ilk kez başlatan Hacı Hasan Efendi, burada dua ettirmekle kalmamış, etkili konuşmalar da yapmıştır. 1925 yılında şapka giyilmeğe başlandığında Hoca'nın gördüğü saygı ve ihtiramı kıskanan dört aylık kurs çıkışlı bir öğretmen "Hoca Nöbeti dağında halkın başındaki şapkaları çıkarttırıp yere attırdı," diye resmi makamlara ihbarda bulunur. Yaşlı ve hasta âlim, köye gönderilen jandarmalarla Ankara İstiklal Mahkemelerine götürülür ve yargılanır. Hoca "Yağmur duası başı açık yapılır, Eller öne uzatılarak avuçlar toprağa dönük tutulur. Başlardaki fes veya şapkalar yere bırakılır. Bu gelenek her yerde böyledir", diye kendisini başarılı bir biçimde savunmuş ve berat etmiştir. Hoca'nın başına gelen bu hal çevrede sevenlerini ziyadesiyle üzmüştür.

Hacı Hasan Efendi 1929 yılının mart ayı içinde vefat eder. Ölümüne yakın yıllarda kendisine Yozgat müftülüğü teklif edilmişse de kabul etmemiştir.

"Kitaplarımı her hangi bir kimseye bırakıyorum," diye vasiyet etmediği halde, iki ay içinde çevre köy, il ve ilçelerden gelen iki yüzden fazla din adamı tarafından tek kitap kalmamacasına yağmalanır. Kitaplar hocanın odası önünde daha aşağı seviyedeki bir evin toprak damına

çıkarılmış, orada heybelere, çuvallara doldurularak kapışılmıştır. Geriye kalan dağılmış yapraklarla üzerine notlar yazılmış kâğıtlar köylüler tarafından toplanıp uzaktaki bir kayanın dibine gömülür. Anlatılır ki, Yozgat müftüsü ve birinci dönem Yozgat milletvekili olan Hulusi (Akyol) Efendi iki araba dolusu kitap götürür⁸⁷.

Cumhuriyetten önce Sungurlu kadısı köye gelerek Hasan Efendiye 15 altın karşılığında yeni kurulan bir bankanın hisse senetlerini satmıştır. Hangi bankaya ait olduğu bilinmeyen bu hisse senetleri ile Musa Kâzım Efendinin hocaya gönderdiği mektuplar ihtimal ki bu kitapların arasında kaybolmuştur.

Hacı Hasan Efendi, bilindiği kadarıyla iki tane kitap yazmıştır. 1. Mecalis'i Camiat-ül Vennesahiy-il Baliğa 2. Necat-ül Müminin. Mecalis'ül-Camia Ven-Nesayih-ül Baliğa, büyük boy, 906 sayfadır. Basılmamış olup bütünüyle Arapça'dır. Vaizler için ansiklopedik bir eser olarak hazırlanmıştır. Hicrî 1313 yılında tamamlanmıştır. Ayetler, hadisler ve çeşitli güvenilir kaynaklardan aktarılmış metinler, bunların yorumları, ayrıca hikâyeler, mevzeler, manzumeler ve nasihatler yer almaktadır. Kitap uzun süre Hacı Hasan Efendi'nin

⁸⁷ TBMM Albümü 1. Ciltte hakkında şu bilgiler yer alır. Mehmet Hulûsi Efendi (Mehmet Akyol), Yozgat-1888, Bekir-Mevlude-Kayseri Medresesi-Arapça, Farsça-Dersiâm, Yozgat Müftüsü, Yozgat Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucusu-I. Dönem Yozgat Milletvekili (Yozgat Müftülüğüne atanması nedeniyle 14.03.1921'de istifa etmiştir.) - Evli. Ölüm Tarihi: 22.11.1964

öğrencisi olan Kaymaz'lı Hacı İmamın oğlu vaiz Nuri Efendi'de kalmış, onun ölümünden sonra sigara sarmak amacıyla 40 kadar sayfası koparılıp yok edilmiştir. Nefis bir el yazısıyla hazırlanmış kitabın tek nüshası torunun oğlu ve Sungurlu'da vaiz Hacı Mustafa Sarıyüce'dedir.

İlçeye 18 km. mesafede bulunan Çarşıcuma köyü mıntıkasında 1412 rakımlı “Halil Baba” adlı dağda bulunan türbede “Halil Baba” medfundur.

Dodurga Evliyalari

Tahrir defterinde Dodurga, Doturga, Todurga ve Toturga gibi değişik şekillerde yazılan bu Oğuz boyuna ait Anadolu'da 24 yer adıyla karşılaşılır. Bugün ilçede kültür olarak Orta Asya izlerine rastlanır. Yağmur duasına çıkıldığında at kafası ıslanması ve at kurban edilmesi eski şaman inancıdır ve bu kültür günümüzde devam etmektedir.

Dodurga 1910-1935-1942-1943 yıllarındaki depremlerden ziyadesiyle hasar görür. Birkaç defa yeniden imar edilir. Birinci Dünya savaşında erkek nüfusunun büyük kısmını kaybeder. Milli Mücadeleye aktif olarak katılan Dodurgalılar Osmanlının son zamanlarında her Türk köyü gibi sönüklenir ise de Cumhuriyetin ilk 20 yılından sonra çevresinde linyit madeninin bulunması sebebiyle tekrar önemli bir yerleşim bölgesi haline gelir. 1963 yılında yapılan

referandumla belediyeleik haline gelen Dodurga, 1990'da Bakanlar Kurulu kararı ile ilçe olur ve ilk Kaymakamlık ve bağılı birimler oluşturulur.

İlçe yakınlarındaki Çiftlikköy'de **Hüsem Dede** türbesinin çok eskilerden kalmış olduğı ileri sürülür. Koyun Baba ile ilgili anlatılanlar arasında Hüsem Dede'ye de atıfta bulunulur. Fatih'in doğu seferine Koyun Baba'nın yaşlılığı sebebiyle Hüsem Dede katılır⁸⁸.

Mehmet Dede Tekkesi, *Mehmetdedeobruk* köyünün dört kilometre üzerinde çam ormanlarının içerisindeydir. Anlatılır ki, Mehmet Dede'nin soyu 12 İmamlara dayanırımış. Yıldırım Bayezit zamanında gezerek buralara kadar gelmiş ve burada kalmış. Türbede oğulları Hasan ve Hüseyin Dede'nin kabirleri de bulunmaktadır. Belirli günlerde buraya ziyaretçiler gelir, büyük kazanlarla ocaklarda yemekler yapılır, adaklar dilenir. Türbenin 2011'de İl Özel İdare tarafından restorasyonu yapılır.

Dodurga ilçesi Mehmetdedetekke köyü, hem köye adını veren Mehmet Dede Sultan hem de Dede Dağında adına bağılı olarak at kurban edilen Gatirgunnadan İsmail Dede dolayısıyla önemli bir inanç merkezidir⁸⁹. Mehmetdedetekke ve Mehmetdedeobruk köyü sakinleri bu kurbana iştirak ederler. Eski Türk inançlarına bağılı olarak Gatirgunnadan İsmail Dede ile gazi-derviş Mehmet Dede Sultan hakkındaki rivayetler ve bu şahıslar

⁸⁸ Osman Eğri. Erenler ve Gaziler Kavşağı

⁸⁹ Salahaddin Bekki. Çorum-Dodurga'da bir inanç Merkezi: Mehmetdedetekke Köyü ve At Kurbanı

etrafında oluşan inanç halesi birbiriyle kaynaşmış, adeta iki şahıs tek kişide birleşmiştir.

Anlatıldığına göre, Mehmet Dede Sultan Karpuzu Büyük Hasan Dede'nin musahibi ve Geyikli Baba'nın torunudur. Mehmet Dede Osmancık'ın Yavı köyüne buzağı otlatmak üzere babası tarafından gönderilir. Orada kendisinde olağanüstülükler zuhur eden Mehmet Dede iftiraya uğrar ve köylüler tarafından Kızılırmak'a kadar kovalanır. Kabak bitkisinin yardımıyla Kızılırmak'ı geçer. Bu hadiseden sonra babası Mehmet Dede'yi Horasan'a gönderir. Burada yedi yıl kaldıktan sonra Anadolu'ya döner. Önce Sulucakarahöyük'e, buradan babasının bulunduğu Sakız adasına gider. II. Bayezid'in Bağdat Seferine katılır ve savaşta büyük kahramanlıklar gösterir. Böylece Sultanın veziri olarak yedi yıl görev yaptıktan sonra padişahın izni ile memleketine döner. Kendisine "Alaca'nın yarısı, Bozok'un berisi, Çalıcık ile otuz altı köyün öşürü" verilir. Mehmed Sultan II. Bayezid'in ölümüne kadar yeniçeri yetiştirir.

Türbesi kendi adını taşıyan Mehmetdedetekke köyündedir. Türbeye bağlı olarak her yıl baharda yağmur duası yapılır. Türbenin çevresinde tarihi mezartaşları bulunmaktadır. Özellikle çocuğu olmayanlar, askere gidecek olanlar ve çeşitli dertlerden mustarip olanlar tarafından bir takım hastalıklara şifa kaynağı olarak ziyaret edilmektedir. Türbenin kapısına yazma bağlanır, sandukanın üzerine yazma bırakılır, mum yakılır ve türbedeki tespihler vasıtasıyla dileklerde bulunulur.

Çorum Alaca'dan Tokat Zile'ye kadar tekkeye bağlı birçok yer bulunmaktadır. Mehmetdedetekke köyü bölgede “düşkün ocağı” olarak da önemli bir yere sahiptir.

İskilip Evliyalari

1576'da İskilib kasabası, Çorum'dan sonra bölgenin ikinci büyük yerleşim birimidir⁹⁰. Şehrin içinde ve yakın çevresinde bulunan Ahi Çelebi, Ahi Yusuf, Ahi Piri, Ahi Ali ve Sahib zaviyeleri bulunmakta olup İskilip'e müteallik olan vergilerin büyük kısmı, vakıflara ayrılmıştır. 3600 akça tutan Kervansaray, bezzazistan ve dükkan mukataası İskilib Camisine, 5000 akçalık iki hamam ise Şeyh Muhyiddin evladı ve Yörgüç Paşa vakfına kaydedilmiştir. Geliri 8000 akça olan Boyahane Ebussuûd Efendiye temlik edilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İskilip'in zevk ve heva şehri olmayıp ilm ve hilm şehri olduğunu, üç yüz kadar hafız ile kırk kadar sıbyan mektebi, her camiinde medrese ve müderrisi bulunduğunu kaydeder⁹¹.

İlçe merkezinde XIX. Yüzyılın ortalarında Ekizoğlu Mahallesinde Hacı Mustafa Efendi

⁹⁰ Üçler Bulduk. Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri

⁹¹ Evliya Çelebi. Seyahatname. 3. Cil. Sh. 241

Medresesinin 59 öğrencisi, Tabakhane Mahallesindeki banisinin ismiyle anılan Şeyh Habib Efendi Medresesinin 56 öğrencisi, Kaleboğazı Mahallesindeki banisinin ismiyle anılan Serbest Ahmet Ağa Medresesinin 22 öğrencisi, Alibey Mahallesinde banisinin ismiyle anılan Hacıbey Medresesinin 65 öğrencisi, Hacıpiri Mahallesinde banisinin ismiyle anılan Terzi Bekir Efendi medresesinin 67 öğrencisi, Meydan Mahallesindeki banisinin ismiyle anılan Ebussuud Medresesinin 30 öğrencisi, hayrat sahipleri tarafından inşa edilen Alibey Mahallesindeki Nuruosmaniye Medresesinin 52 öğrencisi, hamiyetli ahali tarafından Temenna Mahallesinde kurulan Hamidiye Medresesinin 27 öğrencisi ve son olarak Karaviran Mahallesindeki yine banisinin ismiyle anılan Hacı Ali Ağa Medresesinin 43 öğrencisi olduğunu öğreniriz⁹².

Son zamanlara kadar kullanıldığı bilinen Cacabey Medresesinin yerinin Belediye Parkının kuzey batı köşesindeki kavşak olduğu, yolun açılışı sırasında binanın yıkıldığı ilçenin yaşlıları tarafından anlatılır⁹³. 1272 tarihli Cacabey Vakfının gelirleri önce medresenin tamirine sarfedilecek, sonra yıllık olarak medresenin müderrisine 720, muidine 300, öğrencilerden üçüne 120'şer, üçüne 84'er, dördüne 60'ar, müezzine 120, kapıcıya 96 dirhem verilecektir. Müteveli ise, medresenin masraflarını da görmek şartıyla gelirin 1/3

⁹² Mustafa Ertürk. İskilip'in Eğitim ve Kültür Tarihi Üzerine

⁹³ Ali Kılıcı. Selçuklu Devrinde İskilip Şehri

ünü alacaktır. Vakfın mütevellisi önce vâkıfın kendisi, daha sonra ahfadı ve daha sonra da İskilip kadısının tayin edeceği bir kişi olacaktır. Medrese harap olunca vakfın geliri vakfın ahfadına yani torunlarına tahsis edilecek, bunlar tükendiğinde İskilip'teki fakirlere dağıtılacaktır⁹⁴.

V. Cuinet yüzyılın sonlarında İskilip'te 48 Ortodoks ve 10.563 Müslümanın yaşamakta olduğunu kaydeder⁹⁵. Şehirde 108 cami, altı tekke, altı medrese, bir belediye sarayı, beş kütüphane, bir pazar yeri, 510 dükkan, iki han, dört hamam, 18 çeşme, üç fiske, 18 tabakhane, 63 un değirmeni, altı fırın, on kahve, 1.770 ev, 1 mahkeme, 1 vergi dairesi, 1 postahane ve telgraf istasyonu bulunmaktadır.

Şeyhülislam Ebussuud Efendinin babası **Şeyh Yavsi** ve Sultan II. Bâyezîd'le arasındaki yakın ilişki dolayısıyla **Hünkâr Şeyhi** olarak da anılan Şeyh Muhyiddîn Mehmed-i İskilibî (el-İmâdî) İskilip ilçesine bağlı Bağözü mevkiindeki İmad (Direklîbel) köyünde dünyaya gelir⁹⁶. Yavsi lakabı kendisine, ilme kene gibi yapışmasından dolayı, II. Bayezid tarafından verilmiştir. Babası Mustafa Efendi, kardeşleri Ali Kuşçu ve

⁹⁴ Ahmet Temir. Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi. Sh. 96-97

⁹⁵ “..Il y a dans cette ville et dans le casa 108 mosques, 6 tekke ou couvenies de derviches et 6 medresse. On compte a Iskeleb, outre le konak ou hotel du gouvernement et l'hotel municipal, 5 bibliotheques, 1 bazaar, 510 boutiques,..” Vital Cuinet. La Turkqule D. Asie. Tome IV. Paris 1894. s. 479.

⁹⁶ Fahri Unan. Bir Bayrami Şeyhi: Şeyh Muhyiddin Mehmed-i İskilibî

Abdünnebi ile birlikte hamileri Uluğ Bey'in öldürülmesinden (1449) sonra Semerkant'ı terk edip Anadolu'ya gelmiş, Mustafa Efendi İskilip'te Zeyniyye tarikatı şeyhliği yapmış ve burada vefat etmiştir. Kabri Şeyh Yavsi Camii bitişiğindedir. Bir süre amcaları Ali Kuşçu (ö. 1474) ile Alâeddîn Aliyy-i Tûsî (ö. 1482)'den ders alır, fakat Ali Kuşçu'nun vefâtı üzerine, tasavvufa yönelerek önce Şeyh Muslihüddîn-i Kocavî'nin yanında bulunur. Bir süre ondan tasavvuf ve tefsir eğitimi aldıktan sonra Şeyh İbrâhîm-i Tennurî'nin hizmetine girer ve 'irşâd icâzeti' alır.

Şeyh Muhyiddîn'in hacca gitmek için yola çıktığında, Amasya'da, zamanın Amasya vâlisi Şehzâde Bâyezîd ile görüşüp tanışır ve kendisiyle sohbet eder. Bu sohbet esnasında, 'tahtın kime müyesser olacağı' husûsuna gelince, Şeyh Muhyiddîn, "Hicaz dönüşünde sizi saltanat tahtında oturur halde buluruz" cevâbını verir ve bu cevâba ziyâdesiyle memnun olan Şehzâde Bâyezîd, hükümdar olunca şeyhin bu sözlerini unutmaz ve kendisine İstanbul'da Eyüp'te büyük bir zâviye yaptırır. Yavsi Baba Tekkesi diye anılan yapı, daha sonra Abdülmecid Sivasî'nin burada şeyhlik yapmasından dolayı Sivasî Tekkesi diye anılacaktır. Bu zâviye son derece rağbet görecek; halktan, ulemâdan, askerlerden, vüzerâdan, kısacası cemiyetin her tabakasından insan kendisini ziyâret edecek, sohbetinde bulunacaktır. O kadar ki, Sultan II. Bâyezîd'in, Muhyiddîn Efendi'yi kendisine "şeyh" edindiğini ve bu sebeple şeyhin, halk arasında "hünkâr şeyhi" olarak anılmağa başladığını

görürüz. Ebussuud Efendi, babasının bu tekkedeki meşihatı döneminde dünyaya gelir. Yavsi Efendi adına padişah tarafından İstanbul ve İskilip'te vakıflar tahsis edilir. 1499'da Edirne'ye gelir, İnebahtı Seferinden dönen II. Bayezid ile görüşür. Bir süre burada kalarak Şeyh Şuca Dergahı'nda irşad faaliyetinde bulunur. Yavsi Efendi Edirne'den İskilip'e döndüğünde halifesi Serezli Muslihuddin Efendi Edirne'ye gelerek burada ikamet eder. 1512'ye kadar İstanbul'daki tekkesinde faaliyet gösteren Şeyh Yavsi daha sonra memleketi İskilip'e dönüp burada açtığı tekkede irşad faaliyetini sürdürürken vefat eder (1515). Sonraki bir târihte, oğlu Ebussuud Efendi tarafından kabrinin bulunduğu yere bir câmi ile bir imâret yaptırılmıştır.

Şeyh Yavsi Ali Kuşçu'nun kızı Sultan Hatun ile evlenmiş bu evlilikten iki kızı dört oğlu dünyaya gelmiştir⁹⁷. Rukiye adlı kızını Anadolu'da faaliyet gösteren ilk Halveti şeyhlerinden Habib Karamani ile evlendirmiş, Habib Karamani kayınpederiyle aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine İskilip'ten ayrılarak Amasya'ya yerleşmiştir⁹⁸. Şeyh Yavsi'nin diğer kızı, halifesi Müeyyedzade Abdürrahim ile evlenmiştir. Yavsi'nin oğullarından Şeyh Nasrullah (ö. 1566) babasının ölümünden sonra İskilip'teki tekkede şeyhlik yapmış, ardından İstanbul'daki tekkenin postnişinliğini

⁹⁷ Kamil Şahin-Semih Ceyhan. Şeyh Yavsi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 39

⁹⁸ Habib Karamani için bkn. Evliyalar Şehri Amasya

üstlenmiştir. Şeyh Yavsi'nin neslinden gelenler daha çok ilmiyeve intisap etmiştir.

Şeyh Yavsi Bayramiyye-i Şemsiyye'nin Tennuriye kolunu İstanbul, İskilip ve Edirne'de devam ettirir. Muslihuddin Sirozi, Müeyyedzade Abdürrahim, Cerrahzade Alaaddin Efendi ve Bahaeddinzade Muhyiddin Mehmed Efendi isimlerinde dört halifesi bulunmaktadır.

Eserini şerhettiği Şeyh Bedreddin gibi melamet ve vahdet-i vücud neşvesine sahip olan Şeyh Yavsi, Muhyiddin İbnü'l Arabi ekolüne mensup bulunması sebebiyle Şeyh-i Kebir Muhyiddin lakabıyla da anılır.

Şeyh Yavsi'nin başlıca eserleri şunlardır. Bedreddin Simavi'nin Varidat-ı Kübra'sının Arapça şerhi olan *Tahkiku'l hakaik fi şerhi keşfi esrari'd dekaik*, zikir türleri, nefis mertebeleri ve makamları gibi seyrü sülûkle ilgili konulardan bahseden *Risale-i ahval-i Sülûk*, Sufilerin isim listesini içeren *Esma-i Ehlullah*'dır.

2012'nin son günlerinde Ebussuud Efendi'nin dedesi ve şeyh Yavsi'nin babası **Mustafa İmadi Efendi**'nin kabri, 60 yıl aradan sonra halkın ziyaretine açılır⁹⁹. Gökbilimci ve kelim alimi Ali Kuşçu'nun kardeşi Şeyh Muhiddin Yavsi'nin babası Ebussuud Efendi'nin dedesi Mustafa Kuşçu (İmadi)'nin 1940 yılında (veya 1933) kaymakam Bahabey tarafından Şeyh Yavsi Camiinde bulunan mezarı tamamen bozdurulup

⁹⁹ www.iskilipliyiz.com/

düzleştirildikten sonra sandukası kaldırılır¹⁰⁰. Rivayete göre, dönemin kaymakamı, Şeyh Yavsi'nin türbesinin de yıkılmasını istemesi üzerine çalışmalara başlayan işçiler, bir süre sonra Kaymakam Bahabey'in yanına giderek, “Biz burasını yıkamayız. Türbeyi yıkmaya çalıştığımızda sarsıntı oluyor”, derler. Bunun üzerine Kaymakam Bahabey, “Bunlar hurafe. Bu tür şeylere nasıl inanırsınız?”, diyerek kazmayı eline alıp türbenin başına geçer. Türbeyi yıkmak için elini havaya kaldırdığında kazma yukarıda kalacak şekilde Kaymakam Bahabey kitlenip kalır. Bu olayın yaşanmasının ardından türbenin yıkılmasından vazgeçilir. Yıllarca depo olarak kullanılan bu bölüm halkın isteği üzerine tamir edilip Cuma namazından sonra ziyaretlere açılır.

Mehmed Atıf Efendi (1875-1926), Bayat ilçesine 22 km. mesafede bulunan Toyhane köyünde dünyaya

¹⁰⁰ Meclis Albümünün ikinci cildinde hakkında şu bilgiler yer alır. “Mehmet Bahattin Koldaş, Geylan - 1891, Süleyman (Hıfzı) – Başana - Lise - Fransızca, Sırpça - İdare – Seyr-i Sefâin İdaresi Sevâhil-i Mütecevîr Memuru, Koyulhisar Rüştîyesi Öğretmeni, Karahisarışarki İdadisi Tabiiye Öğretmeni, Karahisarışarki Sancağı Tahrirat Kalemi Memuru, Suşehri İlçesi İptidai Umûmîyesi Başöğretmeni, Çiftlik Nahiyesi ve Bigados Daru'l-Eytâm Müdürü, Gündüz, İnceik Nahiyesi Müdürü, Bakırköy İlçe Nüfus Kâtibi, Pervari, Tosya, Taşköprü, Urla, **İskilip**, Tire, Eminönü Kaymakamı, İzmir Mektupçusu, Mahallî İdareler Köycülük Şubesi Müdürü, Emniyet Genel Müdür Muavini – Demokrat Parti IX. ve X. Dönem Çorum Milletvekili. Evli, 3 Çocuk. Ölüm Tarihi: 10.12.1965”

gelir¹⁰¹. Babası, İmamoğulları'ndan Mehmed Ali Ağa, annesi Arap Dede adıyla şöhet bulmuş şeyhin torunu Nazlı Hanım'dır. Mehmed Atıf dedesi Hasan Kethüda tarafından büyütölür. İlk dinî bilgileri köyündeki hocalardan alır. Bir süre sonra ailesinin muhalefetine rağmen ilim tahsili amacıyla İstanbul'a gider. Burada öğrenimine devam ederken bir yandan da geçimini sağlamaya çalışmaktadır. 1902'de medrese tahsilini bitirir ve aynı yıl açılan ruûs imtihanına girerek 'İstanbul müderrisliği'ni kazanır. Ertesi yıl Fâtih Camii'nde ders vermeye başlar. Bu arada İstanbul Darülfünunu İlahiyat Faköltesi'nden 1905'te mezun olarak Kabataş Lisesi Arapça öğretmenliğine tayin edilen Atıf Efendi, Meşihat-ı İslâmiyye Dairesi'nde bulunan dersiamların mağduriyetini giderme konusunda yaptığı çalışmalar üzerine şeyhülislâm tarafından Bodrum'a sürölür. Atıf Efendi oradan Kırımlı İbrahim Tâli Efendi'nin pasaportu ile Kırım'a geçer. Oradan da Varşova'ya kadar giden Atıf Efendi, II. Meşrutiyetin ilânından bir hafta önce İstanbul'a döner. 1910'da Medâris Müfettişliğine getirilir. Bu arada Sebilürreşad ve Beyânül-hak'ta yazılar yazar. Donanma Cemiyeti yararına kaleme aldığı Nazar-ı Şeriatte Kuvve-i Berriyye ve Bahriyye'nin Ehemmiyet ve Vücûbu adlı eseri dolayısıyla takdirname alır.

31 Mart Vak'ası'nda bir hafta tutuklu kalan Mehmed Atıf Efendi, Mahmud Şevket Paşa'nın

¹⁰¹ İskilipli Mehmed Atıf Efendi. Sadık Albayrak. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 22

öldürülmesi (1913) olayında dahli olduğu gerekçesiyle Sinop'a sürülür. Çorum, Boğazlıyan ve Sungurlu'da yaklaşık bir buçuk yıl kadar sürgün hayatı yaşadıktan sonra İstanbul'a döner. Her iki olaydan sonra resmî makamlar bir yanlışlığa kurban gittiğini, suçlu olmadığını anlaşıldığını ifade ederler. Dört yıl görev alamaz. 1918'den sonra Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi kısım-ı âlî tefsîr-i şerîf ve Medresetü'l-kudât'ta hikmet-i teşriyye müderrisliğine tayin edilir. 1919'da da İbtidâ-i Dâhil Medresesi Umum Müdürlüğü'ne getirilir.

O yıl Mustafa Sabri Efendi'nin başkanlığında kurulan Müderrisin Cemiyeti'nin ikinci başkanlığına tayin edilir¹⁰². Cemiyet, 24 Kasım 1919'da genel kurul toplantısında alınan karar gereğince Teâlî-i İslâm Cemiyeti adını alır ve Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülislâmlık makamına tayini üzerine başkanlığa Atıf Efendi getirilir. Cemiyet, ilk olarak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto eden bir beyanname yayımlar. İskilipli, işgal kuvvetlerine ve yeni bir tehlike olarak ortaya çıkan Bolşevizm'e karşı olan beyannamelere de imza atar. Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde şubeleri açılan Teâlî-i İslâm Cemiyeti pek çok kitap bastırarak

¹⁰² Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) Osmanlı şeyhülislâmı. Batılılaşma hareketine karşı İslâmî inanç ve değerleri savunan çağdaş İslâm düşünürleri arasında yer alır. Özellikle Kant'ın rasyonel bilgiyi teolojik alandan dışlamasını eleştirmesi, evrim teorisinin gözlem ve deneye dayanmadığını vurgulaması ve inanç konularının bilimsel bilgilerle temellendirilme metodunun yanlışlığını belirtmesi dikkat çekicidir.

dağıtır ve köylü çocuklarının bilgilendirilmelerine öncülük eder. Ayrıca bir ilmihal ile İslâm tarihi kitabı hazırlar. 1922 yılı Ramazanında ‘Huzur Dersleri’ne muhatap olarak katılan Atıf Efendi, Alemdar ve Mahfil gibi gazete ve dergilerde yazılar yazar¹⁰³. Cenab Şahabeddin, Ömer Rıza (Doğrul) ve Süleyman Nazif ile itikadî ve fikhî konularda kalem münakaşalarına girer. Bu arada İstiklâl Savaşı'nda işgal güçlerine karşı mücadele verir. 1924'te yazıp Maarif Vekâleti'nin ruhsatı ile bastırıldığı ‘Frenk Mukallidliği ve Şapka’ adlı risalesi yüzünden şapka kanununa muhalefetten dolayı 7 Aralık 1925'te tutuklanır ve Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından Giresun'a sevk edilir. Ankara İstiklâl Mahkemesi Of, Erzurum, Rize vb. yörelerdeki şapka kanununa aykırı hareketlerle ilgisi olup olmadığını araştırır. Söz konusu eserini, ilgili kanunun çıkmasından yaklaşık bir buçuk yıl önce yazmış olması ve suçunun sabit görülmemesi üzerine berat ederse de serbest bırakılmayarak İstanbul'a getirilir, oradan da tekrar Ankara'ya gönderilir. 1926 yılı başlarından itibaren Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından tutuklu olarak yargılanır. Savcı Necip Ali'nin iddia makamı olarak

¹⁰³ Osmanlılarda 1759'dan 1924 yılında hilâfetin kaldırılmasına kadar ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir dersleri. Huzur derslerinin mahiyetini, tarihçesini, yapılışını, mukarrir ve muhatapların seçimlerini ve isimlerini araştıran Ebül-'ulâ Mardin, çalışmasını önce üç geniş makale halinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda 1950-1951 yıllarında yayımlamış, daha sonra bu yazılarını Huzur Dersleri adıyla kitap haline getirmiştir.

istediği üç yıllık kürek cezasına karşılık mahkeme heyetince idama mahkûm edilir. 4 Şubat 1926'da Ankara'da eski meclis binası yakınlarındaki Karaoğlan Çarşısı'nda Babaeski müftüsü Ali Rızâ Efendi ile beraber idam edilir¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Ali Rıza Efendi (1872-1926). Babası ilmiye mesleğinden Muhammed Coşkun Hocadır. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında, iki ay kadar dağlarda saklanan aile, hayli meşakkatli bir yolculuktan sonra, küçük bir tekne ile Giresun'a gelirler. Daha sonra 93 Harbi muhacirleri için Karaağaç Nahiyesi yakınlarında iskâna açılan Abdal (Piraziz) İlçesine yerleşirler. Ali Rıza Hoca 1897 yılında, ilim tahsilinde bulunmak gayesiyle, İstanbul'a geldi. Fıkıh Usulu ve Ahkamı Şeriyye okudu. Hocası Batum'lu Abdüllatif Efendi idi. 1907 yılında icazet aldı. Müftü tayin edilmek hak ve salahiyetini kazanmış iken; 5 yıl daha İstanbul'da kalarak, Gürcü Hacı Ahmet Efendi ile Tırnovalı Hacı Muhammed ve Hacı Ömer Hocalardan, Tefsir ve Hadis dersleri de aldılar. Dersiamlık hakkına sahip iken, arkadaşlarının da rızası hilafına, kadılık makamını tercih etti. 1911 tarihinde Babaeski Müftülüğü vazifesine tayin edildi. Balkan Harbi'nin çıkması üzerine vazifesine gidemedi. Fatih Medreseleri'nde hocalık yaptı, civar camilerde vaazlar verdi, ders okuttu ve bir çok talebe yetiştirdi. Ali Rıza Hoca Babaeski'deki Müftülük vazifesine, 1914 yılı başlarında başlayabildi. Ali Rıza Hoca'nın Babaeski'deki müftülüğü 1914 yılından 1922 yılına kadar sürdü. Babaeski'nin milli ordu tarafından Kurtarılışından sonra, şehrin ileri gelenleri ile birlikte Divan-ı Örfî'de yargılandı ise de beraat etti. 1922 yılında tekrar İstanbul'a döndü. Fatih Medresesi'nde bir odaya yerleşti ve tekrar dersler vermeye başladı. 7.12.1925 tarihinde İstanbul'da iken "Giresunluları şapka aleyhine isyana teşvik suçundan" tevkif edildi. Birlikte tevkif edildiği arkadaşları ile beraber Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Mahkemesi esnasında aleyhine hiç bir suç isnat edilememesine rağmen;

Celladın söylediğine göre, son sabah namazını kılıp başını secdeden kaldırdıktan itibaren üç beş dakika sonra ipe çekilirken, gene sükun ve huzur içinde, etrafına bile bakınmadan, yalnız kelime-i şahadet getirmiştir¹⁰⁵.

Fakat ne cenazesi yıkanır ne de cenaze namazı kılınır¹⁰⁶. Hava karardıktan sonra Mamak Mezarlığı'nın 'Kimsesizler' bölümüne defnedilir. Mezarı günümüze kadar bulunamaz. Nazım Hikmet, Seyit Rıza gibi birçok isme 'iade-i itibar' gündeme gelse de Atıf Hoca konusunda bir adım atılmaz. Mamak Mezarlığı 1954'te Gülveren ile Çinçin arasındaki Asri mezarlığa taşınır. Atıf Hoca'nın kabri, korkudan dolayı sahip çıkan olmadığı için, olduğu yerde kalır. Mezarlık, Şafaktepe Parkı'na dönüşürken, Atıf Hoca'nın mezarı taşınmayan diğer mezarlar gibi kaybolur. Ne var ki, mezarın yerini bilen biri vardır. Bu kişi, mahkemede zabıt kâtipliği yapan kişidir ve idamda ve definde de görev almıştır. Bu sebeple mezarın yerini, defnedilenin kim olduğunu bilmektedir. Zabıt kâtibi, Atıf Hoca'nın kabrini sık sık ziyaret eder. Vefatından önce Atıf Hoca'nın mezarının

“Geçmişte Divan-ı Örfi’de yargılandığı ve yenilik aleyhtarı olduğu” ve Giresunlu Hafız Muharremle aynı köyden olması hasebiyle, mektuplaşmasından dolayı vicdani kanaat oluştuğundan..” Cesetleri, üç gün darağacında bekletildikten sonra, Cebeci civarındaki kimsesizler mezarına gömüldüler.

¹⁰⁵ Ebu’l Ula Mardin. Huzur Dersleri. Sh. 975

¹⁰⁶ www.aksiyon.com.tr/

yerini oğluna da göstererek, "Oğlum! Bak şurada büyük bir âlim yatıyor. Atıf Hoca haksız yere idam edildi. Onun ruhuna Yasin, Fatiha oku.", vasiyetinde bulunur. Vasiyeti alan genç, ömrü boyunca hep mezarı ziyaret eder. Alan, park haline dönüştürüldükten sonra da, kabir ziyaretini ihmal etmez.

Bu definden yaklaşık 74 yıl sonra, Ankara'da yaşayan Hatay eski milletvekili Mehmet Sılay bir arkadaş grubuyla, 2000 yılında Atıf Hoca'nın mezarını bulmak için harekete geçer. Birkaç yıl önce de mezarın yerini bilen tek kişiye ulaşır. Atıf Hoca'nın mezarını ortaya çıkarmak için yola çıkan bu ekibe, artık saçlarına ak düşmüş olan bu kişi tarafından mezarın yeri gösterilir. Yağmurlu bir günde Şafaktepe Parkı'ndaki mezar gizlice açılır ve toprağın içine su dolmasına rağmen kemikler ortaya çıkmaya başlar. Eski milletvekili Sılay, bu kemiklerden bir numuneyi altı ay kadar arabasının bagajında taşır. Maksadı kemiklerin İskilipli Hoca'ya ait olup olmadığını kesin olarak tespit etmektir. Atıf Hoca'nın Çorum'un İskilip ilçesi Toyhane köyünde yaşayan yeğenlerinden (Mehmet, Satı, Hamza, Süleyman İmal) saç, kan ve tırnak örnekleri alır. Ardından toprağın altından çıkan kemikler ile Atıf Hoca'nın yeğenlerinden aldığı örneklerin karşılaştırılması için bir Adli Tıp Kurumu'na müracaat eder. Hatay'da başhekimlik geçmişi de olan Sılay, ikili ilişkilerle bu testi tamamlar. Üç doktorun vardığı sonuç, kemiklerin yüzde yüz Atıf Hoca'ya ait olduğunu göstermektedir. İskilipli Atıf Hoca'nın, çimlerin altından çıkarılan kabrinde önce

kafatası bulunur. Ardından vücuda ait uzun kemiklere rastlanır. İki köprücük kemiğinin bulunmasına rağmen el ve ayak parmakları toprağın altından çıkmaz. Kemiklerin Atıf Hoca'ya ait olduğu kesinlik kazanınca yaklaşık 81 yıl sonra cenaze namazı kılınır. Atıf Hoca babasının, eşinin ve kızının bulunduğu Toyhane köyü mezarlığına değil, İskilip ilçe mezarlığına defnedilir. 2012 Nisanında Anıt mezarı yapılır.

“Anıt formu seçilirken bir yandan muarızlarıyla hesaplaşacak düzeyde izzetli duruşla, diğer yandan da ait olduğu medeniyetin ruhuna uygun mütevazı oluşun paradoksal dengesi öngörülmüştür. Geriden bakıldığında adeta bir miğferi andıran anıt mezar, sekizgen form üzerine yerleştirilen sekiz sütundan oluşuyor. Bu sekiz sütun sekiz cenneti, içe doğru eğimli sütunlar sonsuza doğru yönelimi sonsuzluk, şehitlik, ölümsüzlük ve Rabb'in katına ulaşmayı stilize etmektedir.”¹⁰⁷

Mehmet Atıf Hoca'nın başlıca eserleri şunlardır: Nazar-ı Şeriatte Kuvve-i Berriyye ve Bahriyye'nin Ehemmiyet ve Vücûbu, Muînü't-talebe, Medeniyet-i Şer'iyye ve Terakkiyât-ı Diniyye Mir'âtü'l-İslâm, İslâm Yolu Tesettür-i Şer'i, İslâm Çığır, Dîn-i İslâm'da Men-i Müskirat, ve Mir'âtü'l-İslâm adlı eserleriyle Sebîlürreşad, Beyânü'l-Hak, Mahfil ve Alemdar'da çıkan bazı yazıları bir araya getirilerek Frenk Mukallitliği ve İslam adıyla

¹⁰⁷ İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliye Projesi'ni çizen mimar Mehmet İşçi'nin demecinden.- web1.mmg.org.tr/-

Sadık Albayrak tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca Frenk Mukallidliği ve Şapka'nın dışındaki bütün eserleri ve yazma halindeki Mültekâ tercümesi İslâm Fıkhı altında yeni harflerle neşredilmiştir.

Kalede ve Yivlik Tepe'de isimleri bilinmeyen birer türbe bulunmaktadır.

Muslihittin-i Attar el İskilib-i (**Çakmak Dede**) Akşemseddin'in yetiştirdiği halifeleri arasında yer alır¹⁰⁸. Akşemseddin'in tesis ettiği Şemsiyye-i Bayramiyye, Attaroğlu Muslihiddin ile İskilip'te temsil edilir. Evliya Çelebi hakkında, "Kırkbin müride malik, hutbede kadem basmış ve ilim yıldızı olmuş ve çevreyi aydınlatmış büyük ilim adamıdır. İskilip içre medfundur", diye tarihe not düşer¹⁰⁹.

Gülbaba Çavuş Mahallesinde adını verdiği mezarlık içindeki türbesinde medfundur. Gülşeni tarikatına mensup olduğu söylenir.

Kırkkızlar türbesi, ilçe merkezinde bulunmaktadır. Anlatılır ki, savaş döneminde bütün erkekler İskilip'ten ayrılmış, geriye sadece kadınlar ve genç kızlar kalmıştır. Düşman askerlerinin ilçeye yaklaştığını öğrenen kırk tane genç kız, "Erenler Tepesi" adı verilen yere doğru kaçmaya başlar. Bu sırada ilçeye giren düşman askerleri, kızların kaçtığını öğrenerek peşlerine takılır. Tepeye vardıklarında artık kaçacak

¹⁰⁸ Ethem Cebecioğlu. Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar

¹⁰⁹ Evliya Çelebi. Seyahatname. 3. Cil. Sh. 242

yerleri olmadığını anlayan kızlar, "Allahım, bizi bu askerlerin eline düşmektense, taş et!" diye dua ederler. Duaları kabul olan kırk kız, taş kesilir. Günümüzde bu kırk taşın bulunmayışının nedeni, Erenler Tepesi'ne asfalt malzemesi çıkarabilmek için taş ocağının kurulması ve bu çalışmalar sırasında da kayaların yerlerinden kayarak yok olmasıdır.

İskilip'te dünyaya gelen **Abdulkaki Efendi**'nin pederlerine 'Acem Alisi' derler idi¹¹⁰. Böyle denilmesinin sebebini mahdumları Muhammed Çelebi naklediyor. Diyar-ı Acemden Rum'a ünlü bir pehlivan gelip Çorum'da her kim ile güreştiyse yener. Galibiyet sevinci ile İstanbul'a giderken Abdulkaki'nin pederine rast gelir ve onunla güreşip mağlup olur. Bundan dolayı Abdulkaki Efendi Acem Alisi diye şöhret bulur.

Abdulkaki Efendi alim ve arif bir zat olup, akli ve nakli ilimlerde fevkalade nispette ilerlemiş, batını ilimlerde de devrin gözdesi olmuştur. Genç iken bir gözü kaza eseri olarak görmez hale gelir. Hz. Pir-i Aziz, onun ilmi kudretini beyan için, azizin kalpleri aleminde olan hallerini, suret aleminde olan hal ile temsil edip, "Eğer bizim Abdulkaki'nin bir gözü daha olsaydı, mütalaada her ince manaları bulup ortaya çıkarmakta kitabı delip, öte yana geçerdi", buyururlar imiş.

Şeyh Şabân-ı Velî (ö.1569)'nin halifelerinden İskilipli Abdülbâki Efendi irşad icazeti sonrası şeyhi tarafından Çorum'a gönderilir. Şeyh Şabân-ı Velî sonrası

¹¹⁰Bkn.Evliyalar Şehri Kastamonu. Sh 162

Osman Efendi (ö.976/1569) ve Kastamonulu Hayreddin Efendi'nin 1579'da vefatıyla Kastamonu'daki dergâhta görev yapmak üzere Çorum'dan ayrılır. Abdalbaki Efendi'nin Kastamonu'da yaklaşık on yıl görev yaptığı anlaşılmaktadır. Abdülbâki Efendi hem memleketini ziyaret hem de dervişleri ile görüşmek için İskilip'e gider. Burada bulunduğu esnada hastalanıp vefat eder. Etrafa birçok halifeler gönderen Abdalbaki Efendi'nin olgun kişiliği hakkında anlatılan menkıbeler kulaktan kulağa yayılır.

Şaban-ı Veli halifesinin oğlu Muhammed bin eş-Şeyh Abdülbâki el-İskilibî Hazretleri Hacı Karani ismiyle anılır. Anlatılır ki, **Hacı Karani** Hazretleri'nin mezarı düz kayanın dibinde köprü'nün yanında imiş. İskilip'teki idareciler tarafından mezarın buradan kaldırılması ve yol açılması kararlaştırılmış. Mezarın kemikleri altta kalacak, üzeri greyder ile düzlenerek yol açılacak. Bunun üzerine Koca Ali lakaplı Hacı Ali Efendi başta olmak üzere başka katılımlar ile organize edilerek, şimdiki Hacı Karani hazretlerinin bulunduğu mezar yeri gündüz kazılıp hazırlanmış. Gece olunca Hacı Karani'nin mezarı açılarak kemikleri toplanmaya başlanılmış. Mezarda sadece ayak kaval kemiği kaldığında uzaktan o zamanlar asayiş sağlayan jandarmanın düdük sesi duyulmuş. Hemen bir torbaya koydukları kemikleri toparlayıp şimdiki mezarlıktaki mezar yerine kemiklerini yerleştirmişler. Eski mezar yerinde sadece Hacı Karani

Hazretlerinin ayak kaval kemiği kalmış¹¹¹. Hacı Karani ismi köprü ve kabristana verilir. Bugün ismiyle anılan kabristanda dört ayak üzerine baldaken tarzında bir türbede medfun bulunmaktadır.

Hacı Ömer Efendi, 1824’de doğmuş olup aslen Kelkit’lidir. İskilip’te ilim, tasavvuf ve kıraat yönünden öne çıkan isimlerdendir. Tahsil için Kelkit’ten Çorum’a gelmiş, kendinden yaşça küçük olan Şiranlı Mustafa Efendi’den ders okuyup ona intisap etmiştir. İrşat icazeti sonrası İskilip’e gönderilmiş, Hacıpırı Mahallesi’ndeki evinin alt katını tedris ve irşat faaliyetlerine tahsis etmiştir. 1906 yılında vefat eden Hacı Ömer Efendi, İskilip’te Hacı Karani Mezarlığı’na defnedilir.

Nakşibendi şeyhi Hacı Faik Efendi’nin (ö. 1950) oğlu **Hacı Zeynelabidin Efendi** (ö. 1982) Hacı Karani mezarlığında medfun bulunmaktadır.

Kürt Hacı Mustafa Efendi (1867-1931) Bayat ilçesi Aşağı Emirhalil Köyü’nde dünyaya gelir. Zengin ve dindar bir aileden olduğu bilinir. İyi bir tahsil yapmak için Kayseri’ye gider ve orada tahsilini tamamlar. Kastamonu’da müderrislik sınavını en iyi derece ile kazanır ve İskilip’te Köprübaşı Medresesi’nde ders okutmaya başlar¹¹². Çok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisi

¹¹¹ <http://yolcusiiri.blogspot.com/2008/06/haci-ali-dursun-koca-ali-iskilipin-bir.html>

¹¹² Osmanlı devrinde dokuz tane medrese İskilip’te faaliyet gösterir. Bu medreseler Hacı Mustafa Efendi, Şeyh Habib Efendi, Serbest Ahmet Ağa, Hacıbey Medresesi, Terzi Bekir Efendi, Ebusuud Medresesi, Nuruosmaniye Medresesi,

aynı zamanda takva ehli bir şahıstır. Birkaç yıl da İskilip Müftülüğü görevini yürütmüş ve 1931 yılında İskilip’te vefat etmiştir.

Kutuğunlu Abdullah Efendi (1858-1941), Bayat ilçesi Kutuğun Köyü’nde dünyaya gelir. Kara Mustafa oğullarından Mehmet oğlu Abdullah’dır. Gazzazzade Tenekeci Mehmet Efendi ve diğer hocalardan ders almıştır. Yetiştirdiği öğrenciler arasında İskilipli müderris Mehmet Atıf Hoca da vardır. Şiranlı Mustafa Efendi (1838-1906)’ye intisap edip ders okumakla birlikte hilafet icazeti olmayan ilim adamları arasında yer alır. Tahsilini Kastamonu’da tamamladıktan sonra İskilip-Sallilerbaşı Medresesi’nde müderrislik yapmış, 70 kadar öğrenci yetiştirmiştir. Aynı zamanda takva ehli bir şahsiyet olup 1941 yılında İskilip’te vefat etmiştir. Uzun Hoca lakabıyla ün salmıştır¹¹³.

Molla Şeyhoğullarından Mustafa adında bir kişinin oğlu olan **İffet** (1843-1896), İskilip’te dünyaya gelir. Asıl adı Mehmet Emin’dir. Ailesinde çok sayıda şeyh ve derviş vardır. Öğrenimini İskilip’te yapmıştır. Atalarından gelen eğilimle dervişliğe soyunur. Kadirilik, Nakşibendilik, Mevlevilik yollarından geçip Bektaşilik’te nasip arar. İskilip’te ölmüştür. Önce münacat, naat, gazel

Hamidiye Medresesi ve Hacı Ali Ağa Medresesi’dir. Muhtemelen bu medreselerden birinin halk arasındaki diğer ismi Köprübaşı Medresesidir.

¹¹³ Muzaffer ÇAĞLAYAN. Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu

gibi divan türü şiirler yazmış daha sonra halk şiirine yönelmiştir.

Yerli köyü ilçeye 27 km. mesafede olup Nefes Dede'nin türbesi burada bulunmaktadır. Köyün mezarlığının üstünde Arap Dede ve Acı Gülü (Aculü) denilen yerde de birer türbe vardır. Bu üç türbenin kardeşlere ait olduğu söylenir. Köy mezarlığının hemen üst kısmında Esat Efendi ve kardeşi İpek Efendi'nin de türbesi vardır. Haziran aylarında İpek Efendi'nin vefat yıldönümünde "İpek Efendi'yi Anma Etkinlikleri" düzenlenir.

İbrahim İpek Efendi (1934-200) Yerli köyünde dünyaya gelmiştir¹¹⁴. Babası Çerkez Mehmet Efendi olup büyük dedeleri Kafkasya göçmenidir. Annesi Seyyide Fatıma hanımdır. Anne tarafından İskilipli Atıf Hoca ile de akrabalıkları vardır. İbrahim İpek Efendi köy hocalarından ders alarak ilk tahsil hayatına başlar. Daha sonra İskilip alimlerinden Mekkeli Ömer hafız (ö.1988) isimli zattan ve İskilip Meydan Camii İmam Hatibi Osman Hafız Efendi'den ders alır. İbrahim İpek Efendi'nin doğduğu Yerli köyü son dönem Halveti Uşşaki kolu temsilcilerinden Şeyh Hüsnü Gülzari'nin çok sık uğradığı ve dolayısıyla birçok seveninin bulunduğu bir yerdir. Bu sebeble İbrahim İpek Efendi çok küçük yaşlarda tasavvuf ile tanışmış ve Hüsnü Gülzari'nin sevenlerinden biri olmuştur. Nakledilir ki, İbrahim İpek Efendi mürşidine ilk intisap ettiği gün, şeyhine gördüğü

¹¹⁴ <http://www.islamvetasavvuf.com/>

bir rüyayı anlatmış ve bir kaç soru sormuş bunun üzerine Hüsni Efendi sorularını cevaplamakla birlikte yanındakilere dönerek, “eğer bu çocuğun yaşı uygun olsaydı şu an icazetini yazardım”, demiştir. İşte bu şekilde seyri süluka başlayan İbrahim İpek Efendi uzun zaman nefesine muhalefet etmek suretiyle riyazet ve mücahedelerden sonra her geçen gün manevi kemalatını daha da yükseltmiştir.

İbrahim İpek Efendi bu yıllarda ilk eşi olan Lale hanımla evlenir. Yirmi yaşında askere giderek Bitlis’te vatani görevini ifa eder. Askerlik dönüşü İskilip’e 18 km. mesafede bulunan Kayaagzı köyünde imam hatiplik görevine başlar ve iki yıl burada imamlık yaptıktan sonra kendi köyü olan Yerli köyde aynı görevine devam eder. Bu arada birinci eşi Lale hanım’dan çocuğu olmadığı için birinci eşinin de rızasıyla Cemanur hanımla ikinci evliliğini yapar. Bu evlilikten bir erkek dört de kız evladı olur.

İbrahim İpek Efendinin yetişmesinde mürşidi kadar Hüsni Efendi’nin ilk halifesi olan Mehmet Ali Fehmi Dede’nin de etkisi büyüktür. İbrahim İpek Efendi yirmi sekiz yaşına geldiği vakit seyri sülukunu tamamlayarak mürşidi tarafından 1962 yılında icazeti yazılır. Görev aldığı ilk bir kaç yıl üstadı Hüsni Efendi’nin de hayatta olması hasebiyle kendini gizler ve kendisine intisap etmek isteyenleri mürşidine götürüp teslim eder. Bilahare Hüsni Efendi’nin 1965 yılında vefatıyla birlikte ser halife Mehmet Ali Fehmi Dede olur. 1967 de de bu zatın vefatına kadar İbrahim İpek Efendi

bu zatın da önüne geçmez. Mehmet Ali Fehmi Dedenin de vefatıyla birlikte bizatihi irşat görevini icra etmeye başlar.

O yıllarda ikamet ettiği Yerli köy merkez olmak üzere Çorum, Çankırı, Kırıkkale, Ankara gibi Anadolu'nun bir çok yerini köy kasaba demeden dolaşarak insanlara hak ve hakikati, Allah ve Resulü'nün ve ehlibeytinin aşkını, muhabbetini, sevgisini duyurmak yolunda gayret sarf eder. İbrahim İpek Efendi'nin ve mensubu bulunduğu silsilenin son dönem temsilcileri, özellikle tekkelerin kapatılmasıyla birlikte irşat hizmetlerini yeni döneme uyarlayarak uzlete çekilip müritlerini beklemek yerine bizatihi müridanın bulunduğu yerlere giderek seyahat usulü irşadı benimsemişlerdir. İbrahim İpek Efendi de aynı şekilde Çorum, Çankırı, Kırıkkale, Ankara, İstanbul başta olmakla beraber bir çok yurtiçi, Pakistan, Hindistan, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Almanya, Hollanda gibi bir çok yurt dışı seyahatlerde bulunur ve bir çok insanın tasavvuf neşesiyle tanışmasına vesile olur. İbrahim İpek Efendi ilk haccını 1965 yılında yapar ve ömrünün sonuna kadar kırk küsur hac ve umre ziyaretinde bulunur. Hac ve umre ziyaretlerinin çok olmasından dolayı kutsal topraklarda ve oraya gelen birçok İslam ülkesinden de mürit ve muhibbanı bulunmaktadır. Yetmişli yılların sonuna kadar köyünde daha sonra ise Çorum merkezde hizmetlerine devam eden Hacı İbrahim İpek Efendi 5 Haziran 2000 tarihinde vefat eder. Yerli köyü kabristanında toprağa verilir.

İbrahim İpek Efendinin Rüştü ve Mücahit mahlaslarıyla yazmış olduğu bir divan olacak kadar Tasavvufi içerikli şiirleri bulunmakta olup, bunlar kendisi tarafından şeyhi Hüsnü Efendi ve Mehmet Ali Fehmi Dede'nin de divanlarını içerecek şekilde 1992 yılında Gönül İncileri ismiyle kitaplaştırılır. Mevcudu tükenen bu eser bilahare vefatından sonra halifesi Fatih Nurullah Şağban tarafından İbrahim İpek Efendi'nin menakıbı ve şiirlerinin de yer aldığı İpek Yolu ve Gülzarı Hüsnüya isimli kitaplarla tekrar neşredilmiştir.

İbrahim İpek Efendi temsil etmiş olduğu Halveti Uşşaki tarikatında 38 yıl gibi uzun bir süre irşad faaliyetinde bulunmuştur, bir çok kamil insan yetiştirir. İbrahim İpek Efendi dört kişiye Halveti Uşşaki erkanınca icazet verir. Hüseyin Murat Efendi (Çankırı Şahlı köyü ö. 1992), Hasan Mansur Efendi (Sungurlu Hallaçlı köyü ö. 1987), Esat Celali Efendi (İskilip Yerli köyü ö. 2003) ki, İbrahim İpek Efendinin ağabeyidir, Fatih Nurullah Şağban (İstanbul) İbrahim İpek Efendinin vefatından 40 gün önce icazet verdiği dördüncü ve son halifesidir.

İlçeye 26 km. mesafede bulunan *Hallı* köyünde Semüşler ve Ali Bey mezarlıklarında ve Çeş Tepe'de isimleri bilinmeyen birer zatın türbeleri bulunmaktadır.

İlçeye 22 km. mesafede bulunan *Harun* köyünde **Dedelik** ismiyle anılan bir ziyaret yeri vardır.

İlçeye 30 km. mesafede bulunan *İbik* köyünde **İbik Erenler** ismiyle anılan bir türbe bulunur.

İlçe merkezine 35 km. mesafede bulunan *Evlik* Köyü'nde Akşemsettin Hazretleri tarafından çivi

kullanılmadan yapılan 600 yıllık ahşap cami, çilehane ve Akşemseddin Hazretleri'nin oğullarından **Nur-ul Hüda** ve ailesinin türbeleri İskilip Kaymakamlığı'nın restorasyon çalışmaları kapsamında yakın zamanda restore edilir. Nurü'l Hüda Akşemseddin'in yedi oğlundan biri olup dedesi Amasya'da türbesi İstasyon yakınlarında bulunan ve Kurtboğan lakabıyla bilinen Halveti şeyhi Hamza Efendi'dir¹¹⁵. "İskilip kazasında Köseadağı demekle maruf kasaba olan Irak dağının üstünde mütevekkîn oldu. Ol köye Evlek dirler. El'an o köyde şeyhin binası ve evladı vardır." Ancak Evlek'de kesrete düşen Akşemseddin Göynük'e gider, Nurü'l Hüda Evlek'te kalır¹¹⁶.

İlçeye 11 km. mesafede bulunan *Ahmetçe* köyünde köyün kurucusu **Ahmet Dede**'nin türbesi vardır.

Kargı Evliyalrı

İlçe merkezinin kuruluşu 1500'lü yıllara kadar gitmektedir. İlçenin, adını Kızılırmak kenarında yetişen sazlardan yapılan ve harp silahı olarak kullanılan

¹¹⁵ Menâkıba göre Akşemseddin'in Sâdullah, Fazlullah, Nûrullah, Emrullah, Nasrullah. Nürülhüdâ ve Hamdullah Hamdî adlı yedi oğlu olmuştur.

¹¹⁶ Kesrete düşmek, Akşemseddin'de Somuncu Baba (Ebu Hamidüddin-i Aksarayî)'dan Hacı Bayram'a miras kalan ve 'şöhretten hoşlanmamak' şeklindeki bir melamet neşvesinin yansımasını gösterir.

kargıdan aldığı sanılmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferinden dönen ve Kızılırmak Vadisinden Sinop'a geçerken burada dağınık halde bulunan Taşlıköy'lüleri birleştirerek Kargı adını veren Sinan Paşa, İstanbul'a dönüşünde bir irade ile Kargı Köyünü Nahiye yapar. 1876 Yılında Çankırı Sancağına bağlı iken daha sonraları Tosya kazasına, 1896 yılında Osmaniye kazasına, 1925 yılında tekrar Tosya kazasına bağlanan Kargı Nahiyesi, 1936 yılında ilçe olmuş ve Kastamonu iline bağlanmıştır. Çorum iline bağlanış tarihi ise 1953'tür.

İlçe mezarlığında Osmanlı padişahlarından Sultan 4. Murat'ın (1612-1640) eşi **Mihri Hatun Sultan**'ın türbesi bulunmaktadır. Anlatılır ki, hastalığı sırasında Kargı'da kaldığı süre içinde gösterilen ilgiye karşı Kargılılara vefa borcunu altın ayakkabısının birini satarak yaptırdığı eserlerle ödemeye çalışır. Kargı'da Mihri Hatun camisini, Erkekler Hamamını ve çayırdağı değirmeni yaptırmış, buralara kendi ismini vermiştir¹¹⁷. Vefat eden Mihri Hatun, Kargılılar tarafından kendi isteği üzerine Namaz Tepesi'nde yaptırdığı türbeye defnedilir. IV. Murat geldiğinde Mihri Hatun'un vefat ettiğini öğrenir. Günümüzde Mihrihatun Türbesi ve kabristanlık iç içedir. Kabir ziyaretine gidenler, yakın tarihlerde bir duvar içine alınarak restore edilen ve vefat tarihi olarak

¹¹⁷ Kargı ilçesinde bulunan bu camiyi Sultan IV. Murad hastalanarak ölen eşi Mihri Hatun adına yaptırır. Cami, 1943 depreminde yıkılmış ve daha sonra yeniden yapılmış. Caminin günümüzde sadece minaresi orijinal durumunu korumaktadır.

mermer üzerine 1622 (!) yazılı olan Mihrihatun Türbesi'ni de ziyaret ederler.

Şih Hasan Baba'nın asıl adı Horasani Şeyh Muhyiddin-i Hasan'dır. Halk arasında Şih Hasan Baba adıyla anılmaktadır. Horasan erenlerinden olup hayatı hakkında bilgi yoktur. Caminin içinde bir türbede medfün idi. Türbe, caminin 1980'li yıllardaki restorasyonundan sonra avluda kalmıştır. Bugün Mihrihatun Camii önünde mermer bir kabirde medfundur¹¹⁸. Soyundan gelenler Şeyhoğulları ismiyle bilinir.

Şandır Baba'nın mezarı ilçenin güneyinde Kızılırmak'ın karşı kıyısında Avşar Dağı'ndadır. Beş metre boyundaki mezarın etrafı duvarla çevrilidir. Çeltik arazisinin ortasında kuzey güney istikametinde “Şandır Yolu” diye anılan bir yol mevcuttur. Şandır Baba'nın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur.

Bunsuz Dede'nin mezarı Kargı yaylasının güneyindeki tepede olup 4-5 m. uzunluğundadır. Mezarın bulunduğu tepede “Bunsuz Çiçeği” diye anılan bir çiçek vardır. Halk arasında Osmancık'ta bulunan Koyun Baba'nın, Şandır Baba ve Bunsuz Dede ile kardeş olduğu rivayet edilir. Bu üç kardeş öldükten sonra gömülecekleri yeri belirlemek üzere Kargı Dağı'nın tepesinden taş atmaya karar verirler. Önce Koyun Baba taşı atar. Koyun

¹¹⁸ Çorum'un Kargı ilçesinde bulunan Sultan 4. Murad'ın hanımı Mihri Hatun tarafından yaptırılan Mihri Hatun Camii, 1943 yılındaki büyük depremle yıkılmış ve yerine bugünkü cami yaptırılmıştı.

Baba'nın attığı taş Osmancık'a, Şandır Baba'nın attığı taş Avşar Dağı'nın eteklerine düşer. İkisi taşların düştüğü yere gömülürler. Bunsuz Dede ise Kargı Dağı'nın tepesinde kalır. Başka bir rivayete göre de, altı kardeş oldukları, diğer kardeşlerin mezarlarının Kargı'nın çeşitli yerlerinde olduğu söylenmektedir.

Maksut Dede türbesi ilçeye 20 km. mesafede bulunan *Maksutlu* köyü mezarlığındadır. Yanında da kızının mezarı bulunmaktadır.

Anlatıldığına göre, ilçeye 34 km. mesafede bulunan ve şimdiki adı *Gökçedoğan* olan Tekkeşin köyüne Buhara'dan geldikleri söylenen üç evliya, İslami bilgi ve görgü kurallarını öğretmek amacıyla yerleşir. Köyün merkezi yerine bir tekke yaptırırlar. Bu tekke halkı toplayarak sohbet ve ibadet ederler. Gün geçtikçe tekkeye gidip gelen çoğalır. Bu gelenler birbirlerine tekke şen demektedirler. Böylece köyün ismi de Tekkeşin olarak kalır. Bu üç evliyadan **Hacı Yusuf Efendi**'nin mezarı Tekkeşin Köyü Kur'an Kursu ve Okul Talebelerine Yardım Derneği'nin bahçesinde bulunmaktadır. Mezarlardan biri köyün mezarlığında, biri de Tekkeşin yaylasındadır¹¹⁹.

Kadriye Hatun türbesi, Çetmi yaylası yakınlarındadır. Anlatılır ki, Buhara'dan gelen yedi evliya Çetmi yaylası yakınlarında konaklamışlar. Her gün zikir ve ibadetlerine devam etmişler. Onlar ibadet

¹¹⁹ Gökçedoğan (Tekkeşin) Köyü Boyabat Barajı nedeniyle İskilip ilçesine taşınıyor- osmancık haber-

ederken çevrede bulunan çam ağaçları da secde yaparlarmış. Bunu orada yaşayan “Kadriye Hatun” diye anılan bir kadın görmüş. Köye gelip gördüklerini anlatmış, fakat köylüler ona inanmamışlar, hatta deli olduğunu iddia etmişler. Yalnız bu duruma ondan başka hiç kimse tanık olmuyormuş. Yine bir gün bu insanlar ibadet ederken Kadriye Hatun secde yapan çamlardan birine başındaki çarını çıkartıp takmış. Daha sonra oraya kocasını getirerek çam ağacını göstermiş. Eşinin başındaki çarı, onun asla çıkamayacağı yükseklikteki bir ağacın tepesinde gören adam ona inanmış. Kadriye Hatun’un mezarı öldükten sonra oraya yapılmış. Türbesi yukarıda anlatılanların yazılı olduğu bir yazıtlı orada bulunmaktadır

İlçenin Hacı Hamza Beldesinde bulunan ve cami, han, hamam ve sıbyan mektebinden oluşan külliye, kitabesinden öğrenildiğine göre, Sultan II. Beyazıt döneminde Sinan Paşa tarafından 1507’de yaptırılır¹²⁰. Külliye’nin bânisi Sinan Paşa’nın kim olduğu konusunda, kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, II. Bayezid zamanında yaşamış olan, Kaptan-ı Derya ve daha sonra Rumeli Beylerbeyi olan Küçük Sinan Paşa olması ihtimali yüksektir. Eyice, baninin kimliği hakkında, “Hacı Hamza kasabasındaki imareti yaptırabilecek birkaç Sinan Paşa arasında, Sultan Cem’in kapucubaşısı Sinan

¹²⁰ İ.Erdem Ufuk-Kutgün Eyüpgiller. Hacıhamza’da Geleneksel Konut Mimarisi ve Korunması

Bey (Paşa) da akla gelmektedir”, der¹²¹. Yapı topluluğu cami, medrese, sıbyan mektebi, hamam ve handan meydana gelmiştir. Cami Osmanlı mimarisindeki merkezi planlı camiler grubundandır. Bu caminin bir diğer özelliği de bu tür plan denemesinin Anadolu’da ilk kez burada uygulanmış olmasından kaynaklanmaktadır. İbadet mekanını örten merkezi kubbeyi dört ince sütun taşımaktadır. Ana kubbe yanlarda yarım kubbeler, köşelerde dört küçük kubbe ile desteklenmiştir. Cami kesme ve moloz taştan yapılmıştır. Minare kaidesi kesme taştan, gövdesi yuvarlak tuğladan olup tek şerefelidir. Cami avlusunu çeviren medrese günümüze gelememiştir. Yapı topluluğu, XVI. Yüzyılın başlarında inşa edilen bir menzil külliyesidir¹²². 1734 yılında bölgenin güvenliğini sağlamak için külliyenin etrafı surla çevrilmiştir.

Evliyâ Çelebi, Çorum sınırları içinde günümüzde beldeye adını veren **Hacı Hamza**’nın Halveti şeyhi Habib-i Karamanî’nin halifesi olduğunu ve “Hamzavî mezhebindendir”, diye suçlandığını belirtmektedir. Belde ilçe merkezine 19 km. mesafede bulunmaktadır. Hacıbeyağacı köyünde vefat eden Hacı Hamza’nın mezarının harap olması dolayısıyla yeri bilinmemekteydi. Şeyh Hamza, Çorum’da sakin Derviş Hızır adlı birinin rüyasında görünerek kabrinin yerini işaret etmiştir.

¹²¹ Semavi Eyice. Sincanlı’da Sinan Paşa İmareti. VGM Vakıflar Dergisi. Sayı. 23

¹²² Zeynep Hatice Kurtbil. Sinan Paşa Külliyesi TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 37

1789'da işaret edilen yer kazıldığında cesedi bulunur ve üzerine türbe inşa edilir. Türbenin herhangi bir vakıf geliri bulunmadığından kandiller ve ziyaretçilere ikram edilen yemeğin masrafının karşılanması amacıyla Çorum naibine 1815'de bir ferman gönderilir. 1907 yılı itibarıyla de türbe için bir vakıf tesis edildiği görülür.

Belde günümüzde Hacı Hamza olarak isimlendirilmektedir.

Laçın Evliyalrı

Çorum'a uzaklığı 29 km. olan Laçın ilçe olmadan önce Büyüklaçın ve Küçüklaçın olmak üzere iki parçadan oluşan bir köydü. 20 Mayıs 1990 tarihinde ilçe olmuştur.

Ahmet Dede, ilçenin önemli ziyaret yerlerindendir. Halkın saygı duyduğu ve zamanla ziyaret ettiği ulu bir erenin kabrinden oluşmaktadır¹²³. Ahmet Dede'nin 1481-1522 yılları arasında Laçın'de yalnız yaşadığı bilinmektedir. Osmancık ilçesinde türbesi bulunan Koyunbaba'nın kardeşi olduğu söylenir. Diğer taraftan, Çorum Hıdırlık'ta türbesi bulunan Alperen Kerebi Gazi ile Kargı civarlarında savaşa katıldığı iddia edilmektedir. Türbesi ilçe merkezinin yaklaşık 300 metre yüksekğinde bulunan bir tepededir. Türbenin etrafında

¹²³ <http://www.lacin.gov.tr/>

temel taş kalıntılarının bulunması burada zamanla yerleşik bir düzenin olduğunu göstermektedir.

Türbe içerisinde Saplı bir tokmağın (Topuz) bel ağrılarını geçirdiğine inanılmaktadır. Çocuğu olmayanların türbe etrafında dolaşması halinde bel ağrılarını geçirdiğine, türbe etrafında bulunan ağaçların kesilmesi halinde ise kesenin mutlaka bir zarar göreceğine inanılır.

Mercan Dede, ilçe içerisinde mezarlık bölgesinde kabri bulunan manevi bir şahsiyettir. Halk mezarlık ziyaretlerinde kabrini ziyaret eder.

İmam Dede'nin Fatih Mahallesi ile Yeni Mahalle arasında Hamamlar adıyla bilinen bölgede mezarı bulunmaktadır. Halkın eskiden o bölgeye hıdırellez kutlamak için gittiğinde mezarını ziyaret ettiği ve dualar okuduğu anlatılır.

Mecitözü Evliyalari

Danışmendliler zamanında Amasya kadısı olan Abdülmecid-i Herevi'den gelen Mecitözü ismine 12. yüzyıldan itibaren rastlanır. Ancak geç Osmanlı döneminde, 1728'den itibaren yörede nüfuz sahibi olan Avkatlızade Hacı Ali Ağa'ya nispetle Hacıköyü adı kullanılır. "1754'de bir camii şerif ve hamam ve mekteb ve kendine muazzam bir konak inşa ve mahdumu Mustafa Paşa dahi evkafını tanzim ve bunun mahdumu

el-Hacc Süleyman Beg, camii tecdiden tevsî ve önünde medrese bina ederek bir kasaba haline koyar.”¹²⁴ 1874 yılında kaza haline getirilir ve buraya kaymakam tayin edilir¹²⁵. 1889’da, ibtidai mektebi yapılmış ve bu mekteb, 1894’de rüşdiye mektebine çevrilir. Mecitözü, bu tarihlerde tabur merkezi de olur ve burada ilk tabur komutanı olan binbaşı Karslı Ahmet Şükrü Bey, bir hamam ve kıraathane açtırır. Kaymakam İskilipli İsmail Bey de, 1894’de yeni bir hükümet konağı ve bir saat kulesi yaptırır. Uzun yıllar Sivas İli Amasya Sancağı’na bağlı olan Mecitözü, 1916 yılında Ankara İli Çorum Sancağı’na bağlanır.

İlçe merkezinde **Hasan Bahri Dede, Şeyhler Dede, Arap Dede, Armut Dede**’nin yatırları bulunmaktadır.

Mescit Mahallesi ilçenin güney tarafında, tepe eteğinde, asırlar öncesinde Orta Asya Göçmeni Türkmenler tarafından kurulmuştur. Daha sonraları başka il, ilçe ve köylerden gelerek yerleşmeler olmuştur. Mahalle, Gürlevik Suyu ve köprüsü ile diğer mahallelerden ayrılır. Bu mahallede yaşadığı rivayet edilen din alimi **Mescit Dede**’nin adına izafeten mahallenin adı Mescit konulmuş ve bir de küçük cami (mescit) yaptırılmıştır. Mescit’in doğu yanında avlu içerisinde türbesi olduğu anlatılır.

¹²⁴ Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi. Amasya Tarihi. I. Cilt. Sh.229

¹²⁵ Kübra Erhan. Mecitözü İlçe Merkezinin Coğrafyası. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

Sarıdede Mahallesi ismi, türbesi bulunan **Sarıdede**'ye izafeten konulmuş olup ilçenin batısındadır. Genelde köylerden gelip yerleşenler ile Selanik göçmenleri tarafından kurulmuştur.

“Balım Sultan demekle meşhur eş-Şeyh Şehabeddin Bali Baba hazretlerinin Mecidözü kasabası kurbinde tekyesi, türbesi olup Mecidözü emiri bulunan Cibril-zade Emir el-Hacc Türkad Beg tarafından 836 (1432)'da bina edilmiş ve evkafı tanzim olunmuştur. Meşhur ziyaretgahdır. “Zünnun-ı Mısıri” demekle meşhur **Zünnun Baba**'nın türbesi dahi bu Mecidözü kasabasının garb-ı cenubi tarafına yakın bir mevkiinde olup bu da ziyaretgah-ı meşhurdur.”¹²⁶

Celali İsyanları kapsamında değerlendirilen Şah Veli-Baba Zünnun isyanı, Kanuni Sultan Süleyman devrinde yaşanır¹²⁷. İl yazıcısı Kadı Muslihiddin Efendi arazi vergilerini arttırmıştır. Bu durum halk arasında itirazlara yol açar. 1525 tarihinde İçel sancağında bir vergi memuru, Süklün Koca adlı bir ihtiyar köylüden fazla vergi almaktadır. Adamın itirazına hiddetlenen memur, ihtiyarın sakal ve bıyığını kestirir ki, bu davranış büyük bir hakaret sayılmaktadır. Süklün Koca diğer adıyla Kadri Hoca Baba, köylüleri çevresinde toplar, oğlu Süklün Şah ya da Şah Veli de buna katılır. O çevrede

¹²⁶Tasavvuf'un kurucularından kabul edilen Zünnun-ı Mısıri (796-860) ismi Zünnun Baba ile karıştırılmaktadır. Abdizade Hüseyin Hüsameddin. Cilt.I. Sh230

¹²⁷ Coşkun Aktan-Dilek Dileyici-Özgür Saraç. Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları -1-

büyük saygı gören Baba Zünnun da hareketin başına geçerek bütün çevre köylüleri ayaklandırır. Zaten uygulanan vergilerin adaletsiz olduğuna inanan Baba Zünnun, bu olayın da etkisiyle çevresindeki halk kitlesi ile birlikte Bozok Beyine karşı isyan başlatır.

Zünnun Beg, Varay havalisinde sakin Cafarlu aşireti rüesasından ve zuamadan Halil Beğın oğludur¹²⁸. “Zünnun dinilen adam, serseri bir tatardı. Bunun azdıranı, yani şeyhi de “Celal baba” didikleri dönme bir Ermeni. Bu iki serseri tam on beş yıl Anadolu Türklerini birbirine kırdırdılar.”

İsyancılar önce Bozok sancakbeyi Mustafa Bey’in konağını basarlar. Mustafa Beyi, İlyazıcısı Kadı Muslihüddin’i ve yazıcı Mehmet’i öldürürler.

Muharrem ayının onuncu günü, Amasya ve çevresinde “matem âyini” düzenlenir ve Zünnun Halife on bin kadar Şif askeriyile Amasya’yı basar¹²⁹. Bunun üzerine merkezi yönetim Karaman beylerbeyi Hürrem Paşa’yı isyancılar üzerine gönderir. Kayseri yakınlarında bulunan Kurşunbeli’nde çıkan çatışmada Osmanlı güçleri yenilgiye uğrar. Hürrem Paşa, Kayseri sancakbeyi Behram Bey, İçel sancakbeyi Ali Bey bu çatışmada ölürler. Bu başarıdan sonra güçlenen isyancılar Artukabâd ve Kazova yörelerine doğru yürüyüşünü sürdürür ve buraları ele geçirir.

¹²⁸ Abdizade Hüseyin Hüsameddin. Cilt.3. Sh164-166

¹²⁹ www.amasya.gov.tr

Gelişmelerin boyutu üzerine Osmanlı yöneticileri daha kapsamlı bir hazırlık yaparak Rum (Sivas) beylerbeyi Hüseyin Paşa ve Maraş sancakbeyi Mahmut Bey öncülüğünde büyük bir Osmanlı ordusuyla Sivas'ta toplanır. Kazova yöresinde durum belirlemesi yapan Malatya sancakbeyi Yularkıstıoğlu İskender Bey'in giriştiği ilk öncü çatışmalarda Osmanlı ordusu ciddi kayıplar verir ve kuşatma içerisine düşen İskender Bey canını güçlükle kurtarır. Durumun ciddiyetini gören Hüseyin Paşa bütün eyalet askeriyle birlikte Baba Zünnun üzerine yürür ve Höyük (Solakzâde'de Hunbeli, Celâlzâde'de Muyluklu) denilen yerde 26 Eylül 1526'da büyük çarpışmalar yaşanır. Çatışmada Baba Zünnun ölür ve önemli kayıplar veren yandaşları dağılarak dağlara çekilirler. Gece toparlanan Baba Zünnun eylemcileri Osmanlı ordusuna saldırarak ağır bir yenilgiye uğratırlar. Bu saldırıda ağır yaralanan Hüseyin Paşa ise Sivas'a kaçır, Sivas'ta bu yaradan kurtulamaz ve hayatını kaybeder. Fakat üç gün sonra "Kürdistan askeri"yle yetişen Diyarbekir beylerbeyi Hüsrev Paşa Düzcuma denilen yerde isyancıları kesin yenilgiye uğratarak eylemi bastırır.

Zünnun Baba İsyanı 1526'da Osmanlı ordusunun Mohaç Savaşı'nda bulunduğı esnada yine eski Dulkadirli Beyliği toprağı olup sancak yapılan Bozok'un tahriri esnasında vuku bulur¹³⁰. Bu isyanın çıkmasında tahrir emini ve diğeri görevlilerin hatalı davranışlarının büyük

¹³⁰ Türkler. Cilt 9. Sh.920

katkısı olmakla birlikte, bölge halkının önemli bir kısmının daha birkaç sene önce Dulkadirli Beyliği reayası olması ve Alevi mezhebine mensup olmaları etkili olmuştur, denilir.

“Hüsrev Paşa Diyarbekir’e avdet ettikten sonra ihtilalciler yine toplanıp Zünnun Şah oğlu Halil beg riyasetinde ihtilale devam ettiler. Zünnun’un halifesi olan Hubyar Baba Halil Beğin müsteşarı idi”¹³¹.

Mecidözü Tanunözü ve Varay’dan müteşekkil kazanın güneybatı tarafları, bilahare Zünnun Baba’nın ismine binaen Zünnunabad diye anılır. Tanunözü’nün kaza merkezi Tanun olup bugün ilçe merkezine 13 km. mesafede bulunan Söğütyolu ismiyle bilinen köydür¹³².

Amasya Tarihi yazarı Varay’dan söz ederken, Tatar beğlerinden Olcayto Sultanın bu kasabada cami ve zaviye inşayıla Ece Sultan ismiyle şöhret bulduğundan bahseder. “Meşhur Zünnun Baba bunun ahfadı olup zaviye şeyhliğinden bir Tatar ocağı uyandırmağa çalışmış ise de kendi ocağını söndürmüştür.”, der¹³³.

Hüseyin Hüsameddin, Mecidözü dolaylarındaki şia arasında dolaştığı esnada, Battalname şeklinde ‘Zünnunname’ adıyla kaleme alınmış, bütün gazavat ve hikayatı anlatan bir eserin eline geçmiş olduğundan söz eder.

İlçeye yedi km. mesafede bulunan köyün adı meşhur olan kavaklarından ve hisarından gelmektedir.

¹³¹ Abdizade Hüseyin Hüsameddin. Cilt.3. Sh.184

¹³² Abdizade. Cilt 1. Sh. 231

¹³³ Abdizade. I. Cilt. Sh. 232

Hisarkavak ismi çevre köylerde Asarkavak olarak da bilinir. Köydeki sülaleler, soyisimler, lakaplar köyün kurucularının Erzurum'dan geldiğini göstermektedir. Köyün meşhur yatırı **Ezan Dede**'nin aslında Erzen şehriden geldiği ileri sürülür. Adak kurbanları mutlaka Ezan Dede'de kesilir ve eş, dost ve akrabalara yedirilir.

İlçeye 27 km. mesafede eski ismi *Badan* olan *Yeşilova* köyünde iki türbe bulunmaktadır.

Bekişler köyü ilçe merkezine 17 km. mesafede bulunmaktadır. Rivayete göre 1700'lü yıllarda savaştan dönen askerler yol güzergahı olarak seçtikleri yöreden geçerken ağır yaralı bir askerin 'şehit tepesi' denilen bölgede yaralı kolunun düşmesi sonucu komutanına, "komutanım ben size yük oluyorum beni burada bırakın ben zaten öleceğim burdan öte bensiz devam edin", der. Bunun üzerine komutan askere dönerek, "sen burada toz toprakla bekiş der ve ardından dönüp baktığında askerin son nefesini verdiğini görür ve orda toz toprakla bekişmesine bırakırlar. Denilir ki, köyün ismi buradan 'Bekiş' olarak kalır. Şehit düşen askerin türbesi köyün merkezinin dere yolu üzerinde bulunmaktadır.

İlçeye 15 km. mesafede bulunan *Boğazkaya* köyünde her yıl ilkbahar ortasında (mayıs ayının ikinci yarısı) Erenler Tepesi'nde bulunan **Erenler** yatırı topluca ziyaret edilir. Bu ziyaret aynı zamanda göçerlik geçmişinin de hatırlanması amacını taşır. Ziyaret esnasında aileler kıl çadırlar (eskiden) kurarlar ve o gün boyunca o çadırı ev olarak kullanırlar. Çadırlar arasında bayram ziyaretlerine benzer ziyaretler yapılır ve lokmalar

paylaşılır, ikramlar yapılır, sinsin, urgan, güreş gibi yerel oyunlar oynanır. Her çadırdaki yemek öncesi ve sonrasında yemek duaları ve Kur'an okunur. Erenler ziyaretinin ikincisi ise orak/hasat mevsiminden hemen önce yaz başlarken yapılır. İki ziyaret arasındaki tek fark, ilk ziyarette adaklar, her ailenin çadırının kendine ait olması, ikincisinde ise köy bütçesinden ortaklaşa adak kesilip, yemeğin büyük kazanlarda topluca pişirilerek yenilmesidir.

İlçeye 25 km. mesafede bulunan *Bükse* köyü ismini köydeki türbede yatan zattan alır.

İlçeye 19 km. mesafede bulunan *Dağsaray* köyünde *Toprak Dede* türbesi vardır

İlçeye 7 km. mesafede bulunan ve eski ismini köydeki türbeden alan *Elmapınar* köyünde, **Çağna Dede** yatırını bulunmaktadır.

İlçeye 25 km. mesafede bulunan *Karacuma* köyünde bir türbe bulunmaktadır.

İlçeye 36 km. mesafede bulunan *Kargı* köyünde **Balum Sultan, Erenler Dede** yatırıları bulunmaktadır.

İlçeye 14 km. uzaklıktaki *Kayı* köyünde Horasan pirlerinden **Halil Baba**'nın türbesi bulunmaktadır. Tezkire-i Makamat'ta **Ulufe Dede** isminde bir zatın türbesinden söz edilir. Köy yaylasına yakın zamanlarda **Şimşek Dede** için bir türbe inşa edilir.

İlçeye üç km. mesafede bulunan ve 1927'den önce Kozviran olan *Kozören* köyünde, Gümüş Dede, Arap Dede, Hafız Dede, Büyükevlî Dede, Hasan Dede, Ören Dede, Bayram Dede, Cin Dede, Kavak Dede, Seyit Dede,

Sütçü Dede, İğde Dede ve Ersüncü Dede isimli türbeler bulunmaktadır¹³⁴. Bu türbelerde yatan kişilerin köy içinde yapılan savaşlarda veya çıkan isyanlarda öldürülen asker veya köyün ileri gelen ailelerinin mezarları olabileceği sanılmaktadır. Bu dedelerden **Seyit Dede** köy halkından olup yakın zamanlarda yaşamış bir kişidir. **Bayram Dede**, köy halkından olup sadece ‘Bayramlar’ sülalesinin dedesidir. **Ersüncü Dede**, ya Ersün yapan veya Ersün satan bir zat idi ki bu isimle anıla gelmiştir¹³⁵. Vaktiyle türbenin bulunduğu yerde, türbeye ait bir hamur teknesi, bir ersün ve bir de tokmak var idi. Bunlar kutsal sayılır ve ziyarete gelenler, bu emanetlere saygı gösterirlerdi. Şimdi ise bu emanetler kayıp olup nerede ve nasıl kaybolduğu bilinmemektedir. Ersüncü Dede’ye gelen ziyaretçilerden bazıları çocuk için dilekte bulunmaktadır. Bu ziyaretçilerden dileği kabul olanlar, daha sonra türbeye kurban keserek dualarda bulunmaktadır. Bu dilek sahiplerinin çocukları erkek olanlar ise çocuklarının ismini genel olarak Ersin koymaktadır.

İlçeye 12 km. mesafede bulunan *Köseeyüp* köyünde **Abdurrahman Dede, Fedai Baba, Hasan Dede** yatırları bulunmaktadır. Fedai Dede, 1886 yılında doğmuştur. Asıl adı İbrahim’dir. Fedai deyişlerinde kullandığı mahlasıdır. Babasının adı Mehmet Ali annesinin adı Fatma’dır. Fedai Dede’nin ataları yıllar önce Keskin’den göç ederek Çorum ili, Mecitözü ilçesine

¹³⁴ <http://corum.kozoren.koyu.com.tr/>

¹³⁵ Ersün Hamur teknesinin temizlenmesi için kullanılan yarım dolunay şeklinde tutamağı olan bir demir alettir.

bağlı Köseeyüp köyüne yerleşmişlerdir. Fedai Dede'nin soyu Haydar Sultan'dan geldiği için bu sülale Haydaroğulları olarak bilinmektedir.

*Fedai der alana sattım malımı
Ancak Balım Sultan bilir halimi
Mürşit eteğinden kesmem elimi
İnşallah açılan gülümüz solmaz*

Tezkire-i Makamat'ta Fedai Baba'nın Köseeyüp köyünde medfun bulunduğu belirtilirken Mehmet Çevik, 'Çorumlu Hak Aşıkları Derviş Edna ve Fedai', isimli çalışmasında, Fedai Dede'nin henüz otuz üç yaşında iken 14 Mart 1919'da bu dünyadan ayrılarak şehitlik mertebesine ulaşmış olduğunu kaydeder. "Fedai Dede askerlik görevinde iken Erzurum'da şehit olmuş, cephedeki arkadaşları tarafından Erzurum'da bir tepeye defnedilmiştir. Kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir."

Kesikbaş ısırganı Dede türbesi ilçeye altı km. mesafede bulunan Beyözü köyünde, Sarı Dede türbesi ilçeye 23 km. mesafede bulunan Kışlacık köyünde, Sıhsıplı Dede ilçeye 11 km. mesafede bulunan Fakıahmet köyündedir¹³⁶.

Babaî isyanının lideri Baba İlyâs-ı Horasânî'nin torunlarından, sûfî şair **Elvan Çelebi** (ö. 1359'dan sonra), büyük bir ihtimalle Kırşehir'de doğdu¹³⁷. XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsından kaçarak Orta Anadolu'ya

¹³⁶ <http://mecitozu.corumlu.com/>

¹³⁷ Ahmet Yaşar Ocak. Elvan Çelebi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 11

yerleşen, devrin siyasî, sosyal ve dinî birtakım hareketleri içinde yer almış olan büyük bir Türkmen şeyh ailesine mensuptur. Babası Âşık Paşa, dedesi Muhlis Paşa, büyük dedesi, Babaî isyanı (1240) diye bilinen dinî-sosyal hareketin başı olan Baba İlyâs-ı Horasânî'dir. Elvan Çelebi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Kendisi de ailesinin tarihi hakkında kaleme aldığı yarı menkıbevî nitelikteki otobiyografik eseri Menâkıbü'l-kudsiyye'de fazla bir bilgi vermez.

Süleyman (Selman) ve Can adlı İki erkek kardeşi olan Elvan Çelebi hayatının büyük bir kısmını, Çorum-Mecitözü arasında bulunan ve kendi adıyla anılan köyde inşa ettirdiği zaviyesinde geçirmiştir¹³⁸. Buraya babasının Mısır'a gidişinden (1326) hemen sonra gelmiş ve bir daha da hiç ayrılmamıştır. Bu köye Elvan Çelebi'den önce dedesi Muhlis Paşa'nın yerleştiği söylenir. Muhlis Paşa Baba İlyas'ın mezarının bulunduğu Ellez (İlyas) köyüne gelerek mezarın üstüne bir türbe yaptırmış, oradan da Elvançelebi köyüne dervişleriyle yerleşerek evler inşa edip çiftçilikle meşgul olmuş ve ölünce buraya gömülmüştür. Elvan Çelebi de dedesinin izini takip ederek babası Âşık Paşa'dan müsaade alıp ailesiyle birlikte buraya yerleşmiştir. Hüseyin Hüsâmeddin söz konusu binaların 1352 tarihinde yaptırıldığını, Eretna Bey'in veziri Alâeddin Ali Şâh-ı Rûmî'nin zamanında Elvan Çelebi'ye zengin vakıfların tahsis edildiğini, hatta köyün etrafındaki araziyle birlikte kendisine bağışlandığını

¹³⁸ İlçeye 14 km. mesafede bulunan köy 1999'da belde olur.

kaydeder¹³⁹.

Elvan Çelebi'nin mezarı Elvançelebi köyündeki zaviyesinin içinde yer alan türbede bulunmaktadır. Türbe o çevredeki halk arasında önemli bir ziyaretgâh olarak kabul edilmekte, çeşitli hastalıklara şifa bulmak, özellikle de çocuğu olmayanların ve delilerin ailelerinin dileklerini gerçekleştirmek amacıyla adak ve kurbanlara sahne olmaktadır.

Elvan Çelebi'nin zamanında epeyce tanınmış bir sûfî olduğu, hakkında bilgi veren kaynakların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu kayıtlara bakarak onun, vefatından iki yüzyıl sonra bile şöhretini sürdürdüğünü söylemek gerekir. Nitekim XV. yüzyılda Türkler'e esir düşen Macar Georg'un Latince eserinde Elvan Çelebi (Alwan Passa) çok ünlü bir velî olarak tanıtılır. Hatta XVII. yüzyılda Türkler'e dair birkaç eser yazan Fransız Michel Baudier'nin ifadelerinden, Elvan Çelebi'nin (Van Passa) o devirde dahi büyük bir velî olarak hürmetle anıldığı, zaviyesinin büyük felâketlere uğramış kişilerin sığınağı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Halkın inancına göre Elvan Çelebi kendisinden yardım isteyenlere, uzun boylu mütenâsip endamlı bir delikanlı yahut nur yüzlü, saygıdeğer bir ihtiyar kılığında gelerek yardım etmektedir. Kaynakların bu ifadelerinden hareketle Elvan Çelebi'nin daha sağlığında veya büyük bir ihtimalle vefatından hemen sonra halk tarafından bir velî, mübarek bir zat olarak kabul edildiğini ve adı etrafında birtakım

¹³⁹ Abdizade. Cilt 1. Sh. 230

menkıbelerin teşekküle başladığını söylemek mümkündür.

Elvan Çelebi Menâkıbü'l-kudsiyye'de tasavvuf terbiyesini babası Âşık Paşa'nın yakın halifelerinden Şeyhülislâm Fahreddin'den aldığını, babasının vefatından sonra halifelerinin yerine kendisini seçtiklerini bildirir. Esasen gayri Sünnî bir niteliğe sahip olan Vefâîliğin başında bulunan Baba İlyâs Horasânî'nin soyundan gelen bu şeyh ailesinin birden bire Sünnîleştiğini düşünmek çok güçtür. Âşık Paşa'dan itibaren, dedesinin ve babasının adı etrafında meydana gelmiş olayları unutturabilmek ve sülâleyi daha önceki hadiselerin şaibesinden kurtarabilmek maksadıyla, bizzat Elvan Çelebi'nin yaptığı gibi zamanın yönetim çevreleriyle yakın ilişkilere girilmesi etkili olmuş, böylece Sünnîleşme süreci tamamlanmıştır. Elvan Çelebi'nin önemli bir özelliği de bu gayri Sünnî Türkmen şeyh ailesinin Sünnîleşme sürecini tamamlamak üzere olduğu bir dönemi temsil etmiş olmasıdır.

Elvan Çelebi, devrinde önemli ve meşhur bir sûfî olmasına karşılık bir şair olarak fazla tanınmamıştır. Elvan Çelebi'nin zamanımıza kadar gelebilen yegâne eseri bir aile tarihi, hatta bir aile müdafaanâmesi niteliğini taşıyan Menâkıbü'l-kudsiyyedir. Eser İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak tarafından geniş bir inceleme yazısıyla birlikte yayımlanmıştır.

*Vazgel Elvân unut bu elvânı
Çün bilürsün bu perde-i Hak'dır*¹⁴⁰

Elvan Çelebi'nin zaviyesi, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda olduğu kadar Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında oynadığı rolle Türkiye din tarihinde de önemli bir yeri olan Vefâîlik tarikatının, Baba İlyas'ın Amasya'nın İlyas köyündeki zaviyesinden sonraki en önemli merkezi olmuştur. Bu zaviyede yine Baba İlyas soyuna mensup olan ünlü tarihçi Âşıkpaşazâde de yaşamış ve II. Murad ile Düzmece Mustafa arasındaki saltanat mücadelesinde II. Murad'a buradan destek sağlamıştır. Zaviye aynı zamanda işlek ticaret yollarından biri üzerinde bulunduğundan uzun zaman Avrupalı seyyahların da uğrak yerlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim XVI. yüzyıl ortalarında burada misafir kalan Alman seyyahları H. Dernschvam ve O. G. Busbecq zaviye hakkındaki müşahedelerini nakletmişlerdir. H. Dernschvam, zaviyeye mensup dervişlerin civardaki kerpiç kulübelerde oturduklarını, kaba saba, cahil ve perişan kılıklı meczup kimseler olup dilencilik yaptıklarını, bu durumlarına rağmen halk tarafından çok sevilip saygı gördüklerini belirtir. Bu müşahedeler, zaviyenin XVI. yüzyılda Kalenderi dervişlerinin elinde bulunduğunu göstermektedir. Michel Baudier, Evliya Çelebi ve Kâtib Çelebi'nin kayıtlarından, burasının XVII. yüzyılda da hâlâ önemini koruyan büyük bir zaviye

¹⁴⁰ Zülfikar Güngör. Osmanlı Döneminde Çorumlu Divan Şairleri

olduğu anlaşılmaktadır.

Çorum-Amasya yolu üzerindeki Mecitözü ilçesine varmadan Elvançelesi veya Tekke adıyla anılan köyde bulunan zaviye Anadolu Türklüğü'nün bu topraklardaki en eski izlerindendir¹⁴¹. Köyün girişindeki bir düzlükte yer alan bu tarihî eserin bir de hamamı olduğu hakkında halk arasında bir söylenti vardır. Gerçekten de mahalle arasında çok basit mimarili bir tek hamam bulunmakla birlikte bunun zaviye ile beraber yapıldığı tespit edilememektedir. Garibnâme adlı eseriyle tanınan Aşık Paşa'nın çocuklarından biri olan Elvan Çelebi kendisine temlik edilen bu köye gelerek yerleşmiş, vefatına kadar bu köyde kalmıştır. Yeni kaynaklarda buranın eski adı olarak Tanin veya Tanık, Söğütlü, Kavaklı gibi isimler gösterilmektedir.

Elvan Çelebi Zaviyesi İlkçağ'a ait bir yerleşme yerinin, hatta belki de bir tesisin yerinde kurulmuştur. Burada rastlanan ve yapıda da kullanılmış olan devşirme malzeme bunu açıkça belli eder. Genellikle kabul edildiğine göre Bizans döneminin oldukça ünlü Eukhaita şehri burada bulunmaktaydı. Bizans döneminin başlarından itibaren Eukhaita çok önemli bir Hristiyan ziyaret yeridir¹⁴².

¹⁴¹ Semavi Eyice. Elvan Çelebi Zaviyesi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 11

¹⁴² Azizlerden Theodoros, IV. yüzyıl başlarında öldükten bir süre sonra rivayete göre Eusebia adında bir kadın onun kutsal kalıntılarını buraya getirmiş ve kısa zamanda burada kerametler gösterildiğine inanılmıştır. Bu ziyaret yeri yanında

Bölge XI. yüzyılda Türk idaresine geçmiş ve 1398'de Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1555 yılında Kanunî Sultan Süleyman'la görüşmek üzere elçi Busbeke ile Amasya'ya giderken buraya uğrayan H. Dernschwam Elvan Çelebi Zaviyesi hakkında çok etraflı bilgi verdikten başka bu yapının bir de krokisini çizmek suretiyle değerli bir belge bırakmıştır. Buradaki dervişlerin Elvan Çelebi'nin kim olduğunu bile bilmediklerine işaret eder.

Busbeke de buradan kısaca bahsetmiştir: "Bu dervişler bize "Chederle" (Hızır İlyas) adını verdikleri bir kahramana dair birçok şeyler anlattılar. Bu gayet cesur bir adam imiş. Bizim Saint Georg'umuzla aynı kişi olduğunu söylüyorlar ve bizim bu azize yakıştırdığımız hareketleri onlar da buna atfediyorlar... Caminin içinde gayet temiz bir su akan fevkalâde güzel mermerden bir şadırvan vardır. Dervişler bu suyun, Hızır'ın beygirinin idrarından (!) fişkırdığına bizi inandırmak istiyorlar"..

V. yüzyıldan itibaren kurulan manastır buranın idaresine sahip olarak köyü bir şehre dönüştürmüş, şehir önce Amasya'ya bağlı piskoposluk, daha sonra başlı başına başpiskoposluk olmuştur. Theodoros ziyaretgâhı ve manastırı İmparator İoannes Tzimiskes (969-976) tarafından yıktırılarak yerine yeni bir tesis yaptırılmıştır, İoannes, 972 yılında Bulgarlar'a karşı Silistre'de (Dorystolon) yaptığı savaşındaki başarılarının Hagios Georgios ile Aziz Theodoros'un yardımları ile gerçekleştiğine inanıyordu. Daha sonra Georgios ile Theodoros'un efsaneleri birleşmiş ve bölge Türkleştikten sonra bunlar Baba İlyas üzerinde toplanmış olmalıdır. Anlaşıldığına göre zamanla bazı değişiklikler yapılarak Theodoros makamı Elvan Çelebi Zâviyesi'nin türbesi haline getirilmiştir.

Elvan Çelebi Zaviyesi günümüzde (1994) köyün camii olarak kullanılmaktadır. Genişçe bir avlunun içindeki bina tuğla ve taş karışımı malzeme ile yapılmış olup üstü kiremit kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Gerek esas binada gerekse avlu duvarında İlkçağ'a ait işlenmiş parçalar da görülmektedir. Aynalı tonozla örtülü bir giriş mekânından sonra biri daha uzun üç eyvan ortadaki şadırvanlı mekâna açılır. Bunların üzerlerinde dışarıdan görülmeyen kubbeler vardır. Eyvanların iç duvarlarında çepeçevre ahşap peykeler uzanır.

Küçük bir kapıdan mescid bölümüne geçilir. Burası kare bir mekân olup üstü barok profilli bir tavanla örtülmüştür.

Giriş holünün sağında ise zaviye binasına bitişik çaprazlama dört beşik tonozla örtülü dört koldan ve ortadan kubbeli bir mekândan meydana gelen bir ek bina bulunur. Ancak zaviye eski Theodoros ziyaretgâhının üstüne yerleştirilmişse bunun, bu azizin kutsal kalıntılarını muhafaza için yapılmış bir "martyrion" olması kuvvetle muhtemeldir¹⁴³. Bu binanın zaviye ile irtibatı yoktur. Dışarıdan tek sütuna oturan çifte kemerli bir şekilde avluya açılan bir giriş holüne sahiptir. Bu giriş holü ile zaviyenin girişi arası dikdörtgen şeklinde bir mekân halinde kapatılarak buraya Elvan Çelebi'ye ait olduğu söylenen sanduka konulmuştur.

Bu tekkeye ait güzel ve değerli künde-kârî kapı

¹⁴³ Semavi Eyice. Çorum'un Mecidözü'nde Aşıkpaşa oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi

kanatları 1944'e doğru yerlerinden çıkarılarak Çorum Müzesi'nde koruma altına alınmıştır. Elvan Çelebi Zaviyesi, gelip geçenlere hizmet etmek gayesiyle kurulmuş bir tesistir. Buranın, Osmanlı dönemi Türk tarihinde önemli yerleri olan Âşık Paşa soyunun yurdu ve baba ocağı olarak da ayrı bir değeri vardır.

“Ol Muhammed ki nur-ı insandır
Nur-ı insan u cana canandır”

Oğuzlar Evliyalrı

Oğuzlar, tarihi adı ile Karabörk Divanı, İskilip'e bağlı Karavıran adlı bir köy iken 1964'te adı Karaören olarak değıştirilir ve bucak yapılır. Belediyesi 1965 yılında kurulur. 1990'da Oğuzlar adı ile Çorum iline bağlı bir ilçe olur. Şehir merkezine 54 km. mesafede olup Kızılırmak nehri ile Laçın sınırını oluşturur. Oğuzlar'ın (Karaören) kurucusu olarak Karadonlu Can Baba kabul edilir.

Karadonlu Canbaba türbesi, günümüzde Müftülük sitesi müstemilatındandır¹⁴⁴. Bu türbede Karadonlu Canbaba ve eşı yatmaktadır. Kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber, 1994 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarımı yapılır. Örne taştan kümbet şeklinde bir türbedir. Türbe;

¹⁴⁴ Yaşar Kalafat. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları

şifa bulma, daha ziyade çocuk hastalıkları tedavisi, askere uğurlama merasimi dolayısıyla ziyaret edilmektedir. Burada aş pişirilip ikram edilmektedir. İlçe müftülüğünce bakımı yapılan türbeyi, yılda 5.000 kişi ziyaret etmektedir.

Anlatırlar ki, “Hz. Hünkar Hacı Bektaş Veli Horasan’dan Anadolu’ya gelip yerleşince velayet ve kerametini işiten muhipler her taraftan erenleri görmeye geliyorlardı¹⁴⁵. Birgün siyah elbiseler giymiş, siyah külah üzerine siyah sarık sarınmış birisi geldi. Hünkarın elini öpüp, “Sultanım bu fakire safa nazar himmet et”, dedi. Hünkar, “adın nedir?”, dedi. O kişi, “Adım Can Baba”, dedi. Bunun üzerine Hünkar onun gözünü ve arkasını sığadı. Safa nazar himmet etti. Erenlerin bakışı kimyadır. Kara toprağı, baksa, altın olur. Derhal bütün perdeleri kalkıp gözleri açıldı. Erlik mertebesine ayak bastı. Hz. Hünkar, “Şimdi bizden nasibini aldın. Seni Tatar padişahı Gülü Han’a gönderiyoruz. Korkma git. Mümin olmadıktan sonra Anadolu’ya girmesine izin verme. Velayet keramet ne isterlerse göster. Biz seninleyiz. Hiç tasalanma.”, dedi.

Can Baba Hünkar’ın dediklerini işitti. Hemen baş üstüne deyip kalktı, belini bağladı, el öpüp yola çıktı. Ecan önünde Kemah boğazında Gülü Han’ın göçüne yetişti. Bir kaya dibine oturup, “nereye gidiyorsunuz? Eğer imana gelip Müslüman olmazsanız, buradan sonra size yol yok”, dedi. Söylediklerini Gülü Han’a bildirdiler.

¹⁴⁵ Velayetname. Sh.488-513

Bunu duyan Gülü Han'ın emriyle göç kondu. Can Baba'yı huzura getirtip, "Derviş ne diyorsan de. Biz de işitelim", dedi. Can Baba, "Beni size Anadolu Erenlerinin başı Hz. Hünkar Hacı Bektaş Veli gönderdi. İmana gelmedikçe Anadolu'ya gelmesinler", dedi.

Gülü Han bunun üzerine keşişi huzuruna çağırıp, "dinimizin büyüğü, bu derviş ne diyor. Onun bu sözlerine ne dersin?", dedi. Keşiş, "Bunun cevabı hem kolay hem de zordur.", dedi. "Kolayı ne, zoru ne?", dediler. "Kolayı şudur. Bunu imtihan ederiz. Zoru ise, dediğimizi yapar da bize galip gelirse, dinimizi terk edip onun dinine girmek zorunda kalmamızdır", dedi. Keşiş, "bir kazanın içine su koyalım. Bu derviş de kazanın içine girsün, kapağını kapatıp sıkıca sıvayalım altına büyük bir ateş yakalım. Eğer doğruyu söylüyorsa, sağ salim kurtulsun biz de onun dinine girelim, eğer yalan ise yok olsun, kurtulalım.", dedi. Hepsisi tedbiri uygun buldular.

Gülü Han, Can Baba'ya "Derviş buna ne dersin, razı mısın?", dedi. Can Baba, "evet razıyım, ama bir şartla. Eğer yok olmayıp kurtulursam, Müslüman olur musunuz?", dedi. Gülü Han, "Evet olurum", dedi. Bunun üzerine büyük bir kazan getirdiler. İçine su doldurup içine girmesini söylediler. Can Baba hiç itiraz etmeden kazanın içine girip oturdu. Kapağını kapattılar. Ağzını iyice sıvadılar. Altına büyük bir ateş yakıp kaynattılar."

Bu durum Hacı Bektaş Veli'ye malum olur.

"Gülü Han Kara tonlu Can baba'yı kazana koyup üç gün üç gece kaynattı. Dördüncü gün Tatarların beyleri ve uluları Gülü Han'ın huzuruna toplanıp, "Padişahım! O

kişi demir olsa üç günde hallolmuştur. Gelin açalım. Ne olduğunu görelim”, dediler. Gl Han kalkıp bütün yandaşları ve beyleriyle birlikte kazanın yanına geldiler. Kapağını açıp Can Baba’nın burçak burçak terlemiş bir şekilde kazanın içinde oturduğunu gördüler. Gl Han kazandan çıkmasını emretti. Onun kazandan çıktığını görenler çok şaşırdılar. Gl Han, keşişin yüzüne bakıp, “Ne diyorsun?”, dedi. Keşiş, “biz bu kadarlık şeye razı olup kendi dinimizi bırakıp onun dinine girmeyiz. Askerlerine emret açığa bir yere odun yığıp büyük bir ateş yakınlr. Bu dervif de o ateşin içine girsin. Yanmazsa onun dinine girelim”, dedi.

Gl Han, “Buna ne dersin, razı mısın?”, dedi. Can Baba, “Razıyım ama ateşte yanmadan çıkarsam, bu kez iman edip Müslüman olacak mısınız?”, dedi. Gl Han ve orada olan beyler ve din uluları (evet bu sefer) ikrar edip iman getirelim”, dediler. Gl Han emretti. Bir yere odun yığıp büyük bir ateş yaktılar. O kadar büyük ki, odunların bir ucundan bakıldığında, diğer ucundaki atlı görünmüyor ve ateşin ısısından kimse yanına yaklaşamıyordu.

Gl Han, Can Baba’ya “Dervif gel, ateşe gir biz de verdiğimiz söz de duruyoruz”, dedi. Can Baba “Beni size Anadolu erenlerinin başı Hacı Bektaş Veli gönderdi. Onun izniyle geldim. Beni imtihan için önce kazanda kaynatınız. İkinci kez bu ateşi yaktınız. şimdi bu keşiş sizin din byğnzdir. Gelsin o da benimle birlikte ateşe girsin. Hangimizin dini kuvvetli ise o ateşten çıksın.”, dedi.

Gülü Han ve orada hazır olan beyler ve ulular hepsi ruhbanın yüzüne bakıp, “Ey dinimizin ulusu, derviş seni ateşe girmen için davet ediyor, ne dersin?”, dedi. Ruhban onların yanında (karşı çıkmaya) utanıp, “girelim ne olacak”, dedi.

Can Baba o keşişin elini tutup, “gel ateşe girelim”, dedi. Ateşe doğru yürüdüler. Keşiş, “Gerçek er! Ben ne olacağımı biliyorum. Çocuklarım sana emanet”, dedi. Can Baba o ateşin içinde üç gün kaldı. Dördüncü gün ateş biraz azaldı. Gülü Han da adamlarıyla ateşe yaklaştılar. Dervişin tek başına oturduğunu ve keşişin olmadığını gördüler.

Gülü Han, “Rahip nerede derviş?”, dedi. Can Baba ateşten çıkıp avucunun içindeki ruhbanın parmaklarını Gülü Hanın önüne bıraktı. “Bize elini verdi. Gönlünü vermedi. Gönlünü verseydi, bir şey olmazdı.”, dedi. Oradaki herkes bu hali görüp şaşırdılar

Kara Tonlu Can Baba Gülü Han’ı Müslüman edip Muhammed’in yolunu onlara bildirdikten sonra o keşişin vasiyetiyle oğullarını oğul edindi. Dinek dağının altındaki Balı Şeyh o keşişin soyundandır¹⁴⁶.

Karadonlu Can Baba adına Türkiye’nin değişik yerlerinde türbeler bulunmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Kırıkkale Balışeyh ilçesinde bulunan Balışeyh türbesi Balışeyh Camisi yanındadır.

¹⁴⁷ Bkn. Evliyalar Şehri Sivas. Sh. 180-181. Buradakilere ilave olarak Kütahya şehir merkezinde Pirlar mahallesi Karadonlu Sokak’ta Karadonlu Mescidin karşısında bir türbe daha bulunmaktadır.

Osmancık Evliyaları

Tarihi ulaşım ağı içersinde hareketli bir güzergah üzerinde doğal engebelerin belirlediği bu güzergahın Kızılırmak'ı kestiği yerde bulunan Osmancık, Malazgirt savaşıdan sonra fethedilir¹⁴⁸. Danişmendlilerin zayıflamasıyla birlikte Selçuklu kontrolüne giren yöre Babai hareketinden ve Moğol istilasından etkilenir. Eretna devletine, Kadı Burhaneddin'e, Amasya emiri Şadgeldi Paşa'ya bağlanır. Halk rivayetleri arasında, Osmancık kalesinin Osman adlı bir kumandan tarafından zapt edildiği veya kale kuşatması sırasında bu adı taşıyan bir kahramanın şehit düştüğü ve kaleye gömüldüğü, mezarının da Osman Dede türbesi diye ziyaret edildiği nakledilir. XIV. yüzyıl başlarında yörede bey olarak adı geçen ve 1337 tarihli bir vakfiyesi bulunduğu belirtilen kişinin Osmancık'ta medrese ve türbesi bulunan Beyler Çelebi b. Hacı Çelebi olabileceği iddia edilir. XVI. Asır tahrir defterlerinden kalesi, Cuma camisi, medresesi, imareti ve iki hamamı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde bütün bölgeyi saran medrese öğrencilerinin hareketleri ve ardından Celali isyanlarının etkisiyle gerilemeye başlar. Daha sonraki yüzyıllarda önemli bir gelişme kaydetmeyen şehirde XIX.yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık dokuz bin kişi yaşamakta olup bunun bin kadarını Ermeniler teşkil etmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Mehmet Öz. Osmancık. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 33

¹⁴⁹ V.Cuinet. La Turquie. I. P. 763-4

Beyazıt II Köprüsü ve Koyun Baba türbesi dışında Osmancık'taki tarihi eserler şunlardır. Osmanlı veziriazamlarından orada mezarı bulunan Hıdır Danişmend oğlu Koca Mehmed Paşa (ö. 1440), Osmancık'ta mevcut en eski cami olan İmaret Camiini yaptırır. Akşemseddin Camii aslında medrese olup Akşemseddin'in burada müderrislik yapmış olmasından dolayı onun adını taşımaktadır. Yine Koca Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu hamam ile Baltacı Mehmed Paşa'nın yaptırmış olduğu dört çeşme sayılabilir¹⁵⁰. Bu çeşmelerden bir tanesi varlığını korumakta, bir tanesi yeni olarak yapılmış, iki tanesinin ise bugün için yeri belli değildir¹⁵¹. Ulu Cami (Beyler Camii), Mukbil Bey Mescidi, Mukbil Bey Medresesi, Koca Mehmed Paşa İmareti, Koca Mehmed Paşa Kervansarayı, iç kalede Osman Gazi türbesi, Burhan Dede ziyareti, Kadı Ferahşad Medresesi ve Kızıl Hasan Medresesi gibi

¹⁵⁰ Musikiye meyli ve sesinin güzelliği sebebiyle Pakçe Müezzin lakabı ile anılan Osmancıklı Mehmed Paşa, sevmedikleri hakkında dili uzun olması ve tahsili dolayısıyla konuşmasını da iyi becererek 1704'te sadrazamlığa getirilir. Becerikli bir kumandan olmamasına rağmen Prut zaferine imza basan komutan sıfatıyla itibar kazanır. Baltacı Mehmed Paşa'nın Rus Çarının karısı Katerina ile gayri meşru hayat yaşayarak Osmanlı ordusunu sattığı ve böylece Prut Zaferinin Osmanlı Devletinin aleyhine geliştiği iftirasına uğrar. 1711 Kasımında azledilerek Midilli adasında ikamete memur edilir. 1712 Temmuzunda Limni'ye gönderilir. Aynı yılın Eylül ayında orada vefat eder. Kabri Niyazi-i Mısri'nin medfun bulunduğu hazirededir.

¹⁵¹ <http://www.osmancik.bel.tr/>

yapılar günümüze ulaşmamıştır. Zamanında Gemici Mahallesi tarafında, köprü başından birkaç metre içte bulunan Burhan Dede ziyaretini, halk arasında hala bilenlerin olduğu nakledilir.

Kalenin kuzey batı eteğinde yer alan Akşemseddin Camii 1960'lara kadar uzun süre kaleden yuvarlanan, kayan taş toprak altında kalmıştır. Taş toprak yığını kaldırılıp yapı yeniden gün ışığına çıkarılınca büyük bir onarım geçirerek yeniden ibadete açılır. Akşemseddin'in burada uzun süre müderrislik ettiği halk arasında anlatılır. Onuun dini eğitimini aldıktan sonra 25 yaşlarına kadar bu görevde bulunmuş olduğu hesaba katılırsa 1415'lerde Osmancık'tan ayrılmış olduğu kabul edilebilir. Günümüzde gördüğü değişikliklerle cami olarak kullanılan yapının planı bir medrese kalıntısı intibai uyandırmaktadır. Son olarak 2006'da VGM tarafından onarımdan geçirilmiştir.

Koyun Baba türbesi ilçenin Koyunbaba Mahallesindedir. Ulu kişilerin çok kere bulundukları yöreye isimleri verilmiştir¹⁵². Koyunbaba Mahallesi de ismini Koyun Baba'dan almıştır. Bir tepenin üzerindeki türbenin II. Beyazıt tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne göre Koyun Baba 1468 yılında ölmüş, bir yıl sonra da türbenin kubbesi yapılmıştır. Türbe sekizgen gövdeli olup, üzeri pramidal bir gövde ile örtülüdür. Bahçenin giriş kapısındaki

¹⁵² Yaşar Kalafat. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları

mermer kitabede Tekke'nin Koyunbaba'ya ait olduğu yazılıdır. Türbe kapısı beyaz ve siyah mermerden yapılmıştır. Müştemilatı, türbe önünde bir bahçe, ahşap iki odalı ve üzeri kiremitli bir bina, yanında kesme taştan yapılmış misafirhane ve türbenin imaret kalıntılarından ibarettir. Rivayet edildiğine göre, Koyunbaba birçok yer dolaştıktan sonra Eynegöl (İnegöl) Dağına gelir. Buradaki birkaç okka ağırlıkta beyaz taşı elinde top gibi oynatır. Sonra, "Yarabbi taşın düştüğü yere beni defne müyesser eyle", diye dua eder. Bu taşta Baba'nın parmak izleri vardır. Halen mevcut olmayan bu taşı, vaktiyle parmak ağrısı olanlar ziyaret ederlermiş. Bir diğerk anlatıma göre, Osmancık'da Mantık Baba'nın yönetiminde her gece kırk evliya toplanarak Zikri Süphan ile meşgul olurlardı. Zıkr Meclisi'ne her evliya elinde bir mum ile gelir. Yanar haldeki mumunu dikip otururdu. Koyunbaba'nın Osmancık'a ayak bastığı gece toplantıda bulunan bütün mumlar söner. Mantık Baba'ya, "Şeyhimiz bu neye alamettir", diye sorarlar. Mantık Baba da "Ey dostlarım! Bu memlekete ulu bir zat geldi" der.

“Dahi Mantık Baba bir yıl beraber

Baba ile yaşayub oldu hemser

Vefat itti nihayet piri fani

Tepeye yer kazub koydular anı”¹⁵³

¹⁵³ Menakıb-ı Koyun Baba (Ali İzzet). Hazırlayan Mahmut Selim Gürsel

Koyunbaba türbesinin bakım ve onarımını Vakıflar Genel Müdürlüğü yapmaktadır. Daha ziyade Cumartesi, Pazar günleri ziyaret edilen türbenin, yıllık ziyaretçi sayısı 18-20 bindir.

XV. yüzyılda Osmancık'ta yaşadığı bilinen Koyun Baba hakkındaki bilgiler, muhtemelen XVI. yüzyılda yazıya geçirilen Vilâyetnâme-i Koyun Baba adlı anonim esere dayanmaktadır¹⁵⁴. Vilâyetnâme'ye göre Horasan'da doğmuş olan Koyun Baba'nın soyu Hz. Ali evlâtlarından sekizinci imam Ali er-Rızâ'ya uzanır. Eserde Seyyid Ali adıyla zikredilen Koyun Baba, Horasan'da vaktinin çoğunu ibadetle ve halkın dertlerine çare aramakla geçirirken bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür ve onun emriyle hacca gider. Medine ve Kerbelâ'yı ziyaret ettikten sonra irşad vazifesiyle Anadolu'ya gönderilir. Evliya Çelebi, Horasan'dan Anadolu'ya gelirken yaptığı yolculuk esnasında her yirmi dört saatte bir koyun gibi melediği için kendisine Koyun Baba lakabının verildiğini söyler. Yumuşak huylu bir insan olduğu ya da bir gün sürüden kaçan bir koyunu kovalarken bir tepeyi yedi defa dolaşıp koyunu yakaladığında, "Yâ mübarek, kendin yoruldu, beni de Hz. Eyyûb sabrına nail ettin" dediği için bu adla anıldığı yolunda rivayetler mevcuttur.

Horasan'da başladığı yolculuğunun sonunda Bursa'ya gelen Koyun Baba burada koyun çobanlığı yapmaya başlar. Gösterdiği kerametler sayesinde nüfuz

¹⁵⁴ Haşim Şahin. Koyun Baba. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 25

sahibi olur. Bursa'da koyunlarını otlatırken bir ara mağarada inzivaya çekilmiş, kırk gün sonra inzivadan çıkmış ve kendisine Âşık Çoban ve Arif Çoban lakapları verilmiştir. Bu isimden hareketle Franz Babinger, Vilâyetnâme-i Otman Baba'da Terkos civarında yaşayıp Arık Çoban adıyla bilinen ve Otman Baba'yı sırtına alarak karşıdan karşıya geçiren şahsın Koyun Baba olduğunu öne sürmektedir. Bu bilgi, XV. yüzyıldan önce yaşamış bütün Kalenderi şeyhleri gibi Koyun Baba'nın da Hacı Bektaş'ın çağdaşı olup onunla birlikte Anadolu'ya geldiğini ileri süren görüşün geçersizliğini ortaya koymaktadır. Zira Vilâyetnâme'de verilen bilgilerden ve Otman Baba ile arkadaşlığından hareketle Koyun Baba'nın XV. yüzyılda yaşadığı ve Fâtih Sultan Mehmed'in çağdaşı olduğu söylenebilir.

Koyun Baba bir süre İnegöl civarında da çobanlık yapar. Ardından rüyasında gördüğü Hz. Ali'nin emriyle hayatının sonuna kadar yaşayacağı Osmancık'a giderek Arafat tepedeki Hıdırlık mevkiinde bir sakız ağacının dibine yerleşir. Vilâyetnâme'de Koyun Baba'nın Osmancık'ta da kerametler gösterdiği, etraftaki bazı kimseler tarafından hoş karşılanmamakla birlikte olağan üstü olaylarla veliliğini kanıtladığı anlatılır. Koyun Baba'nın giderek artan şöhreti Fâtih Sultan Mehmed'e kadar ulaşır. Fâtih, Uzun Hasan üzerine sefere giderken Osmancık'a uğrayarak kendisini ziyaret eder. Bu ziyaret sırasında Koyun Baba Fâtih'i, "Allah erlerinin şahı", diye nitelendirip onun Uzun Hasan'a galip geleceğini müjdelar. Fâtih de Koyun Baba'yı zamanın kutbu olarak

gördüğüne dair konuşmasından sonra kendisine etraftaki köyleri vakfetme ve büyük bir tekke yaptırma sözü verir. Ancak Koyun Baba padişahın bu lütfunu kabul etmeyip yakındaki Kızılırmak üzerine bir köprü yaptırmasını rica eder. Bu sözü yerine getirmeye Fâtih'in ömrü yetmediğinden bu iş bir gece Koyun Baba'yı rüyasında gören II. Bayezid'e kalır¹⁵⁵.

Köprü'nün kitabesi şöyledir¹⁵⁶.

“Yardımından dolayı Allah’a hamd ve doğru yolun kılavuzu Muhammed ve onun yüce ailesine ve halkı doğru yola sevkeden ashabına salat olsun..

Dünya, ibret sahiplerinin nazarında hayr ve geçit köprüsüdür. Yaratıklar için devamlı hayat ve sevinç de imkansızdır. Ne mutlu o, başlangıç ve sonu düşünen kimseye ki, ahret yolculuğuna devr için zahire (sevap) edine. “Sürüp giden sadaka” ise ne güzel zahiredir. – Sadır olan bu yüce emir bütün memleket ve ülkelerde

¹⁵⁵ Evliya Çelebi'nin, “Anadolu diyarında misli yoktur” diye vasfettiği köprü'nün kitabesi, kalenin bulunduğu yalçın tepenin eteğine yerleştirilmiştir. 1938’de tamir edilmiş, bu sırada yapıya zarar veren bent ve değirmenler kaldırılmıştır. 1967’deki tamirde ise tabiyesi de genişletilerek kitabe ve kemeri temizlenmiştir. Köprü'nün her iki başı da kaya zemine bağlanmış, kuzeyinde bulunan kaleden su alınabilmesi için ayak yakınına gizli bir yol indirilmiş, çöküntüleri önlemek için köprü temellerinin altlarına ziftli kazıklar çakılmış olduğu yapılan incelemeden anlaşılmıştır. –Semavi Eyice. Beyazıt II Köprüsü. Tdv İslam Ansiklopedisi. Cilt VI

¹⁵⁶ Fügen İlter. Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı bir Yerleşme: Osmancık. Belleten Sayı 203. TTK Basımevi. Ankara. 1988

daima nafiz olsun-

Ulu, adil, bilgin Sultan ve yiğit yüce Hakan, milletlerin idaresini elinde tutan, Arab ve Acem sultanlarının, Gazi ve mücahitlerin efendisi, kafir ve müşrikleri kahreden, karalar sultanı Ebu'l Feth Beyazid b. Mehmet Han –Allah onun saltanatını gece ve gündüzler birbirini takip eyledikçe devam ettirsin- kıyamet gününde bir sevaba ermek, üzerinden geçenlere ibret olmak umum tarafından faydalanmak amacı ile bir sürekli hayır olan bu değerli köprünün sağlam olarak yapılmasını emreyledi. Köprünün kurulması: “Celilün hayruha. H. 889 Şaban ayındadır.”

Hayatının geri kalan kısmını müridlerini yetiştirerek geçiren Koyun Baba, türbesinin kitabesinden anlaşıldığına göre 15 Ağustos 1468 tarihinde vefat eder. Rivayete göre öleceğini müridlerine önceden haber vermiş ve türbesinin kagir taştan yapılacağını Mahmud Dede adlı müridine bildirmiştir. Sözü edilen türbe Kızılırmak yakınında Arafat tepe üzerinde bulunmakta olup üstü kurşun kubbeyle örtülüdür. Türbe II. Bayezid tarafından yaptırılır. Koyun Baba'nın bu türbesinden başka İstanbul'da Fatih ve Galata, Ankara-Kalecik, Edirne, Denizli, Konya ve Yugoslavya-Kalkandelen'de olmak üzere çok sayıda makam türbesi bulunmaktadır. Halk bu bölgelerdeki türbeler hakkında farklı inançlara sahiptir. Günümüzde de Koyun Baba'nın türbelerine halkın ilgisi yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Vilâyetnâme, Koyun Baba'nın XV. yüzyılda Osmancık'ta yaşamış bir Kalenderi şeyhi olduğunu ortaya

koymaktadır. Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Vilâyetnâme'de Hacı Bektaş-ı Veli'den bahsedilmemesi ve Koyun Baba'nın Otman Baba ile olan arkadaşlığı, onun da Otman Baba gibi Hacı Bektaş geleneği dışındaki Haydari olmayan Kalenderîler'den olması gerektiği hususunu düşündürmektedir. Ancak Evliya Çelebi'den itibaren verilen bilgilerden Koyun Baba'nın Hacı Bektaş geleneği içine dahil edildiği ve tekkesinde Bektaşî dervişleri yaşadığı anlaşılmakta, dolayısıyla sonradan Bektaşîlerce benimsenmiş olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Hasluck, Evliya Çelebi'den hareketle Koyun Baba'nın yaşadığı şehrin bütün ahalisinin Bektaşî olduğunu, fakat tekkenin başka ellere geçtiğini ve Koyun Baba'nın da Pamuk Baba adını aldığını ifade etmektedir. Hasluck Koyunbaba'ya ayırdığı bölümde, edinmiş olduğu mahalli bilgilere dayanarak Osmancık'ta medfun bulunan veliyi, Hristiyan azizi St.Gerasimos ile birlikte değerlendirir. Anadolu'daki mübarek zatların kabirlerine Hristiyanları da çekmek gibi bir maksada dayandığı bu benzerliklerin kaynağını Rus mühtedilere dayandırır¹⁵⁷.

Koyun Baba türbesi, düzgün moloz taşlarla örülmüş türbede gerek ön mekan ve gerekse türbe külâhı

¹⁵⁷ “..Russian prisoners were brought into this district as slaves, many of whom turned Turk and settled in the country..” F. W. Hasluck. Christianity and Islam Under the Sultans

sıvalı yüzleri ve yenilenmiş ögeleri ile yakın geçmişteki onarımları sergilemektedir¹⁵⁸.

Zamanında türbeden başka 33 odalı bir imaretin ve zengin vakıflarla beslenen büyük bir tekke oluşturan çok sayıda mekanın bir arada bulunduğunu Evliya Çelebi bildirmekte, türbe ve öteki yapılarla ilgili olarak şunları söylemektedir. “..bu şehrin (Osmancığın) batı tarafında Bektaşilerin Şeyhi gömülüdür. Bütün dünyanın ziyaret yeri, Evliyaların umdesi, asfiyaların zübdesi, Şeyh Hazreti Koyunbaba; Bizzat Hazreti Bektaş-i Velinin Halifesidir. Burada defnedilmiştir. Sonra Hazreti Sultan Bayezid Veli Koyunbaba’yı kadir gecesi rüyasında görüp vasiyeti üzerine mezarının üzerine bir yüksek kubbe, bir camii şerif, şanlı Dervişler için bir meydan, bir yemek ve ziyafet evi, gelip geçenler için bir misafirhane, birçok odalı mutfak, kiler yaptırmış, bu hayır binalarını baştanbaşa kurşun ile örttürmüştür. Gayet mamur bir yüksek bina olup, bir fersahlık yerden gömgök deniz gibi kurşunlar dalgalanır. Nurlu kubbesinin aleminin ışığından insanın gözü kamaşır. Mutfağında nimeti gece gündüz eksik değildir.”

Türbe ve tekke, zamanında birçok ziyaretçinin uğrak yeri imiş. Ziyaretçiler arasında Pir Sultan Abdal’ın da bulunduğunu aşağıdaki mısralar anlatmaktadır.

Fıkara yoldaşı Koyunbaba’nın
Pir Sultan’ım Haydar yola bakana

¹⁵⁸ Fügen İlter. Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı bir Yerleşme: Osmancık. Belleten Sayı 203. TTK Basımevi. Ankara. 1988

Uyalım Hakk'ın çırağın yakana
Hızır derler gülbengini çekene
Çekilir gülbengi Koyunbaba'nın¹⁵⁹

Çevrenin hala çok ziyaret edilen evliyalarından olan Koyunbaba'ya gelişini Evliya Çelebi şöyle anlatmaktadır. “Hakir, önce bu şehre girdiğim vakit yüksek yerdeki bu mevkie edep üzere varıp, eşliğini öperek, Esselamu Aleyk ile mezara girdim. O mübarek ruhu için bir hatmi şerife başladım. Nurlu kubbesi miski anber kokusu ile dolu olduğundan bütün ziyaretçilerin dimağlarını kokulandırır. Her gelen ziyaretçiye fıkara ve türbedarları gülsuyu serperler. Mübarek naaşları üzerinde Bektaşi sikkesi vardır.”

Türbenin asıl kitabesi bugün Çorum Müzesindedir. Koyunbaba'nın 1468'de öldüğü ve 1469'da da türbenin yapıldığı bu kitabeden anlaşılmaktadır.

İlçeye 12 km. mesafede bulunan *Kumbaba* köyü ismini Menevrek'lerden **Hamza** diye anılan ve bugün köy merkezindeki türbe içerisinde yatmakta olan bir zattan almaktadır. Rivayete göre, Hamza denilen bu zat çok saf imiş ve çocuklar gibi sürekli Kızılırmak kenarındaki kumlarda oynarmış. Aynı zamanda bu zat zaman zaman bazı mucizeler gösterirmiş. Kızılırmak'ın coşkun olduğu bir mevsimde, gelin almak maksadı ile, uzak bir yöreye giden bir grup insan Kızılırmak'ın geçit vermemesi nedeni ile, uzun bir süre köyde konaklamak zorunda kalır. Yolculuk o zamanlar atlar ile yapılmış.

¹⁵⁹ Pir Sultan Abdal için bkn. Evliyalar Şehri Sivas. Sh. 61-64

Kısa bir süre sonra hayvanların yiyecekleri tükenir. Hayvanlara yiyecek bulmakta zorlanan grup, Hamza denilen bu zata başvururlar. Hamza isimli bu zat, "hayvanların torbalarına kum doldurun" der. Grubun önde gelenleri ise "Hayvan kum yer mi?" diye itiraz ederler. İçlerinde itikatı pek olanlar torbalara Kızılırmak kenarından kum doldurarak hayvanların başına takarlar. Hayvanlar tereddütsüz başlarlar torbaların içindekini kütür kütür yemeye. Bu hale şaşırانlar torbaların içine bakarlar ki, doldurulan bütün kum taneleri, arpa olmuş. O günden sonra Kumbaba`ya gidiyorum demek, Hamza denilen bu zatı ziyarete gitmek anlamında kullanılmış ve daha sonraları köye Kumbaba türbeye de Kumbaba Sultan ismi denile gelmiş. Kumbaba Sultan türbesinde bugün dört yatır bulunmaktadır. Birisi Kumbaba Sultan`ın kendisine, birisi türbeyi inşa ettiren İbrahim Güven`e, diğeri Büyük İbrahim olarak bilinen zata ve eşi Fatma Anaya aittir.

İlçeye 17 km. mesafede bulunan *Sütlüce* köyünün eski adı Madara olup burada bulunan bir türbenin çeşmesinden süt aktığı rivayet edilmektedir. Bu sebeple köyün **Sütlüce** adını aldığı söylenmektedir.

İlçeye 16 km. mesafede bulunan ve daha önce Amasya`ya bağlı olan Danişment köyünü Danişment Oğullarından Mehmet Melik Gazinin üç çocuğuna vakfettiğı ileri sürölmektedir. **Melik Gazi**`nin kabri Tetre harmanı denilen bölgede bulunmaktadır. Köyün sınırları içinde bulunan Çaldağı bölgesinde zamanın evliyalarından kabri ilçe merkezinde bulunan Koyun

Baba'nın ayak izi, koyun ağılı ve kendi yaşayacak kadar bir barınağı bulunmaktadır. Köyde her yıl geleneksel olarak yağmur duası yapılır.

Sungurlu Evliyalari

Bugünkü Sungurlu'nun batısında yer alan eski Sungurlu Kuzuluk denilen yerde (Akçay ve Tuğcu arasında) kurulmuştur. Eski Sungurlu “Küçük Kıyamet” adı verilen 1509 tarihinde 40 gün aralıklarla süren depremle yıkılmış ve şehir bugünkü yerine inşa edilmiştir. Eski Sungurlu'nun çok geniş yer kapladığı, 80.000 nüfusa ve 20.000 haneye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Yeni Sungurlu Sarıtepe eteklerinde kurulur. Ve kurulduğu günden beri birkaç defa isim değiştirir. İlki Kalınsaz'dır. Yavuz Sultan Selim 1515 tarihinde doğu seferine giderken, bağların içinden geçen göç yolundan Sungurlu'ya gelir ve Manastır Tepesinin ön tarafındaki boşlukta konaklar. Yavuz Sultan Selim'in “amma da sazlık” demesinden dolayı Kalınsaz adını alır. Budaközü ismi, şehrin ortasından geçen Budaközü Çayına atfen söylenir. Sungurlu ise, Maraş Beyi'nin zulmünden kaçıp gelen Sungur Bey'e atfen denir.

Sungurlu, 1866 yılında ilçe ve belediye olur. İlk belediye başkanlığı görevine de Ermeni asıllı Gregoryan (Onesis) Efendi atanır.

İlçede günümüze gelebilen tarihi eserler arasında, Ulu Cami, Ergülü Baba Camisi, Hilmi Efendi Camisi, Kavşut Camisi, Saat Kulesi, Ergülü Baba Türbesi, Demirşeyh Türbesi, Nöbeti baba Türbesi, Hitit Köprüsü, Boğazköy Kalesi, Kozoluk Çeşmesi, Yediler Dergâhı, Meymanlı Dergâhı, Garip Baba Dergâhı bulunmaktadır. İlçede çarşı merkezinde **Yediler** türbesi vardır. Yediler Dergahının kitabesi ise günümüze ulaşmadığından ne zaman kurulduğu ve banisinin kim olduğu konusunda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Yedi Kardeşler ismi ile de tanınan bu dergahın mimari yönden bir özelliği bulunmamaktadır. Bu dergahı halk, yedi Cuma günü ziyaret eder ve dileklerde bulunur.

İlçenin Kavşut beldesinde bulunan Kavşut Camisi Selçuklu döneminden kalma bir yapıdır. XIII. Yüzyıl başında yapılan bu cami dikdörtgen planlı olup, üzeri ahşap direklerin taşıdığı bir çatı ile örtülüdür. Ön kısmına ahşap direklerin desteklediği çatılı bir son cemaat yeri eklenmiştir. Son cemaat yeri ile caminin ibadet mekanını aynı ahşap çatı örtmektedir. İbadet mekanı kenarlardaki birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Caminin mihrap ve minberinin mimari yönden bir özelliği bulunmamaktadır. Taş minaresi yakın tarihlerde yapılmış olup, cami ile uyumlu değildir. Caminin Selçuklu dönemine ait künde-kârî tekniği ile yapılmış olan orijinal minberi ve minber kapısı günümüze gelememiştir.

Nöbeti Baba'nın kabri, Aygar Dağı'nın zirvesinde düz bir alan üzerinde bulunmaktadır. Kim olduğu bilinmemekle beraber, halk arasındaki yaygın bir

söylentiye göre, alim bir kişi olup, nöbet tutarken şehit olmuştur. Yöre halkı bu türbenin etrafındaki düz alanda toplanarak yağmur duasına çıkarlar, burada namaz kılınıp kurbanlar kesildikten sonra duaya katılanlara sunulur. Türbe mimari yönden bir özellik taşımamaktadır. Kaba yontma taştan kare planlı olarak yapılmış, üzeri de kubbe ile örtülmüştür. Türbenin yuvarlak kemerli bir giriş kapısı vardır. Bunun dışında duvarlarında pencereler bulunmamaktadır.

Çorum, Sungurlu ilçesi *Meymanlı Köyü*'nde bulunan Meymanlı Dergahı'nın da kitabesi günümüze ulaşmadığından kuruluşu ile ilgili bilgiler çok kısıtlıdır. Yapının mimari bir özelliği bulunmamaktadır. Halk arasındaki yaygın, batıl bir inanışa göre felç olanlar bu dergahı ziyaret eder ve buradaki Hz. Fatma'ya ait olduğu sanılan terliğe dokunurlar, böylece de şifa bulacaklarına inanırlar. Saburoğlu Ocağı, Seyyid Sabur Ocağı olarak da anılmaktadır. Saburoğlu ocağı dedeleri Çorum, Sungurlu, Aydoğan köyünde yerleşiktir¹⁶⁰. Köyün eski adı Mihmanlı olup halk arasında Meymanlı olarak da söylenmektedir. Köy nüfusu Alevî inançlıdır. Saburoğlu Ocağı pençeli bir ocaktır. Bir üst ocak olarak Çalapverdi Ocağına vekaleten bağlıdır. Saburoğlu Ocağının Çorum-Sungurlu, Kırıkkale ve Yozgat illerine bağlı köylerde talipleri bulunmaktadır. Ocağın, Çorum Sungurlu yakınlarında ziyaret yerinde bulunan sandıktan çıkan

¹⁶⁰ Coşkun Kökel. Çankırı İlindeki Alevi Köyleri Hakkında. Alevilik Araştırmaları Dergisi. Sayı 1

birçok belge arasında özellikle tuz taşımacılığı ve satış hakları ile ilgili bazı bilgiler ve kantar tartım belgelerinden yakın geçmişe kadar tuz ticareti ile uğraştıkları anlaşılmaktadır¹⁶¹. **Arif Dede** Türbesi, Arif Dede'nin yaşamış olduğu Meymandı köyünün karşısında bir tepe üzerinde bulunmaktadır. 1895 yılında bu bölgede doğduğu bilinmektedir. 1969 yılında Meymandı köyünde Hakk'a yürümüştür. Vasiyeti üzerine şimdiki bulunduğu tepeye gömülmüştür. Arif Dede Saburoğlu Ocağının kurucusu “Sabur Baba” evlatlarındandır. Şeceresi 4. İmam Zeynel Abidin'e dayanmaktadır. Kabri daha sonra ziyaretçilere açık bulundurularak, buralarda adakların kesilmesinin rahatça yapılabileceği bir düzenlemeyle türbe bu günkü şekline getirilmiştir.

İlçeye 26 km. mesafede bulunan Yörüklü beldesinde bulunan türbe **Ergülü Baba**'ya ait olup, mimari yönden bir özelliği bulunmamaktadır. Halk arasındaki yaygın inanca göre, çocuğu olmayanlar bu türbeyi ziyaret eder, ziyaretten sonra çocukları olursa ismini Ergülü koyarlar.

2012 baharında belde sakinlerini şaşkına döndüren bir olay yaşanır. Belediyenin 1 milyon TL tutarındaki vergi borcu sebebiyle, beldedeki Ergülü Baba Türbesi'ne vergi dairesi müdürlüğü tarafından haciz işlemi yapılmıştır¹⁶².

¹⁶¹ Saburoğlu Ocağı'na Ait Yeni Belgeler. Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi

¹⁶² <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20418817.asp>

1530 yılında Kara Hisâr-ı Demürlü bölgesine Erku (Ergülü) Baba Vakfı önemli yatırımlar yapar. Ergülü Baba'nın düzenlediği vakfiyesinin başında da Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrası bulunmaktadır. Yörüklü'deki Ergülü Baba Camisi bu yıl içerisinde Ergülü Baba tarafından yaptırılmıştır. Kare planlı caminin üzeri duvarlar üzerine oturan sekiz köşeli kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Önünde son cemaat yeri bulunmaktadır. Düzgün kesme taştan yapılmış olan caminin duvarları dışa taşkın silmelerle üçe bölünmüştür. Caminin içerisi iki sıra halinde, her kenarda ikişer yuvarlak kemerli pencere ile aydınlatılmıştır. Mînaresi kesme taştan olup, gövdesi yuvarlak ve tek şerefelidir. Cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1999'da onarılmıştır. Cami orijinal durumundan oldukça uzaklaşmış, onarım sonucunda caminin yüksekliği daha da artmıştır.

İlçeye 17 km. mesafede bulunan *Karaçay* köyü civarında bulunan **Yemli Han Dede** hakkında diğer adak yerlerinde olduğu gibi muhtelif menkıbeler anlatılır.

Şah Ahmet Türbesi (Demir Şeyh), ilçeye 20 km. mesafede bulunan *Demirşeyh* kasabasındadır¹⁶³. Türbenin kimin tarafından yaptırıldığı belli değildir. 1242 yılında yaptırılmıştır. Bu türbeye 60 pare köy bağlı olup geçmişte burada mutfak kaynatılırdı. Türbe, kevgir kubbeli olup kasaba mezarlığı içerisinde. Türbede eski yazılı taşlar ve namazlıklar vardır.

¹⁶³ Yaşar Kalafat. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları

Burası daha çok çocuksuzların çocuk sahibi olması, zamanında yürümeyen çocukların yürütmesi ve bazı vücut ağrılarının dinmesi gibi dileklerle ziyaret edilmesinin yanı sıra çevre halkı yağmur duası için de burada toplanır.

Türbenin içinde, mezarın üzerinde demiri andıran bir taş vardır. Bu taşın başka yere götürülmesi halinde geri geldiği ve üzerine vurulduğunda kan çıktığı anlatılır. Muallak Taşı denilen bu saf demir denebilecek bir bileşime sahip olan kütle, rivayete göre Kalehisar beyinin emri ile işlenmek için Kalehisar'a götürülmüştür. Fakat bırakılan demirci dükkanında ertesi sabah taş bulunamamış, daha sonra taşın türbedeki yerine döndüğü öğrenilmiştir. Bazı defineciler taşı "beyaz altın" olarak nitelendirmektedirler. Halbuki Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nde bundan alınan bir parçanın analizinden, demir ana element olmak üzere % 10 nikel, çok az miktarda bakır ve kobaltdan oluştuğu anlaşılmıştır. 1971 yılında türbenin içini kazarak define arayan bazı kişiler hiçbir şey bulamayınca bırakıp kaçmışlardır. Daha sonraki yıllarda hırsızlara karşı demir kütlesi mezarın üzerine uzatılarak çevresi betonlanmıştır. Zaten düzensiz olan mezar da böylece düzene sokulmuştur. 1979 yılında defineciler, "burada 5 ton ağırlığında, beyaz altından yapılmış, kral kızının mezarının kapağı bulunduğunu ve bunun gizli örgütler tarafından yurt dışına kaçırılacağından bahsederek korunması gerektiğini ve kendilerine ödül verilmesini" istemişlerdir. Maden Tetkik

ve Arama Enstitüsü'nün raporu istek sahibine iletilerek mesele kapatılmıştır.

Türbenin şekli, bir Selçuklu yapısından ziyade, sade bir Osmanlı yapısı olduğunu göstermektedir. Türbe moloz taştan örülmüş, kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür¹⁶⁴. Kubbe kare gövdeden trompların yardımı ile duvarlar üzerine oturtulmuştur. Kubbe ve kemer örgülerinde tuğlalar kullanılmıştır. Değişik zamanlarda yapılan onarımlarla türbe orijinallikinden uzaklaşmıştır. Türbe içerisinde sade bir mezar bulunmaktadır. Türbenin üzerinde bir göktaş vardır. Demirşeyh isminin de bu taştan geldiği sanılmaktadır. Demirşeyh Türbesi 1977 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılmıştır.

Anlatılır ki, Horasan'dan Anadolu'nun fethi için hazırlanan bir Türk ordusunun komutanlığına Şeyh Mehmet getirilir¹⁶⁵. Buhara'nın yanındaki Kureyş köyünden, Kureyş oymağına mensup bu genç komutanın Balışeyh ve Sarışeyh adında iki ağabeyi de sefere katılmıştır. Ne var ki, ordudaki bazı kişiler onun gençliğini bahane ederek, komutanlığa layık görmemektedirler. Şeyh Mehmet askerleri ile yola çıkıp Anadolu içlerinde ilerlemeye başlar. Düşmandan ziyade çevresindekilerin baskısı altında oldukça sıkılmış olan Şeyh Mehmet'in askerleri de bu uzun yolculukta yorulmuşlardır. Sonunda, bu köyün olduğu yerde Türk ordusu düşmanla karşılaşır. Savaşta önce bir köşede

¹⁶⁴ <http://www.kenthaber.com/>

¹⁶⁵ Ali Kılıcı. Demirşeyh Türbesi. VGM Vakıflar Dergisi. Sayı. 19

Allahü Tealâ'ya el açıp, yapacakları savaşta ordusunun galibiyeti için duada bulunan Şeyh Mehmet'in yanına gökten bir taş düşer. Muallak taşı denilen bu taşı eline aldığı gibi yoğurmaya başlar. Gösterdiği bu keramet üstüne komutanlığına karşı çıkanlar başta olmak üzere subayları gelip ona biat ederler. Ordudaki manevi güç kat kat artmıştır. Yapılan savaşta Türk ordusu galip gelir, ama Şeyh Mehmet de şehadet şerbetini içer. Ağabeyleri; Balişeyh Kırıkkale'nin Balişih Bucağı'nda, Sarışeyh Çorum'un Sarışih köyünün olduğu yerde şehit düşerler. Üç kardeş şehit düştükleri yerlerde defnedilirler. Şeyh Mehmet'in hamur gibi yoğurduğu muallak taşı mezarının başına kendiliğinden gelir. Ordu Anadolu'yu baştanbaşa geçip geri dönerken bu üç kardeşe birer türbe yaparlar. Bir inanışa göre ermişler katına çıkan Demirşeyh, Balişeyh ve Sarışeyh her perşembe akşamı bir araya gelirlermiş.

Demirşeyh köyünde Tekkeşinler adında bir sülaleden gelen bir aile türbe ile ilgilenmektedir. Türbeyi ataları Şeyh Mustafa'nın vakfettiğini söyleyen bu ailenin elinde bir de II. Mahmut tarafından verilmiş 1827 tarihli bir ferman bulunmaktadır. Fermanın "Çorum sancağında Karahisar-ı Demürlü nahiyesine tabi karye-i Demür Ziyaret-i'nde 132 nefer reayalı Zaviye-i Demürlü Vakfı" olduğunu öğreniriz. Burada sözü geçen zaviye türbe çevresinde olması gereken bir yapıdır. Muhtemelen türbe ile aynı avlu içinde idi. Bugün sadece türbenin olmasından zaviyenin yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır. 1946 yılına kadar burada devamlı yemek pişirildiği

söylenir. Türbeyi, Şeyh Mustafa'nın XV. asırda yaptırmış olması muhtemeldir.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan türbenin temizliğini belediye yapmaktadır. Yılda 5.000 kadar ziyaretçisi olmaktadır.

İlçeye 35 km. mesafede bulunan *Çayyaka* köyünün kuzey doğusunda **Azak** denilen bir türbe bulunmaktadır. Ziyaretin bazı rahatsızlıklara iyi geldiği ileri sürülür. Köyün eski mezarlığının içinde ise Ali Baba ismiyle anılan bir kabir vardır.

İlçeye 13 km. mesafede bulunan ve eski adı Diği yeni adı *Oğlaközü* olan köy mıntıkasında *Kara Baba-Değnek* adlı türbe bulunmaktadır.

Hüsnü Gülzari Hazretleri, eski ismi Müdü olan *Bağcılı* köyünde 1872 yılında doğmuş olup aslen Kerküklüdür. Sungurlu'da 17 yıl medrese eğitimi almıştır. Boyunun da kısa olması hasebiyle de Küçük Molla lakabıyla tanınan bir alimdir. Sungurlu'da uzun yıllar Cuma vaizliği de yapan Hüsnü Efendi kendi döneminin zor şartlarına rağmen iç Anadolu'da Uşşaki tarikini yaydığı için, Uşşaki tarikinin Ruhzari kolu piri kabul edilmektedir. 1965 yılında Bağcılı köyünde vefat etmiştir.

Medrese eğitiminden sonra Seyit Necati Dedeye intisap eder ve bu zata halef olur¹⁶⁶. Hasan Necati Dede, Büyükyazlı köyünden alim ve fazıl Zühtü Dedeye ve Hüsnü Gülzari'ye icazet yazar, fakat Zühtü Efendi daha

¹⁶⁶ Hacı Eyyüp Fatih Şağban. Hüsnü Gülzari Efendi

Hasan Necati Efendi vefat etmeden Hakk'ın vasi rahmetine kavuşur. İrşad postuna Hüsnü Gülzari hazretleri tek başına oturarak irşada devam eder.

Hüsnü Gülzari Hazretlerinin hayatının en renkli dönemleri belki de şeyhi Seyit Necati Dedeyle ve diğer ihvanlarla birlikte yattıkları Yozgat hapishanesinde geçer.

Nakledilir ki, Belkavak köyünden dervişler Hüsnü Gülzari'yi ziyarete gitmişler. Gece bir yerde konaklamak icab etmiş. Fakat her yer tarla olduğu için eşekleri bağlayacak bir ağaç veya taş bulunamamış. Bunun üzerine Şekerin Mehmet denilen mukallit derviş, “Ben şeyh ziyaretine gidiyorum, eşeğime de mukayyet olsun” demiş ve yatmış. Ertesi gün Hüsnü Gülzari'nin odasında şeyh efendinin murakabede uyukladığı görülmüş. Arada bir kendine geliyormuş. Bunun üzerine Şekerin Mehmet, “Efendi biz sana geldik ki sohbetinden istifade edelim ama sen uyukluyorsun”, demiş. Hüsnü Gülzari ise, “Oğul, ben yaşlı adamım. Sabaha kadar sizin eşeklere mukayyet oldum ve uykusuz kaldım, kusura bakma”, demiş.

Birgün Çankırı'nın dağ köylerinde irşad için gezmekte olan Hüsnü Gülzari Hazretleri aynı niyetle dolaşan İskilipli Kadiri şeyhi Ethem Efendi'yle karşılaşır ve ikisi de birbirine doğru yaklaşır. İhvanlar, “Acaba hangisi daha kemalli, kim kimin eline varacak?”, derken Hüsnü Gülzari şeyh Ethem Efendinin eline varır ve şeyh Ethem de onu alnından öper. Ayrıldıklarında meysus olan ihvana Hüsnü Gülzari, “Oğul biz onun yaşına hürmeten

elinden öptük. O da bizim alınımızdan öptü. Hem yiğit alnından öpülür”, deyip konuyu kapatır¹⁶⁷.

Hüsnü Gülzari hazretlerinin oğlu Kadir Efendi için hilafet vermesi talep edildiğinde, oğlu alim olduğu halde, “Oğul! Erenlere arz ettik, nasibi yok, dediler. Zorlamayın beni”, diye karşılık verir. Bir keresinde ihvanın biri “Efendim Gavs-ı Geylani benim dosyamı imzaladı. Size teslim etti. Siz benim icazetimi vermiyorsunuz”, deyince, Hüsnü Gülzari, “Oğul dosyayı sen de okumadın mı? Dosyana meczup yazıp bana öyle teslim etti. Millet akıllının peşine gitmiyor, delinin peşine nasıl gitsin”, der. - Hüsnü Gülzari hazretleri Seyit Necati Dedeye birlikte dervişlik yaptığı cem dervişi Yunus Efendi namlı arkadaşı için, “Yunus’un da icazet için bir tokatlık işi kaldı ama”, diyerek ardından bir “ah! “ çekmiş. Bilahare ah demesinden ömrünün az olduğu, Yunus Efendi vefat edince anlaşılmış.

¹⁶⁷ İbrahim Ethem Gerçekoğlu (1887-1963), iyi bir medrese tahsili görerek şeri ilimleri, bir şeyhin terbiyesinden geçerek de manevi ilimleri tahsil etmiştir. İskilip’te Şeyh Ethem diye bilinen İbrahim Ethem hazretleri, Gümüşhaneli ve Seydişehirli gibi büyük veliler ile görüşmüş olan büyük mutasavvıf Fazlullah Rahimi’den Mesnevi dersi almıştır. Milli Mücadelemizin adı bilinmeyen sayısız kahramanlarından birisidir. Menemen hadisesinden sonra olayın failleri bulunması için kurulan İstiklal mahkemesinin yanlış bir kararı ile İbrahim Ethem hazretleri tutuklanır ve Çubuk hapishanesinde üç ay kalır. Vefatında Ankara’daki Asri mezarlığın 194 ada, 176 parselinde bulunan mezara defnedilir.

Hüsni Gülzari Hazretleri İbrahim İpek Efendiye icazet yazdığında, “O genç! Ona nasıl icazet yazılır?”, dendiğinde, “Evladım! O sevmiş göstermiş cemalini. Ben nasıl yazmayayım icazetini”, buyurmuş.

Hacı Latif Efendiden nakledilir ki, Hüsni Gülzari Hazretleri icazeti alıp, irşada başladıktan sonra Çankırı’da Nakşi meşayihinden Hilmi Efendi’nin dergahına gelen kişiler Latif Efendi’nin de bulunduğu mecliste heyecanlı bir şekilde, “Efendi! Siz durun bakalım Müdû’den bir şeyh çıkmış önüne kattığını dualıyor. Yakında köylerde dualayacak adam bulamayacaksınız”, dedikte “Oğul, siz ne diyorsunuz. O zat cihanın kutbu oldu. Dört senedir hepimiz ondan feyizleniyoruz. Biz onun atının önüne at mı sürebiliriz o dilediğini yapar”, demiş¹⁶⁸.

Mehmet Ali Fehmi Hazretleri (1891-1967), ilçeye 14 km. mesafede bulunan ve eski ismi Tirkeş olan Tatlısu köyünde dünyaya gelir. Çiftçi ailesinin çocuğudur, haneleri o dönemde meşayihin uğrak yeridir. Askerliğini Çanakkale’de yapar ve I. Dünya Savaşı çıkınca topçu çavuşu olarak vazife alır. Dokuz sene süren

¹⁶⁸ Nakşibendiyye Tarikatı’nın Halidiyye kolu şeyhlerinden Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi (1876 – 1962), babası ile birlikte İstanbul’a mal almaya gittiklerinde orada tahsil yapma imkanı bulur. Bir müddet Çankırı’da Mecbur Efendi Medresesi’ne devam ederek akli ve nakli ilimlerdeki bilgisini artırıp icazet alır. Nakşi Şeyhi Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi’den el alır ve Seyyid Muhammed bin Ali Dergahı’na teslim olur. Vefatında Çankırı’da Sarı Baba Mezarlığı’na (Fatih Camii karşısına) defnedilir.

askerliği nihayetinde otuz yaşında memlekete döner. 1922 senesinde evlenir. Hüsnü Gülzari Hazretlerine 1932 senesinde intisap eder. Hüsnü Gülzari Hazretleri Tirkeş yakınlarından geçerken, “burada koçluk bir kuzu var, ama daha kendinden haberi yok”, dermiş. Hüsnü Gülzari’ye biat ettikten sonra gözyaşının hiç kurumadığı, ağlayarak irşat olduğu anlatılır.

Hüsnü Gülzari Hazretleri dualadığı derviş Mehmed Fehmi Efendi’ye teslim eder, dervişleri Fehmi Efendi yetiştirirdi. Başlangıçta gevşek tuttuğu dervişlik mesleğini Hüsnü Gülzari Hazretlerinin teveccühleri, irşat ve ikazları ile ilerletir ve nihayetinde hilafete hak kazanır. Hüsnü Gülzari Hazretleri, “oğul biz seni gözlüyoruz, ama sen gaflettesin hala”, diyerek teşvik eder. Mehmed Fehmi Efendi idraklerin ötesinde, ziyade hizmette bulunur, Hüsnü Gülzari’nin yükünü hafifletir. Sungurlu, Çorum ve Çankırı köylerine tarikatın yayılmasında büyük hizmetleri geçer.

Mehmed Fehmi Efendi orta boylu, hafif esmere yakın buğday benizli bir zattı. Ceket ve şalvar tipinde pantolon giyer, beline kuşak bağlardı. Başına külah şeklinde başlık, takke giyer yolda böyle dolaşırdı. Baston kullanırdı. 1948 senesinde deniz yolculuğu ile hac görevini ifa eder.

Mehmed Fehmi Efendi celalli, tarikatın usul ve füruundan taviz vermez bir mizaca sahiptir. Meclisinde malayani konuşmaz ve konuşturmaz. Yanlış işleri anında ikaz edip düzeltir. Serkeşliğe ve gevşekliğe tahammül göstermediği nakledilir.

Fehmi Dede hilafetten sonra bir dönem sigara içmeye devam eder. Bu arada Sungurlu'nun Çavuşçu köyündeki Nakşi meşayih Mehmet Efendi ile karşılaşır. O zat Fehmi Dede'ye, "sigara içmek mekruhtur. İrşat ile uğraşanlar örnek olmalılar. Bunu içme" dediğinde, kendisi "cenab-ı hak bana her şeyi bildiriyor. Arşı, kürsü gösteriyor. Eğer bu zararlı olsaydı bana bildirirdi", diye karşılık verir. Bunun üzerine o zat "sen hiç bunun zararlı olup olmadığını danıştın mı?" dediğinde, istihare yapar, maneviyatında cennette olduğunu ve efendimizi (sav) ziyarete gittiğini görür, fakat önünde bir duman göreceklğini perdeli görmekte. "Bu duman da ne", diye sorduğunda, "işte bu sigaranın dumanı ve zararı", denir. Bunun üzerine sigarayı bırakır ve o zat ile bir daha görüştüklerinde sarılırlar. "Mübarek Allah razı olsun! İşte bak mis gibi kokmaktasın", deyip muhabbetleşirler.

Mehmed Fehmi Efendi icazeti aldıktan sonra şeyhi ile irtibatı kesmez, onun bulunduğu meclislerde onun dervişi gibi hareket eder, hizmeti bizzat kendisi yapar. İrşat esnasında karşılaştığı köylerde elini oper. Hüsnü Gülzari'den destur alır. Onu ihvanının rabitasını bozmamak için tek bırakır. Hüsnü Gülzari Hazretleri de halifesi Mehmed Fehmi'ye çok düşkündür. Anlatılır ki, kendisini ziyaret eden ihvana, "Dededen destur almadan memlekete dönmelerini onun hayır dualarını almalarını", öğütler, hatırını sayarmış. Nispeten zengin olan Hüsnü Gülzari Hazretleri öküzün eşinin öldüğünü duyduğu zaman, pazardan bir öküz alıp halifesi Mehmed

Fehmi Efendiye teslim edilmesini ister. Onun maddi manevi bütün umuruna yardımcı olur.

1942 senesinde Hüsnü Gülzari Hazretleri, Mehmed Fehmi Efendi'nin icazetini yazar. Bilahare kendisi ile halvet olup, bundan sonraki hizmetleri ile ilgili talimatları verir ve Fehmi Efendi köyüne dönerek irşada başlar.

Bir keresinde Hüsnü Gülzari Müdü'ye ziyaretine gelen Fehmi Efendi'ye daha dervişken, “Oğul Necati Dedemiz köyde bir oda dam yaptı. Fakat üstünün kerestesi yok, noksan, ne yapsak acaba?” dediğinde, hemen eve dönen Fehmi Efendi kendi çatısının kerestesini söküp hiç düşünmeden öküz arabasına yükler. O günün zor şartlarında Hüseyinbey obasına götürür. Necati Dede'nin çok duasını ve himmetini alır.

İbrahim İpek Efendi bugün medfun bulunduğu tepeye gömülmeyi arzu eden Mehmed Fehmi Efendi'ye bunun sebebini sorar. O da, “Oğul! Cebraîl Aleyhisselam bir kuş şeklinde gelip kanadının ucu ile oraya defnedilmemi işaret etti” der ve ilave eder. “Hem bir sebebi de, orada yatarken şeyhim Hüsnü Gülzari'nin Müdü'deki yattığı yeri seyredeyim, güzümü ondan ayırmayayım”.

Vefatına yakın devamlı muayene olduğu doktoru kendisiyle pek ilgilenmez. Baş ağrısının nedeninin yaşlılık ve yorgunluk olduğunu, dinlenmesinin gerektiğini söylemektedir. Fakat maneviyatta aldığı işaretler doğrultusunda ihvanla vedalaşmak üzere Çankırı'ya, İskilip'e ve oğlunun asker olduğu Ankara'ya gider. Ankara dönüşü on beş gün sonra rahatsızlanır.

Köyünden jeep ile Sungurlu'ya götürülür. Fakat şehre girişte durumu daha da ağırlaşır 21 Haziran 1967 senesinde Hakk'ın vasi rahmetine kavuşur.

Yukarıbeşpınar köyü ile, Tatlısu köyünün tam ortasında *Alper ve Uğur Dağı* bulunmaktadır. Alper dağı, 190 metre yüksekliğinde Uğur Dağı ise 201 metre Yüksekliğindedir. Uzunlukları 1. km kadardır. Alper dağının tepesinde Fehmi Dede türbesi bulunur. Denilir ki, bu türbe eski zamanlarda yaşamış, önemli ve de ümmi bir velinin mezarıdır. Bu türbede adak adanır ve daha sonra yağmur duasına çıkılır. Çocukları olmayan kişiler ve sakat olan çocuklar için duada bulunulur.

Sungurlu'nun *Çavuşçu* köyünde Nakşi Şeyhi **Mehmet Uyanık Efendi** ve **Garip Dede** türbeleri bulunmaktadır. İlçeye 30 km uzaklıktaki Hilalli ve Çavuşçu köyleri arasında bulunan Garib Baba Dergahının mimari bir özelliği yoktur. Kare kaideli bir yapı olup, üzerini yuvarlak bir kasnağın taşıdığı kurşun kaplı bir kubbe örtmektedir. Moloz taştan yapılmış olan dergahın duvarlarında dikdörtgen söveli ikişer pencere bulunmaktadır. Yörenin önemli bir ziyaretgahı olan bu dergah, daha çok şifa arayanlarca ziyaret edilmektedir.

Uğurludağ Evliyalrı

Kızılören olan ilk isminin, ilçenin etrafının kırmızı kayalarla çevrili olmasından verildiği ve daha sonra

Kızılviran'a çevrildiği bilinmektedir¹⁶⁹. Yine ilk yerleşenlerin dağdan dağa göçen gruplar olduğu ve burasının tava biçimini andıran coğrafi yapısıyla korunmaya çok müsait olmasından dolayı tercih edildiği sanılmaktadır. 1929 yılına kadar Çorum'un bir köyü olan ilçe bu tarihte kendisine bağlı 17 köyle beraber nahiye yapılarak İskilip ilçesine bağlanır. 1958 yılında arkasındaki Urlu Dağına izafeten Uğurludağ adını almış ve 1969 yılında da belediyeleşmiştir. 1987 tarihinde de ilçe kaymakamının göreve başlaması ile fiilen hizmete geçilir.

İlçe merkezinde **Çatma Türbesi**, **Mert Dede** ve **Urlu Hasan**, ve İnalözü köyü ile ilçe arasındaki üstünü örtmeyen **Arap Dede** yatırları vardır. Ayrıca ilçeye 14 km. mesafede bulunan *Sazköy*'de **Karabel Tekkesi**, *Ambarcı* köyünde **Karadere**, ilçeye 16 km. mesafede bulunan *Karaevliya* köyünde **Karaevliya**, Uğurludağ'da **Nuh Baba** yatırları bulunmaktadır.

¹⁶⁹ <http://www.ugurludag.gov.tr/>

Çorumda Tarikatlar

Çorum'da 1901 yılında Mevlevîlere ait bir, Halidilere ait iki, Rufailere ait iki olmak üzere beş tekke mevcuttu¹⁷⁰. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde önemli sayıda tarikat icazetnamesi bulunmaktadır. Bu icazetnamelerin büyük bir kısmının da Nakşibendi tarikatına mensup olan şahıslara verilmiş olması, yörede bu tarikatın daha yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Arşiv belgelerinde gerek merkezde gerek kazâ ve köylerde birçok tekke ve zaviyenin var olduğu ifade edilmektedir. İzzet Efendi *Tezkire-i Makamat* adlı eserinde iki Nakşi, Rufai, Mevlevi dergahından söz etmekte, ancak bunların nerede oldukları hakkında bilgi vermemektedir. Ebubekir Sıdkı Efendi'nin Çorum'da kendi Rufai tekkesini kurduğu yıllarda sekiz tekkenin mevcut olduğu nakledilir.

Arşiv belgeleri Çorum'un canlı bir tasavvufi hayata sahip olduğunu, burada bir çok tekke ve zaviyenin mevcut olduğunu göstermektedir: Tespit edilen tekke ve zaviyeler şunlardır: Karahisar-ı Demirli'deki Kağızman Zaviyesi, Hacı Halil Ağa Zaviyesi, Mehmet Veli Zaviyesi, Şeyh Sadrettin Zaviyesi, Şeyh Aşık Zaviyesi (Bu zaviyeye ait bir çok da vakıf bulunmaktaydı), Demirci Zaviyesi. 1901 tarihli bir arşiv belgesi Suheyb er-Rumi Hazretlerinin türbesinin bulunduğu mekânda bir

¹⁷⁰ M. Mahfuz SÖYLEMEZ. Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum

zaviyenin var olduğunu, Şeyh Abbas Efendi'nin bir taraftan bu türbenin türbedarı iken, diğer taraftan da adı geçen zaviyenin zaviyedarı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı tarihli arşiv belgesi postnişin ve zaviyedar Şeyh Abbas Efendi'nin Osmanî ve Mecidî nişanları ile ödüllendirildiğini ifade etmesi yöredeki tasavvufî hayatın canlılığını göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Bunların dışında 1231 (Hicrî) tarihli bir arşiv belgesi, Şeyh Hamza köyünde Şeyh Hamza adıyla bir tekke olduğunu, adı geçen tekkeye ait bazı vakıfların da bulunduğunu ortaya koymaktadır.

1242 (Hicrî) tarihli bir başka arşiv belgesi ise Abdal Ata zaviyesinden bahsetmekte, bu zaviyenin de bir çok vakfının olduğunu ifade etmektedir.

1266'da bölgede hüküm süren Hüsameddin Timurtaş'ın inşa ettirdiği Hüsamiye Medresesi, bir kervansaray ve bir hamamın bulunması Karahisar Kasabasının Selçuklu devrinde canlı bir merkez olduğunu gösterir.

Çorumda Bektaşilik

Çorum'a bağlı 199 köy vardır. Bunlardan, 75'i Alevi köyü iken, yedisi Alevi Sünni karışık, 117 tanesi Sünni köyüdür¹⁷¹.

Çorum'da Bektaşi zaviyelerinin kırsal kesimde yoğunlaştığı ve XIII. yüzyılın başlarından itibaren faaliyette bulundukları görülmektedir. Bektaşi temsilcilerinden Karadonlu Can Baba, Zile'de medfun Şeyh Nusret Efendi'nin halifelerinden Ümit Halife, Esved-i Yemeni diye meşhur Arap Dede ve Şeyh Sadreddin gibi isimler, Anadolu'nun fethiyle Çorum ve civarındaki ilk simalardan olup bölgenin İslamlaşmasında, doğudan gelen muhacirlerin bölgeye yerleştirilmesinde önemli etkileri olmuştur. Bu isimlerden zaviyeleri günümüze kadar ulaşanlar olduğu gibi, sonradan inşa edilen zaviyeler de bulunmaktadır.

Halk arasında Tekke Köyü diye de bilinen Yakacık köyünde bir zaviyenin kurulmasından sonra köy **Abdalata** diye anılmaya başlanmıştır. Zaviyenin kurucusu Seyyid Mehmed b. Şeyh Receb b. Şeyh Mahmud b. Abdalata b. Şeyh Toklu b. Şeyh Burhan'dır¹⁷². Zaviyeye adının verildiği Abdalata, cami bitişiğindeki türbede metfundur.

¹⁷¹ Demet Cılaz. Çorum İlinde Yaşayan Aleviler Üzerine bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üni. Sivas. 2006

¹⁷² Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Yesevilik Bilgisi. MEB. Ankara. 2000

Zaviyenin esas gelişmesi İlyas b. Burhan b. Şeyh Mahmud'un postnişinliği dönemindedir. İlyas Efendi, geniş araziler satın alarak zaviyeye vakfetmiş, elde edilen gelirin beşte birinin neslinden gelen zaviyedara ait olmasını şart koşmuştur. Ancak Musa Bey kızı Şah Hatun'un eşi Selamet Bey'den oğulları Hasan, Hüseyin ve Yakup'tan kendine düşen hisseleri 1423'de vakfetmişler, zaviyedara hisse ayrılmadığı için geliri doğrudan zaviyeye aktarılmış, elde edilen gelir, vakfediliş amacına uygun olarak bölgedeki fakirlerin korunup gözetilmesi, yolcuların barındırılması vb. hizmetlere harcanmıştır.

Abdalata zaviyesi, doğal afetlerde halkın yaralarını saracak yönde de görev icra etmiştir. Zaviyenin de hasar gördüğü 1619'daki sel dolayısıyla köyde yalnız üç ev ayakta kalabilmiştir. Abdalata Köyü'nün bu kadar büyük bir yıkım sonrası tekrar meskun haline gelmesinde zaviye önemli bir role sahiptir.

Yürüttüğü zirai faaliyetler ve yerleşik kültüre geçme yönündeki görevleri yanında zaviyede küçük çocuklara ahlâkî eğitimi de içine alan dersler verilmektedir. Bu fonksiyonlardan ötürü zaviye, vergiden muaf tutulmuştur. Meşihatın 1470 tarihinde Seyyid Mehmet'in vefatı sebebiyle oğlu Seyyid İbrahim'e geçtiğini bildiren beratta, eskiden olduğu gibi zaviyeye bağlı Yakacık ve Yamadı divanı ile bütün arazilerin ve tekkenin vergilerden muaf olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, diğer bazı zaviyelerin kayıtlarında da

rastlandığı üzere zaman zaman Abdalata Zaviyesi gelirlerinden de vergi alma teşebbüsünde bulunduğu, ancak mahkemece bunun engellendiği görülmektedir. Devletin bu şekildeki desteği, zaviyenin devlete olan bağlılığını sağlamasını ve kontrol altında tutulması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

1820’de mahkemeye intikal eden davada, zaviye üzerinde hak sahibi olduğunu iddia eden on kişi, zaviyenin gelirlerine müdahalede bulunmuşlardır.

Abdalata Zaviyesi’nin yönetim ve halk tarafından itibar görmesinin sebeplerinden biri de Haremeyn-i Şerife’nin Nezareti’ne bağlı vakıflar arasında yer almasıdır. İcra ettiği fonksiyonlar ve bu konumu dolayısıyla zaviyenin, dönemin padişahları tarafından da vakfedilmiş geniş arazileri ve gelirleri bulunmakta olup XIX. asır itibarıyla Abdalata Zaviyesi’ne öşür toplama yetkisi de verilmiştir.

Abdalata Zaviyesi’ne ait arazilerle hatta zaviye ile ilgili en eski belge, 1419 tarihli bir vakfiye davasıdır.

Günümüzde ise tekke ve zaviyeden eser kalmamıştır¹⁷³. Caminin doğusundaki mezarlık sınırları içinde sadece temel izleri bulunmaktadır. Buna rağmen tarihi cami ve bitişindeki türbe korunabilmiştir. Taştan yapılmış kargir cami ile türbe kısmı, sekizer metre çapında iki kubbe ile örtülmüştür. Caminin kuzey batı köşesindeki ahşap minare, tarihi kimliğini korumaktadır.

¹⁷³ <http://www.corumhakimiyet.net/>

Camiye sonradan eklendiği belli olan son cemaat kısmı, 1965'lerde yapılmıştır. Avluda sekiz köşeli, üstü ahşap kubbeli güzel bir şadırvan yer almaktadır. Ancak Abdalata Zaviyesine ait vakıfların büyük bir kısmı, özel mülkiyete geçmiştir.

Osmancık'taki zaviyenin kurucusu **Koyun Baba**, *Menakıb-ı Koyun Baba*'da belirtildiğine göre, Seyyid olup Hz. Hüseyin'in neslinden İmam Rıza'nın onikinci oğludur. Horasan'da doğan Koyun Baba'nın asıl adı Ali'dir. Rüyasında Hz. Peygamber'den aldığı manevi işaretle Mekke ve Medine'ye ardından da Anadolu'ya hareket etmiştir. Önce Bursa'da Melemen'e yerleşmiş, tanınıp artan teveccühten rahatsız olunca Osmancık'a taşınmıştır

Evliya Çelebi, Koyun Baba Zaviyesi ve müdavimleri hakkında *“bütün Bektaşiler halk arasında kötülenir. Fakat bu Koyun Baba dervişleri koyun ve kuzu gibi meler, halim, selim, iyi huylu, bekâr, Allah'ı bilir, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten, namazlarını kılar, dindar kimselerdir”*, ifadelerine yer verirken Bektaşilerin bu dönemdeki sosyal yapılarına dair önemli bilgiler de sunmaktadır. Zaviyedeki dervişlerin mücerret yönlerine atıfta bulunuşu da yine dikkat çeken hususlardandır.

Zaviye fakirlerin gözetilmesi, yolcuların barındırılması, ziraatın düzenlenmesi ve dolayısıyla devletin otoritesinin bölgede hissettirilmesi açısından önemli görevler üstlenmiştir.

Anlatıldığına göre, Uzun Hasan'a karşı çıkılan seferde Koyun Baba'ya uğrayan Fatih Sultan Mehmet, sefer dönüşü nerelerin vakfedilmesini istediğini sorar¹⁷⁴. Koyun Baba, Kızılırmak üzerine köprü yapılmasının bir ihtiyaç olduğunu, ayrıca kışlak ve yaylaklardan vergi alınmazsa bunun yeterli olacağını belirtir. Padişahın vefatı dolayısıyla köprü, Sultan II. Beyazıt döneminde inşa edilir. Koyun Baba Zaviyesi, Anadolu'da doğu ile batı arasındaki geçiş hatlarından biri olan kuzey yolu üzerinde olması hasebiyle önemli bir konaklama yeridir.

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde, Sultan II. Beyazıt'ın 1468'de vefat eden Koyun Baba'yı Kadir Gecesi rüyasında görüp vasiyeti üzerine mezarı üzerine yüksek bir kubbe, cami, dervişler için bir meydan, aş evi, misafirler için kervansaray, birçok odayla mutfak ve kilerden müteşekkil binayı yaptırdığını belirtmektedir. Yine dönemine göre çok mamur sayılabilecek zaviyede, ziyaretçiler için gece gündüz yemek ikram edildiği, gül suyu serpildiği nakledilmektedir.

Tarım gelirinin az olması dolayısıyla zaviye, farklı iş kollarına da yönelmiş olup bunlardan biri değirmenciliktir. Bu sayede hem vakıf arazilerinin hem de civar halkın mahsulü işlenebilmekte, halkın ihtiyacı giderilirken zaviyeye gelir sağlanmaktadır.

1697'de ise Koyun Baba zaviyesi şeyhi Mehmed

¹⁷⁴ Fatih Sultan Mehmed Hanın, Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan ile Otlukbeli mevkiinde yaptığı büyük meydan muharebesinin tarihi 1473'tür.

Efendi, vakıf gelirlerinin sırasıyla Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim'in emri gereğince vergiden muaf tutulmasına rağmen vergi zabıtalарının buna uymadıklarını belirtmekte ve gereğinin yapılmasını istemektedir.

Koyun Baba Zaviyesi'nin genelde devlet tarafından desteklendiğı görölmektedir. Ancak bu durum 1849 ve sonrası için geçerli değildir. Bektaşilik ilga edilmekle birlikte Koyun Baba Zaviyesi tarihi itibarıyla eskiye uzandığı için kapatılmamış, hatta o dönemdeki zaviyedar görevini sürdürmüştür.

1849'da Dedelik müessesesi Koyun Baba Dergâhı'nda kaldırılır. O dönemde türbedar olan Abdullah Efendi, rüyasında Koyun Baba'yı görmüş ve onun işaretiyle, bölgede ilmiyle amel Müftü Şemseddin Efendi'nin türbedar olarak vazifelendirildiğini belirtmiştir. Müftü Efendi, türbenin vakıf işlerini yürütmek üzere hükümetten mütevellilik fermanı alır. 1861'de hac yolculuğuna çıkan Ali Şemseddin Efendi, dönüşte rahatsızlanarak Derbent Köyü'nde vefat eder (1862). Cenaze Derbent Köyü'nden getirilerek Koyun Baba Zaviyesi'nin yakınına defnedilir. Ali Şemseddin Efendi'nin Ahmet, Mahmud, Ömer Fevzi ve Ali Rıza isminde dört oğlu olup en büyükleri Hacı Ahmed Efendi, babasından sonra Koyun Baba Zaviyesi'ne mütevellî olur. 1870'de vefat eden Hacı Ahmed Efendi de türbe civarına defnedilir.

Zaviyenin fonksiyonları yanında çevre düzenlemesi, su temini gibi günümüz belediye teşkilatının görevlerine verdiği önemle de tanınan Ömer Fevzi Efendi, 1896'da vefat eder. Ahmet Hilmi ve Ali Şemseddin isminde iki oğlu olan Ömer Fevzi Efendi'den sonra Ahmet Hilmi Efendi mütevellî olur. Bundan yaklaşık yedi sene sonra, dergâhın vefat etmiş şeyhi olarak Ömer Feyzi ibni's-şeyh Hafız Ali Şemseddin'in ismi geçmektedir. Bu zat, zaviye bünyesindeki mescidi tekrar yaptırmış ve senelik 200 yüz kuruş ücret karşılığı hitabet görevini de yerine getirmiştir. Onun vefatından sonra 26 Şaban Eylül 1908'de bu görev, büyük oğlu Şeyh Ahmet Hilmi Efendi'ye tevdi edilir.

Çorumda Nakşibendilik

Çorum'da Nakşibendiliğin temsilcisi olarak kaynaklarda yer alan en eski şahsiyet, Kara Müftü diye anılan Müftü Abdulkadir Efendi'dir.

Çorum'daki bir diğer Nakşî kolu, Çorum'da medfun Pembe Ömer diye meşhur Şeyh Mehmed Baba'dır. Şeyh Mehmet Baba tarafından faaliyete geçirilen tekkeye o dönemde, 'Pembe Ömer Oğlu Tekkesi' denilmekte olup vakfiyeleri de bulunmaktadır. Nakşibendiliğin Üveysî kolu, Şeyh Mehmet Baba'dan

sonra da devam etmiş olup temsilcilerinden biri *Tezkire-i Makamât* yazarı İzzet Efendi'nin pederi Ethem Baba'dır. Nakşibendilik Ethem Baba'nın vefatına kadar faaliyetlerine günümüzdeki Mevlevihanenin bulunduğu yerde, sonra da Ethem Baba Tekkesi'nde devam eder.

Yahya Dağıstani'ye müntesip Şiranlı Mustafa Efendi'nin halifeleri arasında oğlu Hacı Faik Efendi, Hacı Ahmet Niksari, Hacı Ömer Efendi, Mustafa Haki Efendi, Mustafa Taki Efendi, Hacı Salih Efendi, Mahmut Efendi, Çerkez Şeyh lakaplı Hacı Ömer Lütfü Efendi bulunmaktadır.

Çorum'da Nakşibendiliğin temsilcisi olarak Yusuf Bahri ile Nakşibendi Keyyali Veli Dede'nin neslinden müftü Hacı Mehmet Hilmi Efendi de sayılmaktadır.

Çorum'daki Nakşî temsilcilerinin dikkat çekici bir yönü, ilmiye sınıfına mensup olmalarıdır. Müftü Abdulkadir Efendi, Şiranlı Mustafa Efendi, Çerkez Şeyhi Ömer Lütfü Efendi, Yusuf-ı Bahrî ve Kara İsmail Efendi tedris faaliyetlerinde adı geçen isimlerdir.

Çorum’da Mevlevilik

Mevlevihane, Ulu Arif Çelebi (ö.1329) ve Mevlana Celaleddin-i Rûmî’nin ikinci eşi Kira Hatun’dan kızı olan Melike Hatun (ö.1283) tarafından yaptırılır¹⁷⁵. Zaman içersinde vakıf arazilerine müdahalede bulunulsa da, kuruluşundan itibaren mevlevihane Çorum’da kesintisiz faaliyet gösterir.

Mevlevihane ilk inşa edildiği dönemde semahane, türbe, çilehane, mescid, hücreler selamlık, harem dairesi, mutfak ve kileri bünyesinde barındırmaktadır. Banileri tarafından Mevlevihane’ye Karahisardemirli ve Osmancık civarında vakıflar tahsis edilmiştir. Sonraki dönemlerde Beyler Çelebi diye bilinen Taceddin Mahmud Paşa tarafından da 1342 ve 1365 tarihlerinde vakfiyelerde bulunulur.

1755 yılında, zamanla kullanılamayacak duruma gelen zaviye arsası üzerine Şerife Fatma Hatun tarafından bir medrese inşa ettirilir. Bu medreseye ait vakfın yüz yıl kadar sonraki mütevellilerinden biri, daha sonra Mevlevihane postnişini olarak ismi geçen evlâd-ı vâkıftan es-Seyyid Ömer Efendi’dir. Seyyid Ömer Feyzi Efendi’den önceki Çorum Mevlevihanesi postnişini ise Konyalı Mustafa Baba’dır. 1863’ten önce vefat etmiş olan Konyalı Mustafa Baba’nın, 1856’da Fatma Hatun

¹⁷⁵ Ahmet Cahid HAKSEVER. Çorum’da Mevlevilik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri

Medresesi'nin Mevlevihane'ye dönüştürülmesi yönünde girişimde bulunmuş olduğu görülür. 1863'te, arsanın ortasında medrese binasından hariç harap haldeki türbe ve iki odadan müteşekkil zaviye, Seyyid Mustafa Efendi'den sonra postnişin olan es-Seyyid Ömer Feyzi Efendi tarafından alınmak istenir. Ömer Dede'nin mirasını bırakabileceği eşi ve çocuklarının olmadığı görülür. Muhammed İzzet Dede'ye 1869 tarihi itibarıyla zaviyedarlık beratı verildiğine göre Ömer Dede bu tarihlerde vefat etmiş olmalıdır. Ömer Feyzi Efendi döneminde Mevlevilerin Çorum'daki etkinliğinin az olduğu anlaşılmaktadır.

Ömer Dede'nin, vefatı sonrası postnişinliği devredecek bir evladının olmaması hasebiyle, dönemin önde gelen Mevlevihanelerinden Yenikapı Mevlevihanesi'nde Osman Selahaddin Dede'nin (ö.1887) eğitiminden geçen İzzet Dede, memleketi “Çorum'un harap haldeki dergâhına şeyh tayin” olunur. İzzet Dede Çorum Mevlevihanesi'ne postnişin olarak gelişinden sonra evlenir. İzzet Dede'nin Afife Hatun'dan Sıddıka ve Ahmed Kemaleddin isminde iki çocuğu olup Ahmed Kemaleddin küçük yaşta vefat eder.

Muhammed İzzet Dede, Çorum'a geldiğinde ilk olarak Mevlevihane'nin gelirlerini tespit eder ve yeni zaviyedar olması hasebiyle devir teslim işlemleriyle ilgilenir. Daha sonraki dönemlerde vakfedilen arazilerle de gelirlerin artmasını sağlar. İzzet Dede'nin günlük bir akçe ücretle postnişin olarak göreve başladığı dönemde Mevlevilik, faaliyetlerine Emir Ahmed Mahallesi'nde

medreseye bitişik haldeki Ömer Feyzi Efendi tarafından satın alınan harap haldeki iki oda ve türbeden müteşekkil zaviyede devam eder. Bu mekân, mütevellisi tarafından zaviye olarak kullanılması için Mevlevilere satılmışsa da, medrese ile zaviye mensupları arasında sürtüşme ve itirazlar eksik olmaz. Başlangıcı Konyalı Mustafa Baba'ya kadar uzanan sürtüşmeler, İzzet Dede döneminde farklı çözüm arayışlarını da beraberinde getirir. Artık burada faaliyetlerine devam edemeyeceklerini anlayan İzzet Dede, tarikatın faaliyetlerini yürütebileceği bir mekân arayışı içine girer.

Muhammed İzzet Dede, Azap Ahmet Mahallesi'nde, bir hayır sahibi tarafından yaptırılan ve 'Pamukçu Ömerzade Tekyesi' diye bilinen metruk haldeki zaviyenin kendilerine verilmesini Evkaf Nezareti'nden talep eder. Zaviyenin tahsisi ve tamirinden sonra İzzet Dede, ailesiyle birlikte buraya taşınır ve Mevleviler faaliyetlerine binası günümüze kadar ulaşan bu mekânda devam etmeye başlar. Mevlevilerin bu zaviyeye taşındıktan sonra daha faal hale geldikleri anlaşılmaktadır. Bunun tezahürlerinden biri Mevlevihane'ye vakfedilen arazilerdir. 1898'de Mevlevihane tekrar bakım ve onarımdan geçer, yanına cami ve hücreler ilave edilir.

Mustafa Safvet Çelebi'nin düzenlemiş olduğu Mevlevi zaviyeleri listesinde Çorum'daki Mevlevihanenin şeyhi olarak Mehmed İzzet Dede'nin

ismi geçer¹⁷⁶. Dede'nin nerde ve ne zaman vefat ettiğine dair bir malumat bulunmamaktadır. 1914'de Şam'a giden Gönüllü Mevlevî Taburu'nda Çorum Mevlevî Postnişini olarak isminin yer almamasından hareketle İzzet Dede'nin 1910'la 1914 yılları arasında vefat ettiği söylenebilir.

İzzet Dede'den sonra postnişin olan Hüsameddin Dede beraberindeki beş Mevlevî ile birlikte (ö.10 Nisan 1955) 1. Dünya Savaşı'nda Şam'a giden Gönüllü Mevlevî Alayı'nda görev alır¹⁷⁷. Alay, Suriye yenilgisinden sonra 1917'de geri döner. Hüsameddin Dede de Çorum'a gelir ve 1917 tarihinde postnişinlik vazifesini ifaya tekrar başlar. Tekkelerin kapatılmasından sonra diğer mevlevihanelerde olduğu gibi burada da kayd-ı hayat şartıyla postnişinin ikametine izin verilmiştir. Mevlevihane, Vakıflar Genel Müdürlüğünce mimari değeri olmadığı görüşünden dolayı eski eser olarak tescil edilmez. Mevlevihanenin semahane ile türbe kısmı, Hüsameddin Dede tarafından 1940 tarihinde Mustafa Burhanoğlu isimli bir şahsa 200 TL'ye satılır. Semahane kısmı havlu dokumahanesine çevrilir. Türbenin kapı ve pencereleriyle giriş mahalli ve semahaneye bakan şebekeli iki sivri kemerin altı ördürülür. Böylece o dönemde türbe hem görülmez hem de girilmez hale gelmiş olur. Şeyh evinin harem ve

¹⁷⁶ Mustafa Safvet Çelebi Hazretleri. Mevlevihanelerle Meşayihin Esâmi ve Sairesini Mübeyyin Cedvel

¹⁷⁷ Sezai Küçük."Erenler Gönüllüsü". Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı

selamlığı, 1950’de bağlantı koridoru örölerek ayrılmış, harem kısmı, avlusu ve sonradan yıkılan matbah-ı şerifiyle birlikte başka bir şahsa satılmıştır. Hüsameddin Dede’nin kızı Makbule Hanım 1970’de ölünce, yeğeni de selamlık kısmını, tatlı su kuyulu büyük meyve bahçesini ve içindeki mezar taşlarıyla dolu hâmuşânla birlikte satar.

1995’de bakım ve onarımdan geçen Mevlevihane camiye dönüştürölür. Semahane kısmı mescit olarak kullanılırken, kuzey kısımda iki katlı son cemaat mahalli ve türbe kısmı bulunmaktadır. Türbe kısmında günümüzde üç sanduka bulunmakta olup sandukaların olduğu kısma cami içinden girilebilmektedir.

Yer ve İsim İndeksi

A

Abbas Külâhi Hazretleri',
53
Abdal Ata, 70, 195
Abdalata, 70, 71, 196, 197,
198
Abdülbaki Efendi, 122, 123
Abdurrahman Dede, 148
Abidin Dede, 74
Ahmed Feyzi Çorumî, 33
Ahmet Dede, 131, 138
Ahmetçe, 131
Ahraz, 74
Akı Baba, 74
Akpınar, 89
Alaca, 25, 78, 79, 83, 84, 86,
89, 100, 106
Ali Baba, 19, 31, 75, 184
Ali Derviş, 76
Ali Efendi, 48, 49, 50, 51, 52,
93, 123
Ali Rızâ Efendi, 117
Arap Dede, 7, 114, 126, 140,
147, 193, 196
Ayaz Dede, 72

B

Baba Mehmet Efendi, 72
Babaoğlu, 72
Badan, 145
Bafra, 10, 21
Bağcılı, 184
Balıkli Dede, 73
Balım Sultan, 72, 141, 148
Balumsultan, 72
Bayat, 91, 92, 93, 113, 125
Bayram Dede, 147
Bekişler, 145
Beşikdağ, 84
Beyözü, 149
Boğazkale, 94, 95, 99
Boğazkaya, 146
Bunsuz Dede, 134
Bükse, 146
Büyükcamili, 85
Büyükdivan, 72
Büyükhurka, 85
Büyükkeşlik, 86

Ç

Çağna Dede, 146
Çakmak Dede, 121

Çankırı, 92, 128, 130, 132,
178, 185, 187, 188, 191
Çarşıcuma, 103
Çatma Türbesi, 193
Çavuşçu, 189, 191
Çayyaka, 183
Çerkeş, 94
Çiftlikköy, 104
Çopraşık, 87
Çopur Şih, 87
Çorumlu Hacı Mustafa
Efendi, 48, 52, 55, 56
Çörek Dede, 77, 78
Çukurören, 73

D

Dağsaray, 146
Danişment, 174
Dedelik, 130, 201
Demirşeyh, 176, 180, 181,
182, 183
Dereyazıcı, 88
Divan Baba, 73
Dodurga, 103, 104, 105

E

Ebubekir-i Sıddıki Çorumi,
37, 39, 40, 42, 43, 45, 47
Ecir Dede, 68
Elmapınar, 146

Elvan Çelebi, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156,
157
Ergülü Baba, 176, 178, 179
Ersüncü Dede, 147
Erzurum Sultan, 67
Eskiyapar, 88
Ethem Baba, 20, 29, 31, 203
Evcı, 95, 99, 100
Evcıyenikışla, 74
Evlik, 131
Ezan Dede, 145

F

Fakıahmet, 149
Fedai Baba, 148, 149

G

Garip Dede, 191
Gökçedoğan, 135
Gülbaba, 121
Güllü Baba, 86

H

Hacı Ali Efendi Hazretleri,
49, 51, 52, 53
Hacı Faik Efendi, 50, 124,
203
Hacı Hamza, 10, 136, 137,
138

Hacı Hasan Efendi, 95, 101, 102
Hacı Karani, 123, 124
Hacı Ömer Efendi, 49, 53, 124, 203
Hacı Salih Efendi, 35, 203
Hacı Süleyman Efendi, 18, 83
Hacı Yusuf Efendi, 135
Hacı Zeynelabidin Efendi, 51, 124
Hakkı Bilal Efendi, 57
Halil Dede, 88
Hallı, 130
Hamza, 60, 62, 72, 119, 131, 136, 137, 173, 195
Harun, 88, 130
Hasan Bahri Dede, 140
Hasan Çelebi, 68, 92, 93
Hızır Baba, 74
Hızır dede, 74
Hisarkavak, 145
Horasan Baba, 75
Hünkâr Şeyhi, 109
Hüsem Dede, 104
Hüseyin Dede, 88, 104
Hüseyin Efendi, 87
Hüseyin Gazi, 79, 80, 81, 82
Hüseyinabad, 79
Hüseyinova, 79, 80, 89
Hüsnü Gülzari, 127, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190

İ

İbik, 130
İbik Erenler, 130
İbrahim İpek Efendi, 127, 128, 129, 130, 190
İffet, 126
İmam Dede, 139
İskilip, 1, 4, 8, 11, 17, 50, 79, 92, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 135, 157, 186, 191, 192

K

Kadriye Hatun, 135
Kara Baba, 85, 184
Kara Müftü, 14, 15, 202
Karabel, 193
Karacuma, 147
Karadonlu Canbaba, 157
Kargı, 72, 132, 133, 134, 138, 147
Kavşut, 176
Kayı, 147
Kerep Gazi, 63
Keyyal Veli Dede, 31
Kırkkızlar, 121
Kışlacık, 149
Kızılören, 192

Koyun Baba, 104, 134, 163,
165, 166, 167, 168, 170,
171, 175, 199, 200, 201

Kozören, 147

Köseyyiip, 148, 149

Kumbaba, 173

Kurt Dede, 94

Kuruçay, 94

Kutuğun, 125

**Kutuğunlu Abdullah
Efendi**, 125

Kürt Hacı Mustafa Efendi,
125

L

Laçın, 138, 157

M

Mahmudiye, 89

Maksut Dede, 134

Maksutlu, 134

Maruf Yayan Dede, 50, 57,
66

Mecitözü, 13, 72, 139, 140,
148, 150, 154

Mehmed Atrf Efendi, 113,
114

Mehmet Ali Fehmi, 128,
129, 187

Mehmet Dede, 82, 104, 105

Mehmet Hilmi Efendi, 29,
30, 203

Mehmet Uyanık Efendi, 191

Mehmetdedeobruk, 104, 105

Melik Gazi, 174

Mercan Dede, 139

Mert Dede, 193

Mescit Dede, 140

Meymanlı, 176, 177

Mihri Hatun Sultan, 132

Miyane Sultan, 89

Muhammed İzzet Dede, 205,
206

Musa Halife, 73

Muslihittin-i Attar el İskilib-i,
121

Mustafa İmadi Efendi, 112

Mustafa Kuran Efendi, 84

N

Nesimi Dede, 86

Nöbeti Baba, 101, 177

Nur-ul Hüda, 131

O

Oğuzlar, 157

Osman Efendi, 17, 34, 83,
87, 123

Osmancık, 4, 8, 10, 17, 69, 79,
105, 132, 134, 138, 162,
163, 165, 166, 168, 169,
170, 172, 199, 204

Oyuk Dede, 78

Ö

Ömer Dede, 205

Ömer Lütü Efendi, 35, 203

P

Pembe Ömer, 18, 19, 29, 203

Pir Mehmet Dede, 82

S

Sa'd b. Ebu Vakkas, 64, 65

Samsun, 10, 16, 20, 38, 54,
83, 96

Sarıdede, 141

Sefer Baba, 28

Seyit Dede, 147

Seyitnizam, 90

Seyyid Nizamoğlu, 91

Sırıklı, 74

Suheyb, 28, 33, 58, 59, 60,
61, 62, 63, 194

Sultan Sırıklı, 74

Sungurlu, 4, 17, 54, 95, 99,
100, 102, 103, 114, 130,
175, 176, 177, 184, 188,
189, 191

Sütlüce, 174

Ş

Şah Ahmet, 180

Şandır Baba, 134

Şevki Efendi, 29

Şeyh Mehmed Baba, 18, 19,
203

Şeyh Murtazâ Efendi, 22, 24

Şeyh Yavsi, 109, 111, 112

Şeyhler Dede, 140

Şih Hasan Baba, 133

T

Tarhan, 75

Teslim Abdal, 12, 13, 14

Toyhane, 113, 119

Tutaş, 83

U

Ubeyd Gazi, 63

Uğurludağ, 192, 193

Ulufe Dede, 147

Urlu Hasan, 193

Ü

Üçköy, 75, 76, 77, 78

Ümit Halife, 7, 8, 196

Y

Yakacık, 70, 71, 196, 197

Yediler, 176

Yemli Han Dede, 180

Yenişihlar, 94

Yerli, 126, 127, 128, 130

Yeşilova, 145

Yozgat, 24, 25, 36, 54, 79, 99,
100, 101, 102, 178, 185

Yörüklü, 178, 179

Yukarıbeşpınar, 191

Yusuf Bahrî, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 27

Z

Zünnun Baba, 141, 143, 144

Kaynakça

Kitaplar

1. Akifzade Abdurrahman. XVIII. Yüzyıl Sonlarında Çorumlu Alimler. Ç. Ethem Karakoç
2. İzzet Ali. Menakıb-ı Koyun Baba. Türkçeleştiren. Mahmut Selim Gürsel
3. İzzet Ali. Tezkire-i Makamat. Çorum'da Yatan Meşhur Yatırlar. Türkçeleştiren. Mahmut Selim Gürsel
4. İzzet Ali. Tezkire-i Makamat. Çorum Evliyaları. Sadeleştiren. Ethem Erkoç
5. Durma Abdulhalim. Evliyalar Şehri Kastamonu
6. Durma Abdulhalim. Evliyalar Şehri Samsun
7. Durma Abdulhalim. Evliyalar Şehri Tokat
8. Durma Abdulhalim. Evliyalar Şehri Elazığ
9. Durma Abdulhalim. Evliyalar Şehri Amasya
10. Durma Abdulhalim. Evliyalar Şehri Sivas
11. Sezen Tahir. Osmanlı Yer Adları. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
12. Çelebi Elvan. Menakübü'l Kudsiye fi Menasibi'l Ünsiyye. İsmail E. Erünsal-A.Yaşar Ocak. İstanbul Üni. Ed. Fak. Yayınları. 1984
13. Cuinet Vital. La Turquie d'asie
14. Hasluck F. W. Christianity and Islam Under the Sultans
15. Altıkardeş İsmet. Çorum'da bir Gönül İnsanı - Hakkı Bilal. Araştırma Yayınları. Ankara. 2009
16. Temir Ahmet. Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi. TTK Basımevi. Ankara. 1989
17. Tanyu Hikmet. Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri. Ankara Üni. Yayınları. Ankara. 1967
18. Kurnaz Cemal-Mustafa Tatçı. Yesevilik Bilgisi. MEB. Ankara. 2000

19. Erünsal İsmail E. A. Yaşar Ocak. Menakıbu'l Kudsiyye fi Menasibi'l Ünsiyye. Edebiyat Fakültesi Matbaası. İstanbul . 1984
20. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi. Amasya Tarihi. Cilt I-V. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları. 2007.

Tezler

1. Ebru Çelebi. Çorum'da Tekke Tarzı Şiir Gelenekleri ve Temsilcileri Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Kayseri. 2010
2. Emine Nilüfer Sevin. Çorum Mezar Taşları. Master Tezi. Gazi Üni. Ankara. 2008
3. Ali Gökşen. Selçuklular ve Beylikler Döneminde Çorum. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üni. Elazığ. 2007
4. Ali Rıza Yağlı. 75-127 Numaralı Mühimme Defterlerinde Çorum Sancağı. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üni. Kütahya. 2007
5. Demet Cılaz. Çorum İlinde Yaşayan Aleviler Üzerine bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üni. Sivas. 2006
6. Esra Doğan. 13 Numaralı (H.1314/1896) Çorum Şerhiye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üni. Kayseri. 2009
7. Ayfer Ertan. Milli Mücadele Döneminde Çorum. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üni. İstanbul. 2008
8. Kübra Erhan. Mecitözü İlçe Merkezinin Coğrafyası. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üni. Erzurum. 2007

Makaleler

1. HAKSEVER Ahmet Cahid, Çorum'da Nakşibendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri, Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8 [2007], sayı: 19, ss. 143-164.
2. HAKSEVER Ahmet Cahid, Çorum'da Halvetiliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri, Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 9 [2008], sayı: 22, ss. 103-136.
3. HAKSEVER Ahmet Cahid, Çorum'da Mevlevilik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri, Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8 [2007], sayı: 19, ss. 143-164.
4. HAKSEVER Ahmet Cahid, Çorum Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçleri ve Fonksiyonları
5. KALAFAT Yaşar. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivine Göre Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları
6. ÖZDEMİR Nazife. Çorum İl Merkezine bağlı Üçköy'deki Bazı Türbe ve Yatırlar Üzerine Derleme ve Değerlendirmeler
7. SÖYLEMEZ M. Mahfuz. Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum
8. Ali Kılıcı. Demirşeyh Türbesi. VGM Vakıflar Dergisi. Sayı. 19
9. Ali Kılıcı. Selçuklu Devrinde İskilip Şehri
10. Coşkun Kökel. Çankırı İlindeki Alevi Köyleri Hakkında. Alevilik Araştırmaları Dergisi. Sayı 1
11. Ethem Cebecioğlu. Akşemseddin'de Bazı Tasavvufî Kavramlar
12. Salahaddin Bekki. Çorum-Dodurga'da bir inanç Merkezi: Mehmeddedetekke Köyü ve At Kurbanı
13. Fügen İlter. Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı bir Yerleşme: Osmancık. Belleten. Sayı 203. TTK Basımevi. Ankara. 1988

14. Fahri Unan. Bir Bayrami Şeyhi: Şeyh Muhyiddin Mehmed-i İskilibi
15. Saburoğlu Ocağı'na Ait Yeni Belgeler. Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi
16. Ali Ilıca. Tarihi Mirasımızdan Bir Örnek: Çorum Güpür Hamamı ve Vakfıyesi
17. Sezai Küçük."Erenler Gönüllüsü". Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı
18. İ.Erdem Ufuk-Kutgün Eyüpgiller. Hacıhamza'da Geleneksel Konut Mimarisi ve Korunması
19. Muzaffer ÇAĞLAYAN. Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu
20. Üçler Bulduk. XVI. Asırda Çorum Sancağı (Dirlikler)
21. Üçler Bulduk. Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri
22. Şerife Korkmaz. Tanzimattan Cumhuriyete Çorum'da Eğitim ve Kültür Hayatı
23. Adnan GÜRBÜZ. Elvan Çelebi Zaviyesi'nin Vakıfları. VGM Vakıflar Dergisi. Sayı. 23
24. Rıza Yıldırım. Kıştım Marı: Dersim yöresi kızılbaş ocaklarını Hacı Bektaş evlâdına bağlama girişimi ve sonuçları
25. Harun Yıldız. Amasya Yöresi Alevi Ocakları
26. Semavi Eyice. Çorum'un Mecidözü'nde Aşıkpaşa oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi
27. Ahmet Halaçoğlu. I.Dünya Savaşı sonrasında Çorum'da Bazı Polisiye Olaylar Ve Eşkîyalık (1919)
28. Ahmet Öğreten. Osmanlı Döneminde Çorum Hastaneleri
29. Meryem Kaçan Erdoğan. Karayazıcı İsyanı
30. Mutlu Yılmaz. Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi
31. Adem Kara. XIX. Yüzyılda Osmanlı Anadoluşunda Ermeni Toplum Yaşantısı: Çorum ve Antakya Karşılaştırmalı Örnekleri
32. Ahmet Yaramış. Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansımaları

33. Ubeydullah Sezikli. Çorum'da Bir Musikişinas: Hafız Recep Camcı
34. Zülfikar Güngör. Osmanlı Döneminde Çorumlu Divan Şairleri
35. Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz. Şah İbrahim Ocağı Üzerine Yeni Bilgiler

Ansiklopedi

1. Kamil Şahin, Ahmed Feyzi, TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 2
2. Kamil Şahin-Semih Ceyhan. Şeyh Yavsi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 39
3. Zeynep Hatice Kurtbil. Sinan Paşa Külliyesi TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 37
4. İlhan Şahin. Çorum. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 8
5. H.Ahmet Serzikli. Amr b. Ma'dikerib. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt. 3
6. Tuğba Erzincan. Çorum Ulucamii. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 42
7. Semavi Eyice. Elvan Çelebi Zaviyesi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 11
8. Ahmet Yaşar Ocak. Elvan Çelebi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 11
9. Semavi Eyice. Beyazıt II Köprüsü. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt VI
10. Mehmet Öz. Osmancık. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 33

WEB

1. <http://www.corumtarihi.com/>
2. <http://www.lacin.gov.tr/>
3. <http://www.buyukkeslikkoyu.tr.gg/>
4. www.aksiyon.com.tr/
5. <http://www.kenthaber.com/>
6. <http://www.guranidogan.com/>
7. <http://www.corumhakimiyet.net/>
8. <http://mecitozu.corumlu.com/>
9. www.iskilipliyliz.com/
10. www.semazen.net
11. <http://www.ugurludag.gov.tr/>
12. <http://www.seydim.bel.tr/>
13. <http://www.osmancik.bel.tr/>
14. www.corum.bel.tr/